

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Megjegyzések egy világhálás „könyvszakmai” vita margójára*

Sokáig úgy nézett ki, hogy a magyar könyvkereskedelmet s a kiadók felvásárlásával a könyvkiadást is uraló könyvszakmai kartell modern cenzúraként kiteljesedő, békés terrorja örökké tart, s őrzi a kádári kánon, valamint a könyvnek látszó tárgyak gyártásával foglalkozó nagyipar hegemoniáját, és végképp száműzetésbe kényszeríti az intellektuális tartalmakat hordozó, új gondolatokat közvetítő mai magyar irodalmat.

És most mégis áll a bál. Az egyik ingatag monstrum megroppant, a másik falánk terjeszkedésbe kezdett. A MKKE békés protekcionizmusba feledkezett életét kilépek, viták zavarják. Az Osiris Kiadó vezetője nyílt levélben sorolja a sérelmeket: „a versenysemleges kereskedelem lábbal tiprása, a szakmai minimum megsértése, a folyamatos árrés-emelés”. A panaszáradatot napestig bővíthetném én is, de fölösleges, hiszen ezek a panaszok a jelen rendszerben nem orvosolhatók.

A kizárólag rövidtávú üzleti alapokra helyezkedett „könyvszakma” sose lesz képes felfogni, hogy a könyv nem csupán jól-rosszul eladható termék, és még csak nem is propagandaeszköz, hanem az emberi szellem, a nemzeti sorskérdések megnyilatkozásának tere is. Nem akarja felfogni azt, amivel pedig a szerzetescellákban gondos, művészi áhítattal másolt kódexek kora tisztában volt.

Aki az igazi könyvek üzenetét akarja meghallani és közvetíteni, annak más úton kell járnia, más intézményrendszert kell kiépítenie, más társadalmi és szakmai közeget kell létrehoznia a behódolás helyett az önállóság nehezebb, de egyetlen lehetséges útját választva.

Kisebik fiam francia barátja Budapest utcáit járva, a plázakínálattal szembesülve föltekerte a kérdést: miért nincsenek itt könyvesboltok? Igen, rejlik e kérdésben némi túlzás, de igazság is. Valóban nem létezik olyan üzlethálózat, olyan közeg, amely a hiteles, mai magyar gondolatokat és szemléletet is közvetítő művek mögött állna.

A teljes könyvforgalomnak (amely az utóbbi hat évben csaknem egyharmadára csökkenve is évi 24 milliárd forintot tesz ki) ma csak mintegy 1-2%-át adják az új, értékalapú magyar könyvek.

A MKKE október 3-i sajtótájékoztatóján elhangzott, hogy 8-10 milliárd forint hiányzik a „könyvszakmából”.

Bűn lenne költségvetési forrásokból az üzleti könyvmogulok szanálására pénzt fordítani. Ellenben az igazi könyvkultúra, a minőségi könyvkiadás pozícióinak hosszú távú javítására nagy szükség volna.

Oláh János

* A kérdés alapos elemzése Mezey Katalin *A kortárs magyar irodalom alkotóinak és intézményeinek helyzetéről (1990–2014)* című, októberi számunkban és honlapunkon is közölt cikkében olvasható.

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*, *Vasy Géza*

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Bíró Gergely
(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné
(gazdasági ügyintéző)

Csontos János
(Nyitott Műhely)

Gilányi Magdolna (szerkesztő)
E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-8147

Réger Ádám (Könyvszemle, szerkesztő)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szalai Judit (szerkesztő)
E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)
E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Borító: **Oláh Mátyás László**

A címlapon: **Hatos Pál**
(**Oláh Gergely Máté felvétele**)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldányt kérhet a szerkesztőségben.

Oláh János: *Megjegyzések egy világhálós „könyvszakmai” vita margójára* 1

SZEMHATÁR

Kodolányi Gyula: <i>Sejtelmek XII; Sejtelmek XIV; Li Taj Po, egy tó felett</i>	3
Oláh János: <i>Magára talál a szó. Kodolányi Gyula W. Sh. szonettjeiről</i>	4
Bíró Gergely: <i>Tudatregény – regényes tudat</i> <i>Szerb Antal: A Pendragon legenda</i>	7
Darányi Sándor: <i>Testvérek; Tenger</i>	10
Deák-Sárosi László: <i>Jégzajlás és sortűz 1956-ban</i> <i>A Négyen az árban című filmről</i>	11
Serfőző Simon: <i>A város te voltál;</i>	16
<i>Távcsövek se</i>	17
Dobozi Eszter: <i>Zöld az ég; Akár a rémület</i>	18
Beke Mihály András: <i>Másnaposan, közép-európai télben</i>	20
Bak Rita: <i>Számtan gyerekeknek és felnőtteknek;</i> <i>Alföldi életkép 1916-ból; Erdő</i>	23
Szentmártoni János: <i>Hajnal</i>	24
Falusi Márton: <i>Egyetlen negatív</i>	26
Bárány László: <i>Görög kávé</i>	28
Mezey László Miklós: <i>A tekintet nélküli igazmondás költészete</i>	33
Sárándi József: <i>Agancs; A mester és remeke; Mondatok</i>	37
Tomaso Kemény: <i>Partitúra; Levélke Wolfgang Amadeus Mozartnak;</i> <i>A műzsák éneke</i>	38
Teresa Ferenc: <i>A házban; Amikor ideléptél; Végső zsolnár</i>	39
Csender Levente: <i>Geréb tiszteletes</i>	40
Payer Imre: <i>A fecskék és a kőbárány; A fehér sáv</i>	41
Turczi István: <i>A nagy kifestőkönyv; Infinitum</i>	42
Fucskó Miklós: <i>In memoriam Mindenki</i>	43
Kertész László: <i>Éghez ragadt művészet</i> <i>Oláh Katalin Kinga szobrászművész portréja</i>	44

NYITOTT MŰHELY

Csontos János: <i>Magyarországon a kultúra missziós terület</i> <i>Hatos Pál a történelem hasznáról, a nyelv primátusáról</i> <i>és a Balassi Intézet missziójáról</i>	52
--	----

KÖNYVSZEMLE

Papp Máté: <i>Idegen angyal</i> <i>Kontra Ferenc: Idegen; Angyalok regénye</i>	59
Luzsicza István: <i>Szeretet és rezignált önirónia: az ismerős túlélőrecept</i> <i>Csender Levente: Murokszedők</i>	60
Barna Péter: <i>Ferenczes István: Székely apokalipszis; Ordasok tépte tájon</i>	62
Jahoda Sándor: <i>Türjei Zoltán: Térkép helyett</i>	63
Szakolczay Lajos: <i>Wehner Tibor: Ki akar itt éjszakai portás lenni?</i>	65
Both Balázs: <i>Gyurác Ferenc: Alsószilvágyi égbolt</i>	67

SZERZŐINK 68

Számunkat Oláh Katalin Kinga alkotásaival illusztráltuk.

KODOLÁNYI GYULA

Sejtelmek XII

A szemöldök mondatíve

Ahogy erős haja homlokába hullik, mikor felül veled szemben, és kiemeli a szemöldök és az orr finom vonalát – ez is olyan nézet, amelyet csak te ismersz. Hogyan fog majd ez is elmúlni e világból? Ővele, vagy tán a te emlékeid kihúnyán, halálban vagy szenilitásban? Ez jut eszedbe éjszakai órán, míg olvasólámpád mellett ülsz, s ő felül egy pillanatra az ágyban, félálomban, s a takarót eligazítja magán. Valóban, hogyan fog mindez elmúlni? Mi múlik el előbb, ki, melyikünk? Kérdezed, talán megrendülten, de mégis higgadtan az éj csendjében – amikor a lélek dolgainak kontúrjai oly világos rajzolatúak, mint az ő szemöldökének s orrának megejtő, drága íve. Megrendülten kérdezed, mégis elég higgadtan ahhoz, hogy mindezt pillanatok alatt lejegyezd, javítás nélkül, egy könnyed, finom mondatívben, amely éppen olyan (lenne?), mint az ő szemöldökének és orrának édes rajzolata. Mert olyan lesz a mondat az éji csendben, mint a szemlélődő lélek, kontúrjai világosan rajzolódnak ki, mint az ő szemöldökének s orrának íve. Mert mintha olvasólámpád fénye világítaná meg, most olyan a lélek helyrezökkenő dolgainak rendje. Ilyenkor elmúláson s a lélek alakváltozásain tűnődsz, s megkérded, magával viszi-e a lélek az ő orra ívének képét, hogy majd ráismerjen.

Sejtelmek XIV

Orfeusz alászáll

Érkeztek jelek. Láttam a beavatott szemek és kezek nyomait ránk hagyott képeken, szobrokon. De mintha nem értettem volna őket igazán.

Jöttek jelenések, éreztem őt néha magam mellett, bár feléje nem fordulhattam. Mégis, micsoda bizonyosság volt, hogy segítőt kapok.

Voltak álomi jóslatok küldetéséről: hogy egyszer majd leül velem szemben, és kitárt tekintettel figyelj szavaimat. Történetek első eljövetelek: vállamat vonogattam. Nem, nem. Mást reméltem.

Talán, mert sejtettem, hogy ő más lesz. Hogy ajándék lesz ő, de nehezét kíván. Hogy szabadítsam magamból ki azt, aki kitapintja a képek nevét. Hogy tanítsam fülemet hallani idegeim húrjait.

Hogy meglehet, keresztül adjuk vissza lelkünket. Hogy a könnyű út reménye balga volt – csak mélységekből visszaemelkedve sóhajthatjuk majd: bevégeztetett.

Li Taj Po, egy tó felett

Élet? Élünk. Élek.
Az út éppen elég.
Gyermekek, virágok.
Csapdák, kések, fények.

Mozdulsz, már nem végig.
Mindig, mit nem mondasz.
Hegek, titkok, félig.
Érti, kit beavatsz.
Eljön ő majd mégis.
Megérint, befogad.

Vagy nem jön, mert itt volt.
Nem tudtad, hogy itt van.
Nem tudtad, hogy ő volt.
Nem tudod, hogy ő az.

OLÁH JÁNOS

Magára talál a szó

Kodolányi Gyula W. Sh. szonettjeiről

Az még nem volna szokatlan a magyar irodalomban, hogy képzőművészeti alkotásokat értelmező verseket gyűjt össze egy költő, Kassák Lajos egyenesen divatba hozta a módszert, a közelmúltban Gyurkovics Tibor élt vele bőségesen, de ma is kedvelt témája költőinknek. Kodolányi Gyula könyvében azonban másról van szó. Igaz, itt is képzőművészeti alkotások – nevezetesen Katona Szabó Erzsébet kollázsainak – újraértelmezésével találkozhatunk. Csakhogy ezek a képzőművészeti alkotások Shakespeare szonettjeinek íráskép-variációi, tehát irodalmi reflexiók. Kodolányi Gyula pedig – bár ihletforrásként többször utal Katona Szabó Erzsébet munkáira – az ősforráshoz, Shakespeare-hez tér vissza, vele, pontosabban szonettjeivel folytat párbeszédet. Kétnyelvű párbeszédet, amelyben természetesen Shakespeare angolul, Kodolányi magyarul szólal meg. Az angol fordításban azonban, amely Tony Brinkley munkája, éppen fordítva, Kodolányi szól angolul és Shakespeare magyarul, az olvasó azonban ebben az intonációban sem talál semmi természetelleneset. Végül is Shakespeare szegről-végről magyar költőnek is tekinthető, hiszen a szonetteknek a klasszikusnak számító Szabó Lőrinc-fordítás mellett számtalan magyar változata létezik, és fejt ki hatását a mai magyar költészetre is. Az angolul megszólaltatott Kodolányiról pedig így ír a kötet utószavában a fordító: „Miközben Kodolányit fordítom angolra, minduntalan azon kapom magamat, hogy egy olyan angol költészetet hallok itt, amit így sohase hallottam.” A két költő más-más nyelven beszél, más-más kor üzenetét közvetíti, mégis értik egymást. Nem problémátlan ez a megértés, de minél távolabbról közelítenek egymáshoz a szavak, találkozásuk annál mélyebb értelmet nyer, és annál hitelesebb.

Engem nem lepett meg ez a könyv. Az egyetemi évekre visszanyúló ismeretség, barátság fűz a szerzőhöz – annak idején az angol, legfőképpen pedig az angol-amerikai költészettel való ismerkedésem kalauza is ő volt. Én ebben a kalandban csupán az első lé-

pésekig jutottam, ő azonban az őslakókat megszégyenítő otthonosságra tett szert. Amikor megpróbáltam összeszedni a gondolataimat Kodolányi Gyula költészetével kapcsolatban, minduntalan egy Ezra Pound-négysoros bukkant fel az emlékezetemben. A versre ő hívta fel a figyelmemet, a magyar hangnemet közösen próbáltuk eltalálni. Sokáig kotorásztam a kéziratok között, hogy erre a fordításra rátaláljak, de sehogyan sem akart előbukkanni. Megpróbálok most emlékezetből felidézni. A címe alighanem ennyi volt: *Bók*. És valahogyan így hangzott:

*Ó, nagyra becsült, de nem egészen tökéletes hölgyem,
úgy hűl ki lassan lovagi szenvedélyünk,
mint a fürdőkád, ha a forró víz eláll,
vagy éppen csak szivárog.*

Így utólag képtelen vagyok eldönteni, mennyi az emlékezetemben megőrzött magyar változathoz Kodolányi Gyula találmánya, és mennyi az én leleményem.

Akárhogy is, az a meghatott, érzelmes szkepszis s a már-már cinizmusba hajló belátás, amely ezt a négy sort áthatja, és amit jobb híján együtt érző távolságtartásnak nevezhetnék: Kodolányi költészetének egyik eredő pontja. Kodolányi az azóta eltelt évtizedek alatt nemcsak az angol irodalom egyik legavatottabb fordítójává vált, beleilleszkedett az angol nyelvű költői párbeszéd beláthatatlanul gazdag áramába. Ezt néhányan a szemére is vetették, azt feltételezve, hogy így a magyar kontextusba való beillesztés lehetősége csorbul. Éppen ellenkezőleg: azt gondolom, hogy Kodolányi az angol nyelvű költészetre való teljes ráhangolódás által olyan nézőpontot talált magának, ahonnan sokkal letisztultabbnak, világosabbnak, egyszerűbbnek látszik minden költői szempontból értékelhető magyar jelenség, innen nézve élesebben rajzolódnak ki a körvonalak, mintha valaki – mint magam is – elsősorban a magyar költészeti hagyományra (ideértve természetesen a beépült külföldi hatásokat is) képes ráhangolódni. A két nézőpont között nem tennék értékbeli különbséget, a távlatos éleslátás nem helyettesítheti a belső látás érzelmekkel torzított, de mélyre hatoló reflexeit, ahogyan az utóbbi sem az előbbit, ha a látvány torzulásai nem is egyformák, a szavak által megérinteni szándékozott lényeg ugyanaz.

„*Deszkapallón ülök két csönd határán.*” Ez a mondat, a *Kínai tájkép* című vers első mondata nyitja meg a költő 1980-ban megjelent *A tenger és a szél szünetlen*

Laudáció Kodolányi Gyula akadémiai székfoglalójához (2014. június 13.)

című első verseskötetét. Szokatlan, hogy egy költő már megszólalása pillanatában ilyen világosan és tömören, és – belátva a félévszázados életmű egészét, bátran mondhatom – ilyen végérvényesen fogalmazza meg saját költői helyzetét, s mutassa fel a köztes létben rejlő ihletforrás lényegét. „*Átléptél a tükrön*” – írja az *Agak és gyökerek*ben egy másik határhelyzet – a létező és tükörképe közötti aknazár – veszélyeinek fittyet hányva. Mondhatnánk: halált megvető bátorsággal, de mégis inkább már-már hétköznapi egyszerűséggel. Mint amikor azt jelenti ki: „*A létezés szakmában dolgozom.*” A költő a lét és a nemlét kérdéseit kutatva bármennyire érintett is egyénileg e keresésben, a tisztánlátás érdekében visszafogja érzelmeit, hol az orvos szakszerű kívülállását, hol a mérnöki precizitást hívja segítségül, de mindig azért, hogy a legfőbb költői célt elérje, megérinthesse a lét abszolút érzékenységi pontját.

Semmi zaj című esszéjében Petőfi példájára hivatkozva tulajdonképpen a saját költői programját vázolja fel: „Az, hiszem – írja –, alig fordult elő a csendnek olyan pillanata a költészetben Petőfi Sándor előtt, mint amilyennel *A Tisza* nyolcadik strófája kezdődik: »Semmi zaj.« Ahogy lelassul a hang is ezen a nyomatékos két szón, a hosszú m-en, a hosszú és lassú természetű z-n, és a tétova, i-vel játszó mondatvégi j-n.”

Itt vetném közbe, a shakespeare-i szonett variációkban megfigyelhetjük, milyen sok gondot fordít Kodolányi a közelmúlt költészeti gyakorlata által hagyományossá avatott versritmikai eszközök helyett a hangzók belső megféleltetésére.

„»Semmi zaj.« Oly sokat mondott Petőfi e két pusztá, közönséges szóval – élve a magyar nyelv csodálatos leleményével, a névszói állítmánnyal. Mi elvagyunk ige nélkül, különösen, ha csend van, ha minden lebeg, és a létezés élményét éljük át. Hallgatunk, testünk olyan nyugodt, mintha megszűnt volna, és beleoldódunk a csend többi szereplőjébe. Ez a magyar létfilozófia?”

A kérdőjelet nyugodtan elhagyhatjuk a mondat végéről. Valószínű, a szerző is csupán az érzelmi hatás kedvéért élt vele. Meg aztán ugyan elsősorban magyar tapasztalásról van szó, de végső soron az egyetemes emberi léttudat konzekvenciáival szembesülhetünk általa.

A csend a határlét jelképe. A lét és nemlét köztes állapotában való feloldódás iránti igényé. „*Bogozzátok szét a létezés hálóját!*” – szólít fel másutt, a fordítás ürügyét felhasználva Kodolányi Charles Olson

szavaival, az amerikai költőt is beavatva a magyar létfilozófia dilemmáiba, a csönddel, a Petőfi-mítosszal való azonosulásra.

Kodolányi kezdeti tájékozódását a modern angolszász költészet labirintus-létérzést sugalló világára hangolódo szemlélet határozta meg. Most, Shakespeare szonett témáinak variációit írva, az angol költészet kezdeti kiteljesedésének mitikus, újplatonista témáival szembesülve a saját költészetét is beteljesítő impulzusokra talált.

Talán éppen a több száz éves kapcsolódási pontokat összekötő rokonhangzatok döbentették rá a korábnál jóval személyesebb hangok jelentőségének fölismerésére, arra: csakis ezek hitelesíthetik a mégoly pontos költői reflexiókat is. A Shakespeare-értelmezések álarcában szabadon szólalnak meg a lét és nemlét, a szeretet-gyűlölet kérdéseivel viaskodó mai költő kétségei, áradnak ki, de rejtőznek is el azonnal az időtűdát paravánja mögé. A Shakespeare-sorok kiválasztása, a velük párhuzamosan vagy éppen elentétesen megfogalmazott irodalmi párbeszéd kísérszólama biztosítja azt a távolságtartást, amelyről a költő, eddigi gyakorlatával egybehangzón, most sem képes, és nem is akar lemondani.

Végezetül néhány szót arról a sajátos, szabad szonett értelmezésről is kell szólni, amely a kötetben szereplő versek formáját adja.

A Shakespeare-szonettek a sorvégi rímek szabályos hálójában feszülnek, a jambus ütemére futnak céljuk iránt, és tizenkettő-kettő soros szerkezetben fejtik ki témájukat. Az első tizenkét sor vázolja az alaphelyzetet, a két utolsó pedig vagy ellenpontozza, vagy összegzi, esetleg feloldja azt.

Kodolányi szabadvers szonettjei nem igazodnak semmilyen rímképlethez, a sorvégek esetlegesen csengek össze, ha éppen a mondatszerkezet, a gondolatrítmus úgy kívánja. A versek zenéjét a mondatfűzés, a belső rímek, az alliterációk adják.

Világ-végtelen órán, számkivetve,
hiányból sző új képet képzeletem.

(Világ-végtelen óra)

Remember. Emlékezz e kézre, halld
hangomat, míg olvasod e verset.

(Emlékezz)

Add át magad, s magadat megőrzöd.
Így is, itt is; nyomokban tán örökre.

(Magadat megőrzöd)

Az idézett két sorok mindegyike vers-zárlat, követve a Shakespeare-sonettek mintáját, az első ellenpontoz, a másik kettő összegez.

Vannak azonban a drámai szerkezetet szabadabban kezelő versek is. Az alábbi idézet például öt sorban bontja ki a záró képet, amely a szó születését az ember születésének metaforájával kapcsolja össze, újraértelmezve ez által a hallgatás, a készülődés és a kimondás időszakait és jelentőségét.

The breath of words respect. A kimondott szót becsüld, sügta. Becsüld a szavak leheletét, mely a semmi méhéből szakad ki esetlenül, mint újszülött, véresen, a torok fájó gátján.

(Legvégül jön meg a szó)

A kimondás és az elhallgatás mint a lét és nemlét szinonimája többször is előfordul a kötetben. A ki nem mondott, meg nem született szó sorsa az iménti jelenet fordítottjaként így ábrázolja az elhallgatást, a meg nem született lét, a ki nem mondott szó sorsát:

Nem lett belőlük, nem lesz lehelet, csak néma dallamként élnek a fejben, az idegekben. A kéz, a tollig, a papírra nem jutnak el soha. Being dumb. Némák maradunk, bénák. Hiába hallunk igaz dallamokat.

(Süketetek vagyunk, némák)

Lehet, önkényes képzettársítás, de azért talán nem egészen, hogy nekem, a leheletnek mint élőlénynek az emlegetése William Staffordot juttatja eszembe, nevezetesen az egyik indián mesét feldolgozó versét, amelyet a kortárs amerikai költészetet bemutató antológiába fordítottam. Talán említenem is fölösleges, Kodolányi Gyula ajánlására.

A leheleted egy sereg manó, az erdőben élnek. Mendegélnek. A barátaid. Amikor meghalsz, az utolsó leheleted

csatlakozik a többihez, és vissz magával téged is. Ott éltek majd az erdőben, a tisztásokon boldogan.

Kodolányi Shakespeare-reflexiói azonban nemcsak a modern angol-amerikai költészet hangzataival rimelnek össze.

Amikor e ciklus néhány ritmikai és összhangzattani sajátosságára próbáltam rámutatni, az alliterációkat és a belső rímeket emeltem ki, valamint a szabad szótaghasználatot. Mindezek a régi magyar költészetnek elsősorban az *Ómagyar Mária-siralom*-ból ismert sajátosságai. Nem tudom, hogy ezek a vers-tani megoldások ösztönös vagy tudatos utalások-e arra a tényre, amelyet konkrét motívumok is megerősítenek, nevezetesen, hogy a költő két szouniverzum, két egymástól első pillanatra idegennek látszó költészeti erőter, az angol és a magyar egymásra hangolására tesz kísérletet.

Két példát hoznék fel állításom igazolására, bár a rejtett és kevésbé rejtett utalások egész sorára hivatkozhatnánk, amelyek csaknem minden versben fölbukkannak.

Kecsesen lépdél, fekete gólya. Hogy e varázskönyvbe, nyelvünkbe így költözzön lénye: fekete gólya. Így lássátok őt, reharse, játsszátok újra.

(Játsszátok őt újra)

A másik példa:

Ennyit adhatok a tücsökzenéhez. Hatalmas zengésekhez, mely átölel, mesterek! Hadd fűzzem a kórust anyám nyelvébe, édes kolozsvári nyelvbe, mely folyton régi s új dalily new and old.

(Folyton régi s új)

Ez a párbeszéd-kompozíció magyar vonatkozásait leghangsúlyosabban kiemelő részlet, talán éppen ezért fejeződik be angolul.

BÍRÓ GERGELY

Tudatregény – regényes tudatSzerb Antal: *A Pendragon legenda*

„Egyszerre két világban élünk, és mindennek két értelme van: az egyiket mindenki megérti, de a másik túl van a szavakon és rettenetes”
(Szerb Antal)

Ha Szerb Antal mint szépíró szóba kerül, legtöbbszörünknek az *Utas és holdvilág* című regénye jut eszünkbe, és emiatt hajlamosak vagyunk őt egykötetes szerzőként számon tartani, hozzátevé, hogy nincsen azzal semmi baj, ha valakinek csak egyetlenegy, igazán átütő műve van. Persze, ha végigolvassuk novelláit és regényeit, tagadhatatlan, hogy ez a komorfájdalmas, a lélek holtvágányára került és kiutat nem lelő regény messze kimagaslik a többi közül, sőt első olvasásra úgy hat ránk, mintha nem is ugyanaz az ember írta volna, aki a többi Szerb Antal-művet. A csodát, aminek az *Utas és holdvilág* átengedi magát, az életműben egy olyan vérpezsdítő kísérlet előzi meg, amelyik azt még kételkedve fogadja.

Szerb Antal első regénye, *A Pendragon legenda* fogadtatása igen kedvező volt. „Az 1934-es esztendő legkülönösebb könyve” – írta róla egyik recenzense a Magyar Hírlapban. Szerb Antal Dionis Pippidinek címzett levelében így beszél róla: „Émelyítő giccset írtam, de talán pénzt fogok keresni vele. És még ebben a sötét szövegben is felcsillan néhol a tehetség. Mint a többi művemben, amelyekben, ahogyan egy barátom mondja, »szar van, korinthoszi szőlővel«. Majd meglátjuk.”

A kritikai fogadtatás ennél méltatóbb volt, bár Szerb Antal levelének önironikus hangvétele valószínűsíti, hogy nem volt éppen lesújtó véleménnyel saját művéről. Legtöbbször a regény műfajgazdagságát hangsúlyozták, miszerint ez a könyv detektívregény-paródia, tudományos kalandregény, modern mese. Bálint György bűnügyi esszéregényt látott benne: „Szerb Antal, úgy látszik, szenvedélyes és különös kísérletező. Nemrég az irodalomtörténet kiszáradt és irodalomtól messzezüllött műfaját próbálta szépprózával beoltani, most pedig hasonló merészséggel a detek-

tívregény megnevesítéséhez fog. [...] A kalandregény létét még azok is szégyellik elismerni, akik habzsolva olvassák. [...] Olyan gyakran találkozunk ma irodalmi mezbe öltözött ponyvával, hogy üdülést jelent számunkra a ponyva mezébe öltözött irodalom. [...] Chesterton óta Szerb Antal írta az első bűnügyi regényt, mely az olvasónak intellektuális szórakozást szerez.” Illés Endre szintiszta kalandregényként olvasta a művet, Poszler György Szerb Antal-monográfiájában pedig gengszterregényként tárgyalja.

Többen e műfaji álarcosbálban paródiát is láttak: ironikus műfaj- vagy társadalomkritikát. Szerb Antal „a most divatos angol szórakoztató regényt akarta enyhén parodizálni s egyben a Chesterton és Huxley felé, félig tudományos essay regényeknek is adott egy kis oldalvágást. Ezzel kettős célt ért el: megszerzte magának azt a közönséget, amelyet az izgalmas, fordulatos történet érdekel, de hatást gyakorol arra a magasabb értelmiségre, amelynek viszont ez a pastiche-szerűség szerez gyönyörűséget” – írta róla Kállay Miklós. Ezek az észrevételek mind arra utalnak, hogy Szerb Antal első regénye több műfajt keresztez, szervesít magában.

A számomra legpontosabb megállapítást Thurzó Gábor tette, amikor *A Pendragon legendára* az angol típusú intellektuális regény kifejezést használta: „Mind a három szöveg szövése kifogástalan: izgalmas detektívregény a legjobb iskolából, hátborzongató kísértethistória és sokszor apokrif bájú, sokszor meg valóban tudományos érdekességű essay a rózsakeresztesekről. És sehol semmi erőszakosság. A történet hármass stíl-tagozódása szorosán egybevágh, sőt egymásra van utalva, egymás nélkül nincs is létjogosultsága. Közös vonásuk, hogy voltaképpen mindnyájan külön-külön torzra rajznak készültek.”

A Pendragon legenda azonban mást is nyújt a paródián túl, amihez a szerzői szándék felől kell közelítenünk. Szerb Antal a *Hétköznapiak és csodák* című 1935-ben megjelent kötetében korának amerikai és francia regényirodalma mellett az angol regény keresztszövetét is adja. „De ma, amikor a regénytörténet új fejezethez érkezik, amikor a tiszta fikció, a képzelet és a szórakoztató szándék visszakapja régi méltóságát, az angol regény megint az élre kerül. Ma az egész nyugati regény arra törekszik, hogy könnyed, játékos, easy-going legyen, mint az angolok.” Szerb Antal a kortárs angol regényirodalmat három alcsoportra osztja: a hűségesekek (a XIX. századi regény hagyományához hűek), a lázadók és a játékosok csoport-

Elhangzott az *Emlékkonferencia a holokauszt magyar íróáldozatairól* című tanácskozáson a Magyar Írószövetségben, 2014. május 13-án. A dolgozat a szerzőnek a kiadónk gondozásában hamarosan megjelenő, *A kristálynak mindegy* című kötetében szerepel.

jára. Nyilvánvaló, hogy olyan művet akart írni, amely egyesíti magában a korabeli angol regényt. Ezt erősíti egy másik nézete is: „A régebbi regénynek egy másik alapvető konvenciója, hogy az írónak hatalmában állt, hogy amint Lesage sánta ördöge leemelte a háztetőket, leemelje alakjainak a koponyáját és pontosan lássa, mi megy bennük végbe. Ez alapvető és súlyos hazugság, hamis illúzió volt. A világ számunkra olyan formában adódik, hogy csak egy tudatba tudunk betekinteni és abba is csak töredékesen: a magunkéba. Aki lélekben igaz regényt akar írni, nem ábrázolhat több tudatot, mint egyet, és a többit csak úgy, amint ebben az egy tudatban tükröződik: mert a mi valóságos világunk mindig csak egy tudaton keresztül adódik az ember számára.”

Ennek megfelelően *A Pendragon legenda* is tudatregény, énrégény, amelyben az író végig játszik az olvasóval, lépten-nyomon megtéveszti őt. Legszembetűnőbben azzal, hogy mindent megtesz annak érdekében, hogy hőse, Batty János mint elbeszélő hitellessé bizonyuljon. Először is igyekszik elhitetni az olvasóval, hogy ő pusztán krónikás mellékszereplő, és a regény főhőse az Earl of Gwynedd – ezzel szemben Batty mint elbeszélő értelemszerűen minden jelenetben szerepel, míg az earl mindössze hétszer tűnik fel a regényben, akkor is rövidebb időre, dacára annak, hogy az earlt egy emberek fölé magasodó szellemi és vérbeli arisztokratának festi, saját magát pedig tökéletlennek, életképtelennek. Szerb Antal tehát Batty Jánosban mint elbeszélőben olyan embert állít az earl és az olvasó közé, akit körülbelül olyan értelemben lehet hősnak nevezni, mint Chaplin filmbeli alakját. A hasonlat pedig talán azért is szemléletes, hiszen Charlie Chaplin egész estés játékfilmjei az 1920-as évektől születtek és váltak világhírűvé, *A Pendragon legenda* pedig 1934-ben jelent meg.

Az olvasóval folytatott játék továbbá abban is megnyilvánul, hogy Batty, képletesen szólva, azonnal villanykapcsolót keres és kereszthuzatot csinál, amint a walesi legendák és a megmagyarázhatatlan történetek kódében találja magát. Burleszkszerűsége az eseményekhez való viszonyában is rendre nyilvánul: gyakran bizonytalanodik el az átéltek valóságában. Távol érez magától minden irreális történetet, ezért hajlamos a valószerűtlen eseményeket a képzelete játékának betudni, vagy valószerű magyarázatot adni rájuk. Mindez nemcsak Batty racionalizmusának önvédelme, hanem egyúttal azon igyekezetének bizonyítéka is, miszerint a történeteket szeretné tár-

gyilagosan visszaadni. A regény végének nagyjelenetében, a kockaházban történtek elbeszélésekor egészen odáig megy, hogy listaszerűen számba veszi mindazokat a lehetőségeket, amelyek önkívületi állapotát megmagyarázhatják, és általuk az eseményekről pontosabb képet nyújthatnak.

A Pendragon legenda esetében – tudatregény lévén – azonban különbséget kell tennünk külső és belső történetek között. Mert Batty János általában csak a külső történetek rögzítésekor bizonytalanodik el és teszi magát hitellessé, belső élményeiről kifinomult intuíciójával élve mindig hitelesen számol be. Az ő és az Earl of Gwynedd közötti, szerelemről folytatott beszélgetés, vita ugyanezt kérdésként fogalmazza meg, és Szerb Antal az earlrel mondatja ki a választ: „Akik pedig igazán művészei és bajnokai voltak a szerelemnek [...], sosem voltak tárgyilagosak. Casanova számára mindig istennő volt az a nő, aki szembejött vele az utcán, és mindegyik szebb volt, mint összes elődje. Ez volt az ő titka. Tárgyilagosság... az embert az különbözteti meg az állattól, hogy képes a dolgokban többet látni, mint amennyi nyilvánvaló bennük. Tárgyilagosság... van olyasmi? Mindnyájan külön kis világot építünk magunknak a rögeszméinkből, és tökéletlen fényjelekkel próbáljuk értesíteni egymást.”

Batty Jánosban azonban mindvégig megmarad a törekvés, hogy a rejtélyes walesi kalandok hű krónikása maradjon – igyekezetének minden sikertelensége a regény komikumának egyik legfőbb forrása.

Újabb regényírói csavarként hat, hogy Szerb Antal, mint minden hőst, Batty Jánost is „óvó gyengédséggel és enyhe iróniával” ábrázolja, nem is pusztán azzal, hogy képzelgőnek festi őt, de olyan képzelgőnek, akiről végül kiderül, hogy nem feltétlenül képezeleg, amint a történetekről számot igyekszik adni. Mikor Maloney, Osborne és ő felmennek Pendragon várába, és megtalálják az egykori Asaph Pendragon sírját, Batty a következőt jegyzi meg: „A legendás Rózsakereszt sírjánál álltunk. A mese, melyen annyit gúnyolódtak a századok, nem volt mese.”

A Pendragon legendában szereplő hősök megnevezéseinek vizsgálata kimutatja, hogy valójában két főhőse van a regénynek: Batty János és az Earl of Gwynedd. Batty mindenféle tudományos ambíciók híjával lévő bölcsészdoktor, aki éles intuícióval rendelkezik, és magát racionálisnak tartja. Az emberi szellem iránti szenvedélye mellett mégis frivol, legalábbis ami az eszményeket illeti. Az earl ezzel szem-

ben biológiai kutatásokat és kísérleteket végez llanvygani kastélyának laboratóriumában, a Rózsakereszt ősi tudása nyomán vizsgálva, hogy miben különbözik az, ami él, attól, ami nem él. Jellegzetes XIX. századi regényfigura, aki Dr. Moreau alakját idézi Wellstől vagy Dr. Jekyllét Stevensontól, így Szerb Antal egy hőstípust – és általa egy regénytípust – elevenít fel, és beiktat egy másik szereplőt az earl és az olvasó közé: Bátky Jánost mint burleszkfigurát.

Ennek a két szereplőnek az alakját Szerb Antal igyekezett egyszerre több felmenőjével, illetve megelőző korok hasonló alakjaival összemenni, ezáltal történelmi távlatot adott nekik. A történelmiségnek pedig *A Pendragon legenda* gondolatrendszerében különös jelentősége van: Bátky János mint Szerb Antal-alteregő nem egy belső monológjában megfogalmazza, hogy számára csak annak van különleges értéke, aminek történelme van, ami évszázados múltra tekinthet vissza. S hogy a regénynek Bátky János és az Earl of Gwynedd a két főszereplője, azért lényeges mozzanat, mert két világot, két szemléletet testesítenek meg ők: az earl egy olyan ősi szellemiség elkötelezettje, amelyet a természet, a létezés apró részletei helyett a lényeg, az egész titkának iránytűje vezérel. „Van valami ősi bölcsesség, valami ős-kinyilatkoztatás, aminek minden emberi tudomány csak a hígítása [...] Amit az emberek elfelejtettek abban a mértékben, amint növekedett a képességük, hogy racionálisan gondolkozzanak.”

Ha így van, vagyis ha Bátky János kénytelen belátni, hogy mindaz, amit tapasztal, nem a képzeletének játéka, akkor *A Pendragon legenda* úgy parodizálja a korabeli angol regény hűségeseinek nevezett, vagyis a XIX. századi regény szellemét követő csoportját, hogy egyszersmind szintetizálja, aktualizálja, ötvözi azt egy modern hangszerelésű regényben. Mert nem a rózsakeresztesség mint misztikus hagyomány igazsága vagy talmisága itt a fő kérdés, hanem a valóság egy képtelennek tetsző, a szavakkal leírható tartománya alatti, bűvópatakként húzódó rétege, ami a modern embernek nem fér a fejébe, ami a létezés rendjét kutató szellem figyelmét előbb-utóbb felhívja magára. *A Pendragon legenda* legfőbb kérdése tehát ennek a közölhetősége, elbeszélhetősége. Ugyanide köthető az earlnek egy másik megállapítása, ami a rózsakeresztesekről folytatott beszélgetésben hang-

zik el: „Igen, Asaph volt a mester. A többiek csak tanítványok voltak. Fludd is. Nem is a legjobb tanítvány. Fludd nem volt igazán jó családból való; közölni akarta azt, amit tudott. Azért írt annyi mindent, ami ma már nevetséges. Minden közlés meghamisítja a valóságot. Az igazi tudósok nem fogalmazzák meg a tudásukat. Asaph semmi vágyat nem érzett, hogy a fűszeresek értesüljenek felfedezéseiről.”

Az earl logikája szerint, aki közölni akarja a valóságot, az egyúttal meg is hamisítja azt. Bátky János azonban mindvégig kitart amellett, hogy lejegyezzen mindent 1933 nyarának különös eseményeiből. „A világ végén voltam, az életemen túl, a mindendolgok összeroppanása előtt egy fél perccel, csillagmértékre mindentől, ami értelmes. Nem maradt semmi más, csak a test vonzódása a testhez. A legmélyebb, a legigazabb rétegek felszínre vetődtek ebben a misztikus földrengésben. Talán kárpótolni akartam magam minden percért, amit nem a testemnek szenteltem. Tudom, hogy kiáltoztam és hörögtem, én, aki olyan csendesesen szoktam szeretni, mint a lepkék. Nem is én voltam már, csak az életnek egy kiszakadt árama, megszünte előtt, személytelenül” – mondja Bátky a regény végén szereplő nagyjelenet, a kockaházban történtek felidézésekor. Az ablakok nélküli épület, amely kívülről kicsinek tűnik, belülről azonban szokatlanul tágas, a lélek feketedobozát, vagyis a tudattalan terét jelképezi egyúttal, így nem véletlen, hogy Bátky János a falain belül önkívületi állapotba kerül, elveszíti önmagából azt, akit magának tudott, és külön életet kezd élni. Más szóval megél egy érzékelhető valóság alatti valóságot, méghozzá a saját lelkének érzékelhető valósága alatti valóságát. Hasonló helyzettel és a közbeni lelki folyamatokkal találkozni lehet már Edgar Allan Poe *A kút és az inga*, illetve az *Arthur Gordon Pym* című műveiben. *A Pendragon legendában* sokat hangoztatott tárgylagosság szempontjából ekkor válik a legszilánkosabbá, legtökéletlenebbé, megrendültségében pedig a legszebbé, lélekben legigazabbá az amúgy mindvégig letehetetlen regény – és egyszerre komikussá, amikor Bátky megint csak ésszerű magyarázatot nyújt (egyszerre többet is) a vele történetekre. S hogy Szerb Antal mindvégig kijátssza a valószínűtlenül valóságosat az ésszerűség kisztílu aduival, azzal nemcsak a főhősét, Bátkyt parodizálja, hanem egyúttal az embert, aki a csodálatostól végképp elidegenedett.

DARÁNYI SÁNDOR

Testvérek

*Azért vagyok te, mert már más vagyok.
Lehullottam roppant emlékezetbe,
kibomlott bennem mindenféle kelme,
aztán a szél, ahogy jött, ott hagyott.*

*Hogy szoptuk ujjunk anyánk méhében!
Egy nap felszívódtál, én meg kereslek
azóta is; a városszéli telkek
sem ismernek, az irodák se benn*

*a toronyházak álmos sűrűjén,
a villámhárító ahol napóra,
s hét csillag gyullad este, nagy menóra,
és minden lángjuk egy-egy árva én.*

Tenger

*Ahonnán jött, a képzeletbe
a dúlt anyag majd visszaszáll,
gyarló voltán kivéresedve
minden fény és minden homály:*

*a most teleológiája
– hab az okság hullámain –
partot ér, felpezseg, bevárja,
hogy átcsapjon rajta a kín,*

*visszafordul a végtelennek,
zöld üvegből, vállvetve már
a mélyel, száll fölötte permet,*

*megy és marad, fövénybe zár
s kitárul, télutói vermek,
míg üldözi a szemhatár.*

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ Jégzajlás és sortűz 1956-ban

A Négyen az árban című filmről

1961-ben meglehetősen nagy költségvetésű (ötmillió forintos) ifjúsági filmet forgattak az 1956 márciusában bekövetkezett hatalmas, jégzajlásos dunai árvízről, a sajtó élénk érdeklődésétől kísérve. A beszámolókat, interjúkat, kritikákat végigolvasva feltűnhet, hogy senki sem asszociált a népfelkelésre és forradalomra. Igaz, még csak öt év telt el a forradalmi események óta, és 1989-ig tabu volt 1956-ról ilyen minőségben beszélni. Ugyanakkor a *Négyen az árban* az 1956-os forradalmi események allegóriájának tekinthető.

Örsi Ferenc író, forgatókönyvíró több regényt, drámát, forgatókönyvet írt. Indulása az 1956 utáni évekre tehető, hiszen előtte mindössze egyetlen műve jelent meg, a *Testvértüzek* (1955). Örsi Ferencet a népfelkelés és forradalom leverése olyan mélyen érintette, hogy a családi emlékezet szerint többször kijelentette: minden művének 1956-ról és annak igazságáról kell szólnia. Ez költői túlzás, hiszen később különböző tematikájú műveket írt. A közösségi igazság keresése azonban minden drámájára, írására jellemző. Örsi Ferenc legismertebb műve *A Tenkes kapitánya* (1963) című televíziós kalandfilmsorozat forgatókönyve és a belőle készült ifjúsági regénye (1967). *A Tenkes kapitányára* igaz a fenti állítása, hiszen a Rákóczi-szabadságharc idején játszódik, és nem volt nehéz 1963-ban a közelmúlt tanulságait összevetni a XVIII. század eleji nemzeti felszabadító harcokkal, a mozgalommal.

Örsi Ferenc a Film, színház, muzsika 1960. december 9-i számában említi, hogy 1956 márciusában a pécsi rádió riportereként maga is részt vett a háromhetes árvízvédelmi és mentési munkálatokban. A riportanyagai alapján írt egy ifjúsági regényt, és abból a *Négyen az árban* forgatókönyvét. Örsi Ferenc riporterként pontosan kívánta dokumentálni az árvízi eseményeket, és élt benne egy, a rokonainak kimondott szándék, hogy keresse és képviselje 1956 igazságát, ugyanakkor nem tudott elszakadni eléggé riporterként a természeti csapástól, amelyet megírt forgatókönyvként és kisregényként. Az 1956-os év pusztá említése is utalás lehetett a forradalmi esemé-

nyekre, mégis védhető volt az árvízről beszélni, hiszen természeti katasztrófa lévén, nem vádolhatta senki az alkotókat politikai megnyilvánulással. A film dokumentarista, ezt több kritikus a kiemeli, és szinte mindenki hozzáteszi, hogy ez részben a drámaiság rovására ment. Nagyon meggyőzőek, hatásosak, megindítóak az árvízi pusztítás, a menekülés képsorai, de többet lehetett volna foglalkozni a belső konfliktusokkal, a szereplők jellemével, hogy miképp viszonyulnak a természeti veszélyekhez és egymáshoz. A jelenetek egy részét eredeti helyszíneken forgatták, így például Szekszárdon. A város a Duna közelsége miatt ténylegesen is megtapasztalhatta öt évvel korábban a természet, a víz és a jég pusztító erejét.

A rendező Révész György ugyancsak érdekelt lehetett abban, hogy többet mutasson vagy sugalljon egy természeti katasztrófából és a pártállami elvárásoknak megfelelő ideológiát részben felvállaló ifjúsági történetből. Révész György 1950-ben végzett a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, így pályakezdő korában forgatókönyvíróként és rendezőként közreműködött néhány ideologikus munkaverseny- és szabatátsfilm elkészítésében. 1952-ben rendezte a *2x2 néha 5*, kissé régi stílusú, ezzel együtt nagy sikerű zenés vígjátékot. 1957-ben pedig Gábor Miklós és Ruttkai Éva főszereplésével készített egy ugyancsak nagy sikerű filmet 1956-ról. Az *Éjfélkor* azért is érdekes, mert egészen a rendszerváltásig nem beszéltek ilyen nyíltan és pontosan a forradalmi események tényeiről. A tiltott kifejezéseket, mint a „népfelkelés” vagy „forradalom” a film és a szereplők nem mondják ki, de a két főszereplő sorsán keresztül láthatóvá válik az a törésvonal, amely az emberek jogos elégedetlenségét jelentette a rendszerrel szemben: bezárt-ság, osztályidegenként való megbélyegzés stb.

Révész György 1959-ben rendezte *A megfelelő ember* című politikai-közéleti szatírát. Bátor tett volt, mert 1957-ben egy hasonlót, *A nagyrozsdási eset* (rendezte: Kalmár László) címűt betiltották. *A megfelelő ember* több dramaturgiai és képi elemet tekintve követi a korábbi filmet. Révész műve nem annyira szókimondó, mint a huszonhét évig dobozban maradt elődje, de meglátásom szerint nyíltan nevezhető a kor viszonyai között. 1956 és 1962 között felkeményedett a diktatúra, hiszen akkor történtek a forradalom utáni megtorlások, bebörtönzések, kivégzések. 1957-ig viszont enyhébb, megengedőbb volt a kultúrpolitika, hiszen ekkor még a vezetésben is némi zavarodottság uralkodott: például el akart határolódni Rákosi ide-

A nagy költségvetésű katasztrófafilm élethű, vízbe épített díszletei

jétől. 1962-ben pedig már kezdődött az enyhülés amnesztiákkal, kulturális engedményekkel.

A *megfelelő ember* történetében, elbeszélés módjában érzékelhető a zavar, hiszen az ábrázolt problémákat minden lehetséges eszközzel tompítani is kellett, nehogy az akkori jelenre vonatkoztassák őket a hivatalosságok; a nézők viszont értsék a rejtett utalásokat. Ez a film több elemét tekintve mintha 1945 előtt játszódna, mert például a „nexus-luxus” jelszavakkal csapják be a titkos karrieriskolába iratkozottakat. A filmet még így is remekműnek tartom a rendezői fogások, az akkori jelenre történő közvetett utalások és a színészi teljesítmények miatt.

A *Négyen az árban* című filmben ugyanígy érezhető némi zavar, sőt szándékos ködösítés, akárcsak a rendező korábbi, 1957-es filmjében, de még így is örvedetes, hogy elkészült. Az egyik utalás az évszám. Mint korábban írtam: 1989-ig már az 1956-os év említése is cenzurális reakciót válthatott ki. A valódi árvíz viszont akkor történt, és így a témaválasztás szabadsága érv lehetett mellette. A pártállam részéről viszont aggodalomra adhattak volna okot a tömegjelenetek. Az árvíz és a jégzajlás ugyancsak. A tömegek és a természeti elemek mozgása könnyen összekapcsolható egymással. A párhuzamos montázs közvetlen alkalmazásáról a rendező ezúttal ugyan lemondott, azonban az asszociáció így is létrejöhet. Nem szükséges olyan direkt képi és fogalmi kapcsolás, mint például Vsevolod Pudovkin *Anyá* (1926) című filmjében, amelyben a lázadó embereket a jégzajlással felváltva szerkesztette képi és dramaturgiai sorozattá.

Melyek a szándékos kompromisszumok és a direkt vagy öntudatlan ködösítések a filmben? Ilyen például az a sajtóban is hangoztatott tény, hogy a film

az úttörőmozgalom indulásának 15. évfordulójára készült. Nyilván így lehetett eladni az ötletet, és hangoztatni, hogy szükség van ifjúsági filmre. Érdekes, hogy a *Négyen az árban* a sajtóban és a propagandaanyagban emlegetett évforduló ellenére nem úttörőfilm. Nem jelenik meg a történetben közvetlenül az úttörőélet vagy annak értékrendje, vagy csak nagyon másodlagosan, érintőlegesen. Az egyik főszereplő gyerek, Laci (Nagy Géza) elképzei az úttörő fűvészenekarának búcsúztatását, miután az árvízben, Kati (Makkai Erzsébet) megmentése közben hősi halált hal. A szerelem tehát a fő indíték, mert Laci ténylegesen elindul Kati megmentésére az ártéri házhoz, elkötve az apja által használt teherautót. A másik fő indíték a kalandvág, amely inkább a másik két fiút jellemzi, akik vele tartanak. Péter (Markos György) a vakmerőbb kettejük közül, aki vállal veszélyesebb szituációkat is. Nem igazán tart a veszélytől Laci kisöccse, Karcsi (Bognár Károly) sem, aki alsó tagozatos létére bizonyítani akarja, hogy már nagyfiú. A négyesfogatban a legkevésbé kidolgozott karakter a lányé, Katié.

A történet nem úttörőkaland – a négy gyerek egy úttörőtábor kalyibájához menekül az árvíz elől

Az úttörő-szimbolika nem túl hangsúlyosan, de megjelenik a cselekmény fő szálában is. A négy gyerek ugyanis a teherautóval az ártéren ragad, és egy magasabb helyre menekülnek, ahol egy úttörőtábor található. Amíg el nem éri őket az ár, a tábor kalyibájában húzzák meg magukat. Nem hivatkoznak úttörővirtusra, -értékrendre. Az utalások inkább külsődlegesek. A stáb tagjai azt emlegetik az interjúkban, beszámolóikban, hogy a négy főszereplőt mintegy húszezer gyerek és úttörő közül választották ki. Ezt nyilatkozta a rendező is a Film, színház, muzsika 1960. december 2-i számában. Nehezen hihető, hogy

ennyi gyerek színészi alkalmasságát lett volna idejük megvizsgálni. A négy kiválasztott gyerekszereplő egyike az akkor 14 éves Markos György, később humorista és parodista, aki az ugyancsak híres humorista és színész, Alfonzó fia. Őt aligha egy húszezres tömegből választották ki. A gyerekszínészek egyébként tehetségesek voltak, jól megoldották a feladataikat. Inkább a szerepük kevésbé kidolgozott, erre a korabeli kritikák is okkal utalnak. A nagy számok, létszámok, méretek hangoztatása inkább reklámértékű, hogy a produkciót mint egy nagy közös szocialista „vállalkozást”, illetve összefogást el tudják fogadtatni a költségvetést biztosító állami szervekkel és a közönséggel.

Korjellemező érdekesség, hogy a filmhez gyártottak propagandaanyagot, tehát ellenőrizni kívánták a film útját egészen a bemutatásig és a visszajelzéséig. Minden filmhez írott anyagot állítottak össze a terjesztőknek a teendőkről. Ezekhez csatolták a reklámanyagokat, szöveges ismertetőket, jelmondatokat, hosszabb-rövidebb tartalmi ismertetőket. Egy ilyen négyoldalas propagandaanyagból kiderül például az archív kópiák és kellékanyagok nyilvántartásán kívül, hogy a produkció A-kategóriás (nagy költségvetésű), korhatár nélküli, keskeny és széles változatban is forgalmazott fekete-fehér film. Innen tudjuk, hogy egy-két és fél íves plakátokat is nyomtattak hozzá, illetve villamosplakátokat, szöveges plakátokat, silabuszokat, sajtófotókat, standfotókat, matricákat és kliséket. A forgalmazónak, a MOKÉP-nek előírás szerint filmismertetőket, matricákat és cikkeket kellett készítenie.

A terjesztés és a visszhang ellenőrzésének érzékeltetése céljából idézek a propagandaanyag szöveges tartalmából: előírásaiból és jelmondataiból. „Be-

A hidroncson játszózóda jeleneteket stúdióban vették fel épített díszlettel

A bevetésre készülő repülő

mondószöveg: Gyerekek kalandos menekülése a jeges árból. Erről szól az érdekes, izgalmas NÉGYEN AZ ÁRBAN című magyar film.” Érdekes, hogy az úttörő-évfordulót nem emlegették a jelmondatban és a bemondószövegben sem, míg a sajtóban (még) igen. Ez is egyfajta kettős hozzáállást sugall az alkotók, gyártók, forgalmazók részéről. A film propagandájához csupán „javaslat”-ot fűztek, amely szerint a terjesztők a népszerűsítésben vegyék igénybe az Úttörő- és KISZ- szervezetek segítségét. A segítség csak szervezési feladatokat jelentett, a 15 éves évfordulót például itt sem említik: „A kalandos történetek minden korosztályú fiatalnak szórakozást nyújtanak. A NÉGYEN AZ ÁRBAN című film elsősorban az ifjúságnak készült, ezért ajánlatos a filmhez ifjúsági előadásokat szervezni, amelyekhez kérjék a helyi Úttörő- és KISZ-szervezetek támogatását. A rajzos anyagon a négy főszereplő gyermeket, az őzikeket és megmentőiket szerepeltették.”

Most pedig tekintsük át röviden a film cselekményét: mennyire igazolja az 1956-os árvízhez, de még inkább a népfelkeléshez való kapcsolódást, az áthalást? Az egyik főszereplő, Laci felhívja telefonon Katit, akibe a jelek szerint szerelmes. A telefonhívást a központ megszakítja az árvízi készültségre hivatkozva. Kati az ártéren, a tanyájukon van, és Laci meg akarja őt menteni. Azt nem tudja, hogy a lány biztonságáról a nagyapja gondoskodik. Laci rá akarja venni az apját, aki teherautósofőr, hogy menjenek a tanya irányába, de az elhárítja. Az apa megmagyarázza neki, hogy első a kötelesség, nem lehet most privát utakat tenni. A terület egyébként is le van zárva, tegnap ott ragadt egy Csepel-teherautó a keselyűsi úton. Az apa megnyugtatja Lacit, hogy a Kati nevű „felszerelést” kihozzák nélküle is. Laci később elmondja

A repülőgépekről indított lövedékekkel állítják meg a jég torlódását

Péter barátjának, hogy elcsente a slusszkulcsot, és kéri, hogy tartson vele a mentőakcióban, amelynek során kihozhatják a veszélyeztetett területéről Katit és a megrekedt teherautót is. Péter csatlakozik a barátjához, és melléjük csapódik lerázhatatlanul Laci kisöccse, Karcsi is.

A természeti csapást tehát többé-kevésbé uralják a hatóságok. A lány és egy teherautó van „bajban”. A teherautó ugyan ottrekedt az úton, de nem pótolhatatlan. Lacit és a fiúkat a szerelem és a kalandvágy hajtja. A konfliktus nem igazán kiélezett, mert Katit a nagyapja kimentené, csak Laci nem tud róla. A hiba a telefonközpontban, a mentést szervező hivatalosságokban van, akik szétkapcsolják a beszélgetést. Laci és barátai tehát tényleges bátorságról tesznek tanúbizonyságot. Ehhez persze több szabályt meg kell szegniük. Engedély nélkül mennek a lezárt, veszélyeztetett területre, elkötnék egy teherautót, és még csak nem is szólnak az iskolában, ahonnan távoztak, és ahová társaikkal együtt kivezényelték őket, hogy maguk is segítsenek az iskolába irányítandó árvízkárosultaknak. Itt tehát arról van szó, hogy a gyerekek nem konvencionális, nem szabályos megoldást választanak. Tulajdonképpen fellázadnak a szülők ellen, akik betartották volna a szabályokat, előírásokat, mint Laci apja. Tehát a fiatalok részéről mindez forradalmiság. Az apák és a mentést végzők jelképezik a nem teljesen jól működő rendszert, a gyerekek pedig a lázadó, de eredményes formabontást.

Azonban kissé sántít a történet. Akkor lenne valóban indokolt a gyerekek lázadása, ha olyan problémát oldanának meg, amit a felnőttek, a rendszer nem képes. Ha például az árterületi tanyán rekedt Katiról a felnőttek elfeledkeztek volna, ha nem tudták, netán

nem akarták volna őt kimenteni, akkor lett volna igazán 1956-os történet a gyerekek lázadása és mentőakciója. Kiderül azonban: ha a hatóságok és a felnőttek hibáznak is néhányszor, ha vannak számukra ideig-óráig megoldhatatlan akadályok, mégis képesek kezelni a helyzetet, amelyen végül is ők lesznek úrrá. A gyerekek a teherautót nem tudják kivinni az árból, Katit sem, és maguk is ottrekednek a vízzel és jéggel körülvett buckákon, tutajon, hidroncson. A lázadó gyerekeket a szülők és a hatóságok mentik meg. Így nem is válnak hőssé, kimenekítésük főképpen a rendszer érdeme.

Mégsem ilyen egyszerű a történet befejezése. Hogy min múlik még a gyerekek megmenekülése, arra a cselekmény szövése nagyon csattanós választ ad. Az árvíz hatalmas jégzajlással is jár, és a jégtömeg feltorlódását a vízügyi irányítóknak meg kell akadályozniuk. Mint ismeretes, az 1838-as pesti árvíz is a jégtáblák torlódása miatt volt olyan pusztító erejű, és akkor a torlódás mentésére nem volt gyors, hatékony eszköz. Nem úgy 1956-ban, amikor a jégtáblákat repülőgépekről működésbe hozott aknavetőkkel bombázták. A jégtáblák torlódása miatti árveszély nagy kiterjedésű lakott területet veszélyeztetett. Az ártér bizonyos részein tehát bombázni kellett, viszont ott voltak a gyerekek. A gyorsan beköszöntő szürkület, sötétség, majd köd rontotta a látási viszonyokat, ezért nem kezdhették el a jégmentesítést. Ráadásul a gyerekek keresésére indult Kati nagyapja, Kati és Karcsi apja és tanáruk is.

Ekkor viszont egy különös fordulat következik: a hatóságok másnap reggel kiadják a pilótáknak a tűzparancsot annak ellenére, hogy tudják, a jeges és főleg ködös területen ott van a négy gyermek és a keresésükre indult három felnőtt. Csupán négy vagy hét ember élete kerül feltételeken veszélybe – sok ezer ember életével, vagyoni biztonságával szemben. A hatóságok tehát vállalják azt a kockázatot, hogy a gyerekek közelében robbantják a jeget repülőkről indított aknavetővel. A bombázás elkezdődik, és nem veszélytelen a gyerekek helyzete. Egy hidroncson rekedtek, ahol nagy mennyiségben zúdul rájuk a robbantott jeges törmelék. Végül természetesen megmenekülnek. Amint a jégtorlódást elhárították, felveszik őket a csónakba, és mindenki boldog lehet, hiszen nem halt meg senki, és a további károkat is megelőzték a hatóságok a pilóták segítségével.

Csakhogyan vajon boldog lehet-e a néző? Akár 1961-ben, akár ötvenhárom évvel később, 2014-ben? Végső

A gyerekek nem válnak hőskökké, hanem örvendhetnek, hogy túléltek a körülöttük lévő jégtorlasz bombázását

oron a rend, a régi rend győzött, és a történet azt igazolta, hogy a hatalom ura a helyzetnek, illetve jogos védelmezője az embereknek, beleértve a segítő szándékból vagy kalandvágyból lázadó fiatalokat is. Az a nem titkolt feltételezésem, hogy az ellenzéki gondolkodású, egyébként kiváló szakembernek és művészeknek számító forgatókönyvíró és rendező kissé eltaktikázta a film dramaturgiáját és összességében a jelentését. Mindenkinek meg akartak felelni, és ez csak nagyon ritkán lehetséges. Igaz, nem kötöttek vállalhatatlan kompromisszumot a film elkészítéséért, és az így ábrázolt természeti események, emberi konfliktusok nem cél és értelem nélküliek. A néző kiváló ifjúsági mozit lát, megrendítően hihető látványossággal elkészített katasztrófafilm. A végén mégis az a tanulság, hogy a hatalom kicsit odapörkölt a nem szabályos megoldásokat választó ifjúságnak, és megleckéztette őket. Vajon a film 1956-ról szól az akkori regnáló hatalom szemével? Bele lehet lőni a lakosság érdekében a tömegbe? Úgy tetszik, hogy e történet szerint igen, mert akik arra érdemesek: a vétlen polgárok megmenekülnek. De ugyancsak megmenekülnek a kisebb szinten lázadók, a fiatalok, akiknek az ijedségen túl nem esett bajuk. Íme, így megtanul-

ták, hogy viselkedjenek szabály- és törvénytisztelő módon, a hatalom pedig majd megmenti őket, ha szükséges.

Akárhogy nézzük, erről szól a film. Azonban aligha akarthatta ezt állítani *A Tenkes kapitánya* (1963) írója, *A megfelelő ember* (1959), a *Hogy állunk, fiatal ember?* (1963) és sok más remek film rendezője. Ugyanakkor nem akarom bírálni a *Négyen az árbant* (1961) és az alkotóit. Ez a film minden erényével és szándékos vagy nem szándékos hibájával együtt remek dokumentumjellegű forrás az 1956. márciusi árvízről, az 1956. októberi–novemberi népfelkelésről és forradalomról, illetve az 1961-es, megtorlási időszak civil, közéleti, kulturális világának viszonyairól. Leginkább pedig arról tanúskodik, hogy nem könnyű valamit elmesélni úgy, hogy az a hatalomnak is megfeleljen, de annak kritikája is benne legyen. Ha a főcenzor okos volt, tudta, mit engedélyez: az ifjúság rendre utasítását, mondhatni megfélemlítését. Mindezek ellenére egy mai nézőben nem ébreszthet kétséget ez a film. A forradalom megtörtént, a forradalmat leverték, de feltelezem, azóta se gondolja komolyan senki, hogy a lakosság érdekében indokolt belélni a tömegbe, mert az érdemesek és ártatlanok úgyis megmenekülnek.

SERFŐZŐ SIMON

A város te voltál

*A város nekem te voltál,
te maradtál.
Hímporom hiába szállt el idegen szelekben,
mint annyi ősz, elpernyült nyár,
s porladnak éveim máshol,
már egy másik világon.*

*Engem a te tornyaid emeltek,
tereltek a te utcáid.
Ablakokban a Nap, ha feljött,
az én arcom volt az,
rajta vidéki mosolygással.*

*Szabadjára engedett kedvem
a te járdáidon trappolt,
bár vittek volna már a hazafelé-vonatok,
hidjaid nekiugrattam a Tiszának, Zagyvának,
a túloldalon értek partot.*

*A te iskoláid kerültem,
templomaid annál is messzebbre,
hogy mint jó hívőd, majd megtérjek.
Tájakat dúltak a szelek,
s falaiddal te, mintha a mennybe,
a bunkergerendák alól
támadtál fel, én láttam is
a nagy fényességet az égen.*

*Miféle idők vadóca voltam én?
Miféle elveszhetőségeké?
Ám vigyáztam:
szemem rajtam volt mindig.
Álltam a vagonurító legtetetjén,
az ügető fényeket onnan láttam,
mintha Damjanich könnyűlovasai
vonultak volna messze
vörös sipkásan.*

*A város nekem te voltál,
te maradtál.
Reggelre halászaid az éjszakát kifogták,
amibe beletették,
a szákot ma is tartanám.*

*Felkontyolnám a fákat tavasszal,
úgy lássam őket: fiatalosan.
Szívverésem dombjai fölött
körberöpítve tekintetem,
mielőtt, mint a Nap,
lemenne az életem.*

Távcsövek se

*Szólnom kellett volna,
amikor nem szólhattam.
Meghallanom azt is,
amit nem hallhattam.*

*Megéreznem jó előre,
amit nem érezhettem,
mi készül ellenünk:
mindenre fölnezelnem.*

*Látnom kellett volna,
amit távcsövek se láttak,
eltakarták homállyal
eltájolói a világnak.*

Szünet

DOBOZI ESZTER

Zöld az ég

A hamisciprust megverselő
Mezey Katalinnak

*Mert itt már csak ez segít,
a nesztelen matatás,
túl hártványon, falakon
a szöszmötölés, surrogás.
Szép csendben ha megülsz s figyelsz,
ez vigasz, hogy hallani
a surranót, a zajtalant,
ahogy szalad, tolul, terül,
láthatatlanul szökik
csövekben és erekben
föl-föl, s mind magasabbra száll:
lengeteg gyökérszőröktől
a legparányibb csúcsokig,
a legutolsó tűhegyig.
Adakozóbb nincs, se néma
áhitatra törekvőbb,
mint ez a szüntelen növő,
a hangtalanul itt levő.
Ahány pikkely, külön világ.
A parányinál is parányibb
kapun lépj be, s míg hallgatod
a sejtek pihegésszerű
lélegzetvétélet, szoktasd
magad e halk örvényléshez,
s hogy zöld a vér, itt zöld az ég...*

Akár a rémület

*Az odvas fogakat láttad-e, s ott
a félmosolyt, mely ellentmondani
látszott a töredezett fogsorok
tényeinek, akár az angyali*

*ártatlansággal kiejtett szavak.
Esett épp. Vigasztalhatatlanul.
úgy álltak ők ketten, mintha savas
lé csorogna rájuk egy alagút*

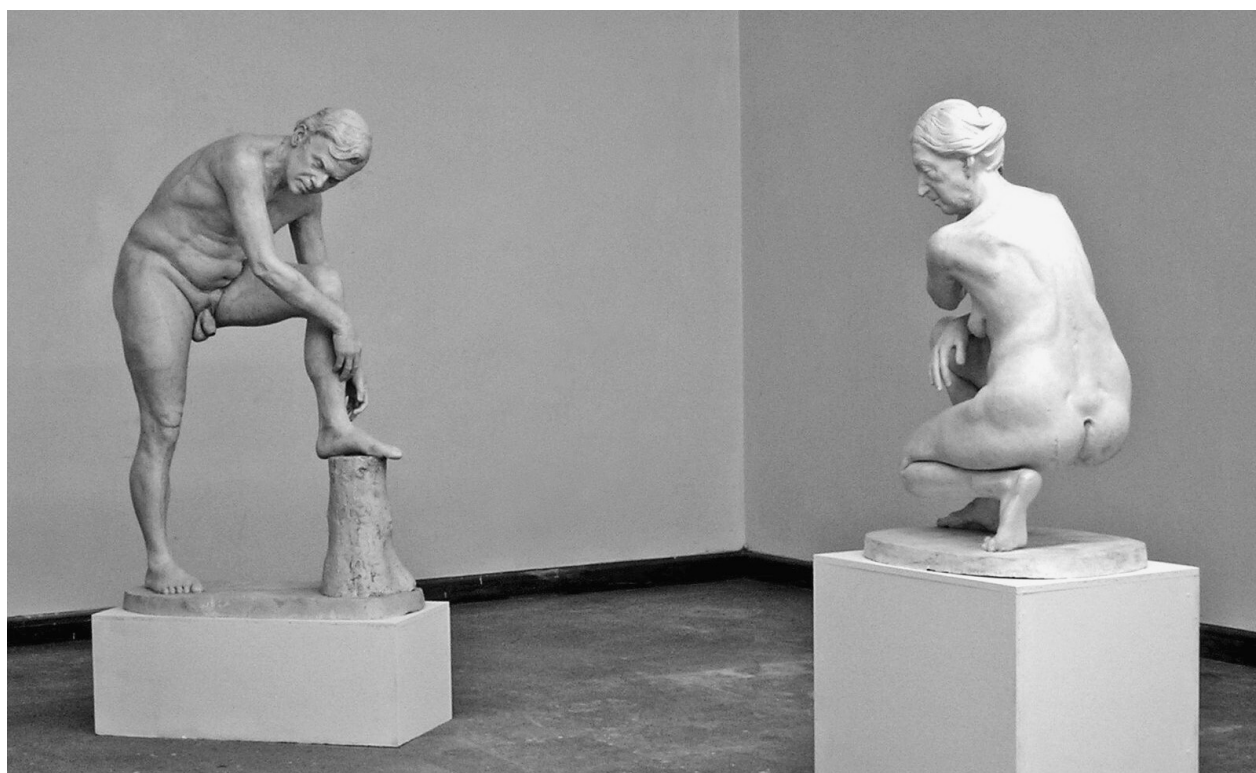
*láthatatlan torkában. Hontalan
alkalmi pár? Netán férj s feleség
a vesztesre állók közül? Kaland
sodorta ez alá a beteg ég*

*alá őket? Egy asszony érkezik
fecsegő, csacska kisgyerekével.
Rajtuk finom ízlésnek jeleit
láthatja, ki lát. Nyoma sincs évek*

*szántotta barázdáknak a hölgyön,
gyermeke jó nevelésű lehet,
jójúrn köszön. Erre az ösztön
a két szakadtban nyájasan felel.*

*Sárgásbarnán nevetve intenek
utánuk, mint a jó ismerősök,
megkerült rokonok. Kezüik remeg,
ahogy megrebben. És aki tört döf*

*élőbe, élettelenbe, nem ők
azok. Zavarba ejt a jelenet?
Akár a rémület a nem levők
fölött, oly értelmezhetetlenek.*

Hermész és Aphrodité (diplomamunka), 2004

BEKE MIHÁLY ANDRÁS

Másnaposan, közép-európai télben

Közép-Európa?!... Sok szó esik róla a híradásokban. De tudjuk-e, hogy valójában miről is van szó? Már magának Európának a földrajzi, történelmi vagy politikai definíciója sem igazán egyszerű. Hát még Kelet-Európáé! Eltekintve a szovjet időkben egyértelmű Kelet–Nyugat distinkciótól, minden európai nép, nem kevés arroganciával, kelet-európaiaknak tekinti a tőle keletebbre élőket: a franciák a németeket, a németek a lengyeleket, a lengyelek az ukránokat, a magyarok a románokat... No, de hol is van Közép-Európa? Akadt, aki a Baltikumot és a délkelet-európai országokat is idesorolta, mások szerint az Északi foktól Szcíliaig, vagy éppenséggel az Atlanti-óceántól a Fekete-tengerig nyúló térségben képzelték el, akadt, aki a Benelux államokat, Németországot, Svájcot és Ausztriát is Közép-Európához sorolta; Hugh Seton-Watson pedig az 1980-as években Romániát is Közép-Európához tartozónak vélte. Péter László szerint Közép-Európa „helyének kijelölését inkább a térképész nemzeti hovatartozása határozza meg, mintsem a földrajzi elvek” (*Közép-Európa visszavetítése a múltba*). Közép-Európában pedig akad térképész, bőven...

Bevallom, én magam nem tudom, mi az, hogy Közép-Európa. Sokkal inkább tudom azt, hogy mi *nem* az. Nem Provence vagy Toszkána elegáns varázsa, a svájci hegyek fényes nyugalma, Katalónia önfeledt szilajsága, a skót felföld fölényes hűvössége. A szkípetárok vadsága, a szerbek csevapcsicsája, a románok hórája sem igazán az. Kicsit műveltebben: ott ér véget Közép-Európa, ahol a gótika, a brassói Fekete templomnál. Vagy másképp: ott, ahol a hagymakupolás templomok, az ortodoxia kezdődik. Kicsit vulgárisan: ahol véget ér az angol vécé. Közép-Európa sokkal inkább azonos azzal a jazz-zenével, amelyet mi, magyarok Lengyelországban hallgattunk, míg lengyel barátaink a *Gyöngyhajú lányt* duruzsolták a fülünkbe; vagy a varsói gyorssal, amelyen cseh lányokkal Hrabalról beszélgettünk. Sokkal inkább azonos a magyar '56-tal, a cseh '68-cal és a lengyel '80-nal, amelyekből lett egy közös 1989. Tőlünk keletebbre már csak puccsra futotta, igaz, némi magyar forradalmi mellékizzel fűszerezve.

Szent Ágoston szavaival elmondhatom: ha nem kérdik, tudom, mi az, de ha kérdik, nem tudom... „Egy közép-európainak nem kell, másnak pedig nem lehet elmagyarázni, hogy mi Közép-Európa” – mondta Dr. Emil Brix, az Osztrák Kulturális Intézet hajdani igazgatója 1998-ban. Jaques Rubnik azt írta (*The other Europe*), hogy Közép-Európa manapság „inkább lelkiállapot, mint tudományos fogalom.” A népek igazi olvasztótégelye talán nem is Amerika, hanem inkább Közép-Európa. Talán, mert méreteiben is kisebb a tégely, a népek jobban összezsúfolódtak, és így nehezebben viselik el egymás illatát. Ez a régió maga az identitászavar, a problémás öndefiníciók lelkiállapota. Ahol magyar lehet az osztrák Pöltenberg, és igazából nem magyar egy Szálasi. Valóban úgy fest, hogy nekünk, magyaroknak Mohácsig az erkölcsünk alakította történelmünket, utána a történelem formálta erkölcsünket. De vajon ez csak ránk, magyarokra lenne érvényes? Csak mi lennénk kompromisszumország? Vagy egész Közép-Európa egy komprégió, amely folyton Nyugatra tartana, de állandóan visszataszítják és -húzzák Keletre? Milan Kundera azt írta még 1983-ban (*Közép-Európa tragédiája*), hogy a közép-európai országok „kultúrájukban nyugatiak maradtak, politikai rendszerük a Kelethez tartozik”. Közép-Európa ma már testestül-lelkestül Nyugathoz tartozik, de igazából visszakíváncozik Keletre: emlékei és nosztalgiája, indulatai és ízlése Kelet felé húzza. Lacímkarttyája szerint Nyugaton lakik, de Keleten él. Vagy legalábbis valahol *között*: az égtájak között, kultúrák és lelkiállapotok között. Egy nem is létező (szellemi) kontinensen. Amelyet Nyugaton Keletnek, Keleten Nyugatnak látnak. Nem csoda, hogy történelmi létállapotunk a szédülés. Hrabal szerint, aki Közép-Európában él, annak nem érdemes kijózanodnia. Sokan egyetértettek vele, tevőlegesen is. Közös közép-európai (értelmiségi) lételemünk a kijózanodástól való félelem.

Úgy fest, Közép-Európa a szívükkel látó írók szerint létezik, a racionálisan ítélkező történészek ténymegállapítása szerint pedig valójában soha nem is létezett. Borbándi Gyula magyar író úgy vélekedett, hogy „Közép-Európa az egyik legnemesebb magyar politikai eszme”, míg Hanák Péter magyar történész 1988-ban úgy emlegette Közép-Európát, mint „egy régiót, amely vagy eltűnt, vagy sohasem létezett”. Az ellentmondás Timothy Garton Ash szavaival oldható fel: Közép-Európa „nem olyan térség, mint mondjuk Közép-Amerika, amelynek határai a térképen szépen

berajzolhatók. Közép-Európa szellemi, lelki birodalom.” Péter László ezt így fogalmazza meg: „»Közép-Európa« mint eszme (s nem csupán mint bizonyos országokra kiterjedő gyűjtőnév) mindig preskriptív értelmű volt; valami olyasmire utal, ami még megteremtésre vár. Valahányszor ez az eszme felbukkant, »Közép-Európa« magába foglalta egy bizonyos állapot – az éppen fennálló európai helyzet – elutasítását, és összekapcsolódott egy új európai rend megteremtésének képzetével.” Ilyenformán Közép-Európa nem egy földrajzi vagy politikai fogalom, hanem sokkal inkább „egy szellemi realitás”, vélekedik Péter. Válságos helyzetekben kitalált megváltó koncepció. Mi, magyarok jól ismerjük az ilyen „szellemi realitásokat”, az olyanokat, mint a Duna-menti konföderáció, vagy akár az erdélyi „transzilvanizmus” eszméje. Sosem volt, hón vágyott „realitások”!

A *Mitteuropa* a frankfurti parlament folyosóin született meg mint az 1848-as forradalmak utáni helyzetet megoldani hivatott egyik alternatíva. Aztán az Osztrák Birodalom megerősödésével ellenzéki alternatívaként a Duna-menti népek konföderációjának eszméjében testesült meg. Az első világháború elején Friedrich Naumann *Mitteuropa* című könyvében (1915) bukkant fel ismét a Német Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia összeforrasztását szolgáló stratégiai elképzelésként. A központi hatalmak veresége véget vetett ezeknek az álmoknak, bár a világháborúk között, a Németország és Oroszország közti hatalmi vákuumban föl-fölbukkantak újabb közép-európai koncepciók. Ekkoriban a régióban inkább az erőteljes nemzeti rivalizálás volt jellemző, a „közép-európai” és „kelet-európai” jelzők használatában volt annyi következetesség, hogy mindenki a saját nemzetére szívesebben alkalmazta az előbit, hiszen a felvilágosodás óta mindig is becsebb volt Nyugat szomszédjának lenni, konstataulta Péter László. A Nyugat a civilizáció és a modernizáció, a Kelet pedig az elmaradottság szinonimájává vált. Később, a második világháború után ez az azonosítás hangsúlyozottabbá vált, amikor Európa egyértelmű kettéosztása hosszú időre ad acta tette a közép-európai gondolatot, legalábbis hivatalosan. Nyugat a demokrácia, a Kelet pedig a despotizmus jelentéstartalmával gazdagodott. Vagy pedig éppen fordítva – világnézet függvényében. Különösen a Birodalom nyugati peremvidékén, azaz a mai közfelfogás szerinti Közép-Európa országaiban, ahol ’56, ’68 és ’80 megerősítette az ellenzék által pajzsként és zászlóként ma-

gasba emelt Közép-Európa-eszményt. A magyar, a cseh(szlovák) és a lengyel ellenzék közös hangra, közös eszményre talált Közép-Európában, amely – közös álláspontjuk szerint – sosem tartozott Kelethez, hanem mindig is – a prosperáló demokráciával azonosított – Nyugat része volt. Ezen országok társadalmait annyira áthatotta ez a közös gyökerű szemlélet, hogy ez a civil szféra sok szintjén megerősítette e társadalmak egymás közti kapcsolatait, olykor együttműködését. Ilyenformán – nem hivatalosan – ébren tartotta a közép-európaiság eszméjét is. A szovjet Birodalom válsága, majd bukása, közelebről a kommunista rezsim összeomlása a csatlósállamokban, Németország egységesítése és a keleti blokk felbomlása hangsúlyosan előtérbe emelte ezt az eszmét. Csakhogy amennyire lehetővé vált a régió országainak szorosabb együttműködése, ugyanannyira csökkent – az Európai Unió bővületében – ennek az együttműködésnek a vonzereje. A kommunizmus bukását követően a visegrádi országok informális csoportjának megteremtésével egy pozitív hagyományt élesztett fel a rendszerváltó magyar kormányzat: az első visegrádi „politikai csúcstalálkozóra” 1335 novemberében került sor Visegrádon: Anjou Károly meghívására Luxemburgi János cseh király, fia és örököse, Károly morva őrgróf, III. (Nagy) Kázmér lengyel király, I. Rudolf szász és III. Boleszló sziléziai herceg, a német lovagrend képviselői vitatták meg az akkor időszerű gondokat. Csakhogy a régió országainak uniós integrációját követően az együttműködés látványosan lanyhult. A közép-európai eszmét mindig valamilyen nagy horderejű történelmi válság tüzte napirendre. Most az európai válság fordította ismét egymás felé a figyelmünket.

Komolyabb válságról van szó, mint be mernénk magunknak vallani. Nem pusztán egy – mégoly súlyos – pénzügyi vagy gazdasági válságról. Sokkal többről: Európa elrablásáról. A föníciai királylány megbecstelenítéséről. Az európai civilizáció válságáról. Az alapértékeiben, a családjában, hitében, nemzeti és immár nemi mivoltában is végtelenül elbizonytalanított európai ember válságáról. Egy nevetségesen kegyetlen válságról: a svédországi óvodákban a fiúk számára is kötelező „szoknya-napokról”, a nemüket „még nem eldöntött” gyerekek elkülönített öltözőjéről, a kocsmává alakított angol és ír templomokról, a kereszt ellen indított brüsszeli offenzíváról – a libertinus egyéni szabadságjogok új vallásáról. Mindehhez párosul a demokratikus politikai gyakorlat

reménytelennek látszó válsága; a hatalmi ágak összefonódása, a politikai játéktérbe kívülről érkező ellen-erők: a sör-, kalóz- és „színész-pártok” előretörése; a politikai felelősök felelőtlensége és büntetlensége okozta morális válság. Száz éve kezdődött el, és mára már mind a politikában, mind a kultúrában kiteljesedett a tömegek Ortega által előrejelzett lázadása. Ennek tünete, hogy – amint azt Huxley már 1959-ben észrevette – a kultúrát fölváltotta az elkerülhetetlenül lefelé nivelláló, a közönség vágyott növelésével fordított arányosan a közös ingerküszöböt folyamatosan csökkentő szórakozás és a szórakoztatás: a giccs és az erő kultusza. A tömeg zaja!

Kinek tetszik, kinek nem, az Európai Uniót a kereszténység eszmeiségéből fogant és immár több mint száz éves múltra visszatekintő kereszténydemokrácia teremtette meg, amely komoly sikereket ért el a második világháború utáni Európában a demokrácia és a piacgazdaság megszilárdításában. A keresztény eszmeiséget erősítette a kommunista kihívás: Európa keleti részének szovjet megszállása és a totalitárius rezsimek uralma erkölcsi és intellektuális kihívást jelentett Európa nyugati felének, világos és egyértelmű válaszokat kívánt meg tőle a lényeges morális és egzisztenciális kérdésekben. A nyugatiak a Szovjetunió ellenében, tehát miatta lettek európaiak – jegyezte meg Alain Minc az *Új középkor* című, minap magyarul is megjelent könyvében. A kommunizmus bukása paradoxális helyzetet eredményezett: megszűnt az intellektuális kényszer és a morális kihívás, elhomályosultak az alapértékek, felmorzsolódtak az eszmények. Mindezt tetézte a globalizmus mindent elsöprő lökéshulláma, a technológia uralmának kiteljesedése és a médiumok, különösképpen a fogyasztói társadalom kulturális kódjait közvetítő televízió. Nem lehet véletlen, hogy egyre többen, az orosz Bergyajev, az olasz Umberto Eco, a francia Alain Minc, sőt Huxley már 1959-ben korunkat új középkorként emlegetik. Eco már a hetvenes években kimutatja az új középkor kulturális jegyeit, amely szerinte politikai értelemben a kilencvenes években teljesedett ki. Alain Minc a kommunizmus bukása után dezintegrálódó európai társadalmakban fedezi fel az új középkor szétfeszítő zürzavarát. Ortega más szavakkal ugyan, de már száz éve megjósolta a tömegek totális uralmát. A Szovjetunió bukásával a posztkommunista világ szervező alapelvének, koherenciájának hiányában beköszöntött új középkor, a hajdanihoz hasonló, központ nélküli, ingtag, kaotikus világ, amelyben

felszívódnak a rend hagyományos struktúrái, és amelyben domináns tényezőkké válnak a központi államhatalom ellenőrzése alól kicsúszó „szürke zónák”. Gondoljunk csak Európa nagyvárosainak, vagy éppenséggel „fővárosának”, Brüsszelnek a karhatalom által is nehezen megközelíthető negyedeire. Gondoljunk csak a franciaországi hivatalosan kijelölt több száz „érzékeny zónára”, ahová csak rohamrendőrség meri betenni a lábát. Az új középkor maga a rendezetlenség, a káosz. A zaj. A szellem jégkorszaka.

Saját bőrünkön kezdjük tapasztalni azt a rémálmot, amelyről eddig csak a történelemkönyvekben olvastunk: egy civilizáció hanyatlását, bukását. Nem tudjuk, mert senki sem tudhatja, hogy a jelenlegi válság már a vég kezdete-e, a *Szentírás*, János apostol jövődöléseinek beteljesülése, a kereszténység vége? Vagy netán valami újnak a kezdete? Annak a szülési fájdalmaival?

Ezt az új középkort részben mi magunk, európaiak készítettük elő. Nem maradt kapaszkodónk, feladtuk Istent, akivel gyakran perlekedtünk ugyan, de még perlekedésünkben is irányt szabott az életünknek. A Tízparancsolat azok számára is viszonyítási pont volt, akik nem tartották be. Az új középkor globális és lokális kihívásait (klimatikus katasztrófák; élelem-, víz-, és energiaválság; demográfiai vészhelyzet: ázsiai és afrikai menekültek inváziója; az integrálódni nem óhajtó iszlám dominanciára törése; az őshonosként is párhuzamos társadalomban élő cigányság problémája; a Kelet felé billenő geopolitikai egyensúly) tetézi a javában dúló harmadik – ezúttal gazdasági – világháború, amelynek közép-európai mellékhadszínterein az euró-nagyhatalmak gazdasági újgyarmatosítással igyekeznek kompenzálni világháborús veszteségeiket. A tőke pimasz koncentrációja felborította a világ instabil, mert munkávaltermékkel alig fedezett pénzvilágának egyensúlyát. Rohanunk a forradalomba! Tüntetések Spanyolországban: minden negyedik spanyol munkanélküli. Tüntetések Görögországban: megelégtéltek, hogy a közös valuta révén, a periféria-államok kárára a német birodalom megháromszorozta kivitelét és bevételét. Tüntetések a Wall Streeten: tiltakozás a globális pénzvilág egyre arrogánsabb diktatúrája ellen. Az alapító atyákat megcsúfoló módon kialakult egy Brüsszel-IMF-tengely, egy Molotov-Rippentrop illatú szövetség az európai kisállamokkal szemben. Csoda-e, hogy Európában a nemzeti érdekek egyébként jogos védelmét mind többen már csak egyre szélsőségesebb

eszközökkel látják biztosíthatónak? Hogy Európa – jobbra vagy balra, egyre megy – a radikalizmus irányába menetel? Élén Hollandiával, Belgiummal, Görögországgal, Szlovákiával, Franciaországgal. Moszkva is irányt váltott: a modernizáció útjáról áttért a nemzeti érdekek védelmének útjára. Félő, hogy a kényelmesen mindig elkésző Európa előbb a radikálisok, majd a szélsőségesek legitimálásával válaszol az „idegenek” problémáira.

A fogyasztói társadalom kulturális kódjait közvetítő médiumok erőteljesen ostromolják a szabad akaratunkat. A rendszerváltással járó helyi értékválság és a vele párosuló, azt súlyosbító globális értékválság alapintézményeinket sújtja: leginkább a családot, és ezen keresztül a társadalmi szolidaritás normáit és kódjait, amelyeket leginkább éppen a családban sajátíthatunk el. Így veszélybe került egy alapvetően európai, kereszténydemokrata cél: a szolidáris társadalom megteremtése. Márpedig II. János Pál pápa 1990-ben Prágában arra figyelmeztetett, hogy az európai egység megteremtésének folyamata nem pusztán politikai és gazdasági esemény, és nem is lehet az, hiszen mély kulturális, szellemi és erkölcsi dimenziói vannak. Ebben az összefüggésben érthető igazán, miért mondta Leo Tindemans hajdani miniszterelnök, egy időben az Európai Néppárt európai parlamenti csoportjának elnöke, hogy mára a nagy politi-

kai kihívások immár egyben morális kihívásokká is váltak. Sokszor emlegetjük Robert Schuman szavait: „Európa vagy keresztény lesz, vagy nem lesz többé Európa”.

A közép-európai nemzetek nem az európai szabadsághoz és a jóléthez, hanem valójában az európai válsághoz csatlakoztak. Váratlanul szembesültek Európa nyugati felének mindent eluráló újkori materializmusával, a keresztény fogantatású értékek relativizálódásával. A relativizmus diktatúrájával. Közép-Európa akkor ébredt fel lázalmából, amikor a Nyugatot éppen leverte lábáról a láz és a morális válság. Lehet, hogy a közép-európai népek tisztábbnak megmaradt ítélőképessége, morális erő tartaléka alkalmasak a nyugati politikák kiigazítására, a morális válsággal való szembenézésre? Lehet, hogy most Kelet tehet ajánlatokat, és Nyugat dolga lenne, hogy figyelmesen meghallgassa azokat? Mindez nem egy elfogult közép-európai értelmiség képzelgése, hanem Leo Tindemans véleménye. Igaz, ő ezt régen, még 1992-ben mondta, Varsóban. Ki tudja, negyed század és az európai békeévek elteltével a közép-európai társadalmak megőrizték-e az – éppen megkésztetésükből adódó – kitörési esélyüket az európai válságból? A józanodásra. Pedig lehet, hogy ez nem csupán Közép-Európa, hanem talán egész Európa utolsó esélye.

BAK RITA

Számtan gyerekeknek és felnőtteknek

*Egy kettő ötharmad
tigris hull vér alvad
öt hat hét kétszerkét
virrasztó ébrenlét*

*nyolc három kettőszáz
füllentő élvhajász
kétezred ötvenhét
rézréten hőscincér*

Alföldi életkép 1916-ból

*Búsuló juhász erdőmezőben
Vak tehén sűrű dér-jégesőben
Védőangyalod halálmenetben
Fekete fotó ezüstkeretben
Kakukkos óra belső szobában
Oldalra fordulás baldachinos ágyban
Embrió életek távlattalanságban
Végtelen vasszögek koporsóágyban.*

Erdő

*Hallgatag vadon.
Fekete seregélyek
ülnek ágaimon.*

SZENTMÁRTONI JÁNOS

Hajnal

A Kislány nem értette, miért ébredt föl. Felült az ágyban, és a redőny csíkjainak fényerősségéből próbálta megítélni, hány óra lehet. Kora hajnal volt, nem szokott ilyen hamar kelni. Váratlan nyugtalanság költözött belé: mintha egy halálra riadt nyúl reszketne mellkasában. A nővére még mélyen, fal felé fordulva aludt a másik ágyon. Elég későn értek haza az este. Amikor talpa a parkettához ért, s annak hidege szempillantás alatt fölűszott a testén, mint az áram, egy csapásra biztos lett afelől, hogy nem álmodik. Hogy nem álmában ébredt föl, hanem a valóságban. A tom-pán derengő poszterek rockzenészei idétlenül vigyorgtak a baljós félhomályban, a falióra ketyegése bántóan hangosnak tűnt. A Kislány óvatos léptei neszét elnyelte a vastag szőnyeg, csak a lassan letolt ajtókilincs fémcsiklását lehetett hallani. Hogy a külső szobában apját nem találta, csöppet sem lepte meg, hiszen az utóbbi időben ritkán járt haza, unta az állandó veszekedést, meg az is lehet, hogy ma a szokottnál korábban indult munkába. De hogy a franciaágyon édesanyjának is hűlt helyét lelta, az már elbizonytalanította. Végigsimított a lepedőjén, a párnáján, jéghideg volt, nem mostanában hagyta oda az ágyat. Ezt még valamelyik krimiben látta. A nyomozó, aki üldözött valakit, mindig ilyen apró jelekből állapította meg, hogy akinek a sarkában liheg, mikor és merre távozhatsz a helyszínről.

Visszatartott lélegzetét ekkor fújta ki először, legalábbis így élte meg. A csönd olyan sűrű volt a házban, mint a vér. A Kislány szinte csak a saját lélegzését és egyre szaporább szívverését hallotta. Továbbindult. Kinyitott az előszobába, ahol rögtön megcsapta orrát a bőrcsizmák és elárvult kabátok hidegség-szaga. Papucsba bújt, amit lábának időbe tellett fölmelegítenie. Halkan kinyitotta a bejárati ajtó kisablakát, hogy kikémleljen. A tél olyan metszőn hasított be a résen, hogy önkéntelenül összebb rántotta mellkasán a hálójinget, reszkető szája párafátylat eregetett, mintha cigarettázna. Szerette ezt a jelenséget. Mindig más alakot vélt fölfedezni benne, amint szakadozva ég felé tör, hogy a fák alsó ágain szétfüstölögve a követ-

kező pillanatban már semmivé lobbanjon a lehelet délibábja. A kert kihalt volt. Egy varjú sétált a havon.

Visszazárta az ablakot, és átlépett a konyhába, amely olyan kietlennek tűnt, mintha hetek óta nem sürgött volna benne senki sem. A tűzhely fedele lecsukva, rajta üres váza. A kenyeres kosár konyharuhája leeresztett luftballon, mint egy kísértetkabát, amelyből a test épp az imént illant el. Mit fognak reggelizni? – villant át a Kislányon.

Az asztalon csupán a családi fénykép letámasztható kis keretben: ő és a nővére olyan vastag kezeslábasban, amelyben nemhogy a szánkóra fölülni, de még járni is nehéz, fejükön kötött sapka, gondtalanul nevetnek a fotósra. Édesapjuk mellettük térdel, és a háttérben fehérülő hóember répaorrát a magáéra nyomja. Édesanyjuk mindezen jót mulat, szelíden rájuk hajolva, vállaikon pihenteti kesztyűs kezét, s úgy néz a lencsébe, hogy közben bohóckodó férjét is lássa. Milyen régen is volt – sóhajtott elszoruló torokkal a Kislány. Csak a bezsákoltnak, padlásra hordott ruhák bizonyíthatnák, hogy megtörtént. Hogy volt ilyen is. Amikor még nem röpködtek tányérok, nem csattant pofon, fészek-meleg ölelte őket, nem a lakótelep riasztó tömbjei közt elszabadult Duna-parti szél. Milyen rövid ideig tartott.

A konyha a fényképpel együtt ezen a hajnalon mintha nem is az övék lett volna. Annyira idegen. Annyira halott. Egyedül a hűtő adott életjelet, bocsánatkérően ciripelt, mint amelybe belerúgtak. A Kislány odalépett hozzá, hirtelen ötlettől vezérelve kinyitotta, talán hogy reggelinek valót keressen benne.

Ekkor facsarta meg orrát a piaszag. Az első pillanatban azt hitte, hogy a hűtőből jön, de később egészen tisztán érezte, hogy a hűtő melletti padlásfeljáró tövéből, amit egy kék függöny takart. Görcsbe rándult a gyomra. Legszívesebben sarkon fordult volna, hogy visszairamodjon az ágyáig, fejére húzva a paplant, mint aki nem akar tudni semmiről. Valami mégis a padlás felé kényszerítette, amitől idegesítően bizsergni kezdett a talpa és az ágyéka. Szinte csak a kezét látta, mintha felnagyítva, amikor a kék függönnyt félrehajtotta vele. Belépett a kis előtérbe, fölfuttatta tekintetét a falépcsőn: a padlásajtót nyitva találta. Gondolhatott volna betörőre, gyilkosra is, ő mégis megérezte, hogy ami fönt vár rá, az mindennél kegyetlenebb. Nem volt visszaút. A hideg, amelyet fönről a nyitott torok rálehel, alattomosan hálójing alá kúszott, lúdbőrös lett tőle az egész teste – de ekkor már ellenállhatatlan erővel vonzotta a padlás vérfagyasztó

Részlet a szerző *Szomjúság* című, készülő regényéből

derengése. Amikor jobb lábát az első lépcsőfokra tette, a feljáró faszerkezetén végigfutó, alig észlelhető rezgéstől útjának indult a ki tudja, mióta egyensúlyozó pálinkásüveg. Csoda, hogy nem tört darabokra, gurult csak fokról fokra, mint egy lassított felvételen, szinte hallani lehetett törekeny testében a homokszemcsék súrlódását. A Kislány az utolsó pillanatban ugrott félre: az üveg a földre érve szerteszét robbant, szerencse, hogy nem fúródott szilánk a bokájába. Ekkor mintha megmozdult volna odafönt valami. Egy patkány? Netán mégis betörő? Vagy a legrosszabb? A Kislány összegyűjtötte maradék bátorságát, mintha csak a szeme előtt szanaszét tört üveg törmelékét söpörte s ragasztotta volna össze, és elindult fölfelé a lépcsőn. Nem törődött a kapaszkodó veszélyes szálkáival sem, amelyek folyton-folyvást finom bőre alá akartak furakodni, hogy megakadályozzák a feljutásban. Ó, ha akkor a szálkákra hallgatott volna – gondolta hosszú-hosszú évekkal később, már felnőtt fejjel.

Amikor óvatosan föl dugta fejét a padlásra, hogy körbenézzen, szíve a torkában dobogott, és a szája lila volt, akár a vízbe fúltaké, annyira fázott. Érezte, hogy nem pusztán a hideg miatt, pedig ekkor még nem látott semmi rendkívülit. Már azon volt, hogy visszafordul felöltözni, de az csak ürügyként szolgált volna ahhoz, hogy elhúzza innét a csíkot, és soha többé ne merészkedjen föl ide. Maradt hát. Mint akinek halaszthatatlan dolga akadt errefelé. Mert a végére akar járni annak, ami láthatatlan kezével a nyakát szorongatja évek óta, mellkasában halálra riadt nyulat kínoz, és rossz arcú fiatalok közé üzi, akik nem mernek szembenézni a rémmel, ezért inkább szurkálják magukat, hogy aztán idétlenül vigyorogva órákig ücsörögjenek kocsma- vagy szobasarkok tövébe csúszva.

Egészen fölmerészkedett, leporolta térdét, tenyerét. Az első dolog, amelyen megakadt tekintete, egy pedálos játékautó volt, unokabátyja Moszkvicsa. Mennyit marhaskodtak vele régebben. Sokszor azt játszották, hogy ő egy fotómodell, aki a motorháztetőn pózol, az unokabátyja meg a fotóművész, aki őt fényképezi. Olykor benne uzsonnáztak. Volt, amikor csak lóbálták fölötte a lábukat egy faágon ülve, és arról álmodoztak, hogy mi minden lesz belőlük, ha felnőnek majd.

Valami megcsillant a Moszkvics lepattogzott zománcú ütközőjén. Követte a fénycérna útját, egész a meglazult cserépig. Nem kellett volna. Mert ekkor látta meg azt, amitől mindvégig rettegett. Az ülepedő padláspor sűrű függönyén egy meztelen ember tes-

te derengett át. Nem volt mit tenni, közelebb lépett hozzá. Mozdulatlan volt, a szeme üvegesen egy adott pontra meredt, csak a szájából időnként kilobbanó lehelet bokrai jelezték, hogy életben van. Úgy gubbasztott ott, akár egy sebzett állat. Öklét vérszerkenésig fogai közé nyomva, másik kezével egy félig telt pálinkásüveget szorongatott. A Kislány megdermedt, mint akiből kiszökött az élet-erő. Nem tudta levenni szemét a látványról. Követte az *idegen* kifejezés-telen tekintetét, s azon a ponton, ahol a jelenést sejtette, magányos kötélhurok ringatózott a meglazult cserép hajnali fényrom-jában. Szárítókötél, amelyet az udvaron látni, a nyáron kiakasztott, frissen mosott ruhák alatt.

Néhány másodpercig mintha maga előtt látta volna a testet kifordult nyelvvel, elkékült arccal, nyaka húsába mélyen benyomódik a kötél, lába alatt föl-rúgott sámlí. A következő pillanatban zokogva mellé rogyott, és bár ütni, tépni szerette volna, de csak kétségbeesetten rángatni kezdte: „Anyu! Anyu! Anyukám!”

Dia portréja, 2003

FALUSI MÁRTON

Egyetlen negatív

1.

*Nem bűn az, mi nem bánt és furdal,
falba tört képszög a múltam:
akár fogságból kivezetett népek,
újjáteremtjük, s amit irántad érzek,
hajdan fotózott úti szelfiken
az exre árnyként omolva elhiszem,
hogymindig is rád derült, mint fehér
reflexernyő.
Valahány alakot, színt cserél,
amíg felnő,
a férfi egyetlen negatívot
hív újra s újra elő,
és abba rádiózik.*

2.

*Akár a városok sorát, hová együtt
és külön utaztunk jövővel,
hogymindig is jelenlétünket befejezzük.
Megújulnak, romolván rendeződnek,
hogymindig is a történelmi sebhelyet felismerd
kiugró állkapcsukon, lehetetlen,
ám vonásaikról a temetőkert
ős metszései felismerhetők.
A Père-Lachaise a párizsi terekben.
Kolozsvárott ha szél fú, házsongárdi.
Elhívelt, heveny házasságom fájni
a Szajna partján kezdett, Szamos-menti
promenádjaidról küldted a verset
nekem, szerkesztődnek, ki mégsem sejt,
hogymindig is szerzőjével később fölfedezhet
új térképeket, komppal áthajózáván
a Boszporuszon Ázsiába, fodrán
Szicília medúzás Lidójának
szélhámost igazunk vont vitorlába.*

3.

*És fekete vonatokon
etnafőbok, -filek
pöfékelnek picit,
hónaljakra odafojtott
fehér vászon libeg:
bizsukkal bumlizik
a déli kontinens.*

*Asszonyölbe alábukón
miféle múlt kisért,
akár bemért, kiélt
közösségi zsánerfotón
ismétlődő klisék?
Iszapba szívet ír
a kéz szokás szerint.*

4.

*Ki nőt eskettem előttem
a Szentföldön,
hol rakéták kereszteszédnek
megdöntött
minarettel, mikortájt
harangtölcsérek bombáikat kioldják,
nem ismerem mindenkori magamra,
sem Jeruzsálemünkre,
mi hozsanna és propaganda,
szín visszája, viszály tükre.
Felel a kétség, miért választok
veszélyzónát nászúti célul,
s a Jordánba merített palackot
miért nem ürítem ki. Cédrust
táplálhatott volna, vize pállik
polcomon, vesét kövez legbelül,
bedöglött gépemben digitális
diasorok kimenthetetlenül.*

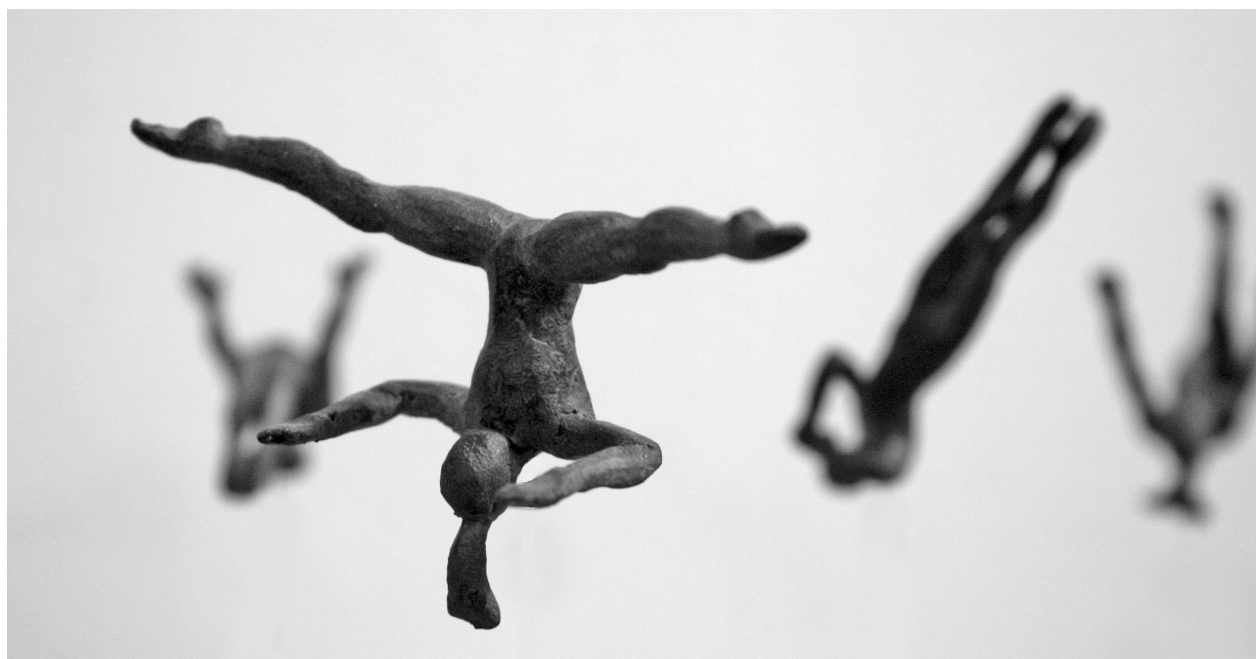
Monitorfényben üdve tűnt
sötétkamrát kerülgetünk,
akárcsak Betlehemben
a Születés kulcslyukon át
kifigyelhető pincemélyét
– nem is lehetne szebben
ábrázolni szentet, csodát –,
paráznasággal a reménység
ezüst-bromidja reagál.

5.

Ostya-, fény-, házasságtörésben
bábeli Nap guggol fölém,
kettős sötétzárka
meddő ölét tárja:
meghasad a tudat.
Hánytatott legénybúcsú,
parádés, gyűrűsujjú
patás Lucifer a nászból kiebrudalt,
detoxikált a legénylakás.
Kattant retesze videokabinnak,
undorodva tolult föl az írmag
– napok óta nem érte kéz,
nagy úr ám a kiéhezés –,
gusztusom nem volt egyéjszakás
ágyékoktól megittasulni.
Ugyanígy nem tűrte
a gyóntatófülke,

hogy vétkeim közé
rest voltam sorolni
frigytelen közönségeimet.
Fénybe rácszódik
szikár ferences testvér,
vezeklésemről elijeszt,
lesújtóbban a tettnél.

Kötözködhet vaksi katekézis,
biblikus karriert balek épít,
mea maxima culpa
filmtekercsét a vallomás platóni
barlangfalára vetítem,
hogy méltán meg fogok lakolni,
mégse hittem.
Pedig a pap görbe ujjá,
hogy szavamra ne kelljen hajlani,
csuhájából előhúzza,
és teríti a szentek lapjait,
mintha tarot- vagy memória-
kártyákat idézne glória.
Családi albumként pörgeti
őket tékozló, könyörteli
részvétellel,
meg nem bánt bűnökre imát ró –
feltérden
elmormolt penitenciámból
képmásunk, ama rég hiányzó,
vajon hogyan
s mikor fogan?

Hét tornász, 2011

BÁRÁNY LÁSZLÓ Görög kávé

Hűsítő, könnyű szél hozta kávépörkölés illatát a kikötői bódé felől.

– Nem ihatnánk? – kérdezte feleségem.

– Majd ebédkor – válaszoltam gondolkodás nélkül, kicsinyesen. Ő sokkal nagyvonalúbb volt velem: a kedvemért francia szakos létére beleegyezett, hogy első külföldi utunk Párizs helyett Görögországba vezessen. Ingatta fejét, és továbbmentünk a hullámtörő gát irányában.

A görögök kávéját nagyon megszerettük. Miféleképpen törökösnek nevezik a hasonló főzést. Mi szúrten iszszuk, ők kitöltik karcsú, fehér csészékbe a sűrűjét is, talán ettől olyan jó. Örök nosztalgiam tárgyá maradt, akárcsak egyetlen görögországi utazásunk.

A nosztalgiára is érvényes lehet, amit elmés, öreg széki házigazdám a diákalbérletben mondott nekem egykor: „Az élet sokat ígér, de keveset ad.” Ma már tudom, hogy ez nem igazán nagy baj. Ha bőven adna is, csak éppen mást, mint amivel kecségtetett, az biztosan jobb lenne? Életünk teljességéhez, sőt gazdagságához a meg nem valósultak is hozzátartoznak. Belőlem például nem lett építész, bár hajdan kedvet éreztem hozzá, de megmaradt nekem az épített örökség kínálta műélvezet. Vándoréveim során a legigénytelenebb külvárosi, falusi utcákban is kitarított bennem ez az érdeklődés, még inkább szülővárosomban, Budapesten, az építészet valóságos szabadtéri múzeumában. A formák változatosságával sosem tudtam betelni.

S a színek! Azok meg éppen nem tarkaságukkal, hanem választékos egyöntetűségükkel nyugöztek le, mégpedig görög földön. A vakító fehérre meszelt falak s a tenger- és égszínkéék ajtók-ablakok már az utazási irodák plakátjain rabul ejtettek, s az otthonosság meglepő élményével ajándékoztak meg a valóságban. Noha ennek már harminc éve, máig sem fakult meg bennem a repülőgépről éjszakai kivilágításban megpillantott Akropolisz és a pireuszi öböl fokozatosan kirajzolódó, kristályosan ragyogó látványa. Földet érsünk perceit húsz hasonlóan mámorító nap követte. Athén bebarangolása után a nagy sziget, Kréta felfedezésére indultunk. Csodás frissességű kora reggelen érkezett meg velünk a komphajó a főváros,

Iraklion kikötőjébe, amikor még napszemüveg nélkül lehet élvezni a határtalan vízről visszaverődő fényözönt. A szárazföldön és a szigeteken minden panziós, eladó és pincér szívélyessége el tudta hitetni velem, hogy egyenesen ránk vártak.

Görög földön testestül-lelkestül olyan jól éreztem magam, hogy egy próbatöméssel lezárt, gyulladt fogam békésen szunnyadt mindvégig, s majd csak hazatértünk másnapján lobbant be, és duzzasztotta föl az arcomat. De ezt előre nem tudhattam, így azon a bizonyos délelőtti sétánkon figyelmemet magára vont a cégtábla, rajta az odontjatosz, vagyis fogorvos felirattal. Már az is kikapcsolódást segítő úti élmény volt, hogy a szememnek kedves görög betűs feliratokat arrafelé nem a kapu mellett helyezik el, hanem azon a szinten, nagy méretben, amelyen a rendelő vagy az iroda található. Arra az esetre, ha a fogam nem nyugodna, nem árt tudnunk a rendelési időt – gondoltam –, s fölmentünk az emeletre. A nyitott bejárati ajtó előtt kerestük a kiírást, és tanakodtunk, hogy belépünk-e, amikor váratlanul kijött talpig patyolatfehérben, mint egy görög tengerész, az orvos. Legnagyobb meglepetésünkre magyarul szólalt meg:

– Máskülönben hogy vagytok?

Én kis híján eldadogtam az előkészített angol mondatot; feleségem hamarabb kapcsolt, s kérdezte:

– Csak nem nálunk végzett?

Az orvos lelkesen bölintott, s mert várta a beteget, széles mozdulattal beteretelt bennünket a váróba. Kérte, hogy semmiképpen se menjünk el, míg rövidesen be nem fejezi a kezelést. Az asszisztensnő kedves mosollyal a székekre mutatott, s követte főnökét a rendelőbe.

Amikor a doktor ismét kijött, el akartam háritani a felkínált vizsgálatot, mondván, hogy csak tájékozódni jöttem, de ő tréfás erőltetéssel odakormányzott a fogorvosi székhez:

– Fogadd el, a régi barátsággra tekintettel!

Elnevettem magam, s máris számban volt a kis tüdő. Kikérdezett, megkocogtatta a fogamat, megdicsérte a magyar kolléga munkáját. Fizetési szándékom elől kitért, s megnyugtatóan, hogy rendelési időnk kívül is fordulhatok hozzá; szóljak be a földszinten az éjjel-nappali csemegeboltba, onnan azonnal üzenek érte. Megkérdezte, hogy meddig maradunk, mit láttunk eddig, s mik a további terveink.

Áradozva számoltam be az ókori régészeti múzeumról, a körömnai pecsételőkövek páratlanul gazdag gyűjteményéről, vésett állatfiguráik, lovas fogataik

tökélyéről. No, és az Aratóvázáról, amelyen az első öntörvényű európai személyiséget véltem fölismerni: ő kandi szemmel, a vonuló kaszások közül egyedülként kifordítja tekintetét a libasorból. Akkor el voltam ragadtatva ettől a mozdulattól. De hogy egyértelműen jóra vezetett-e, annak eldöntését ma már szívesen kötném újabb három évezred fejleményeinek ismeretéhez. Hiszen Európa mellett, amely egykori magasba lendülését az egyéniség érvényesülésének köszönheti, ma úgy húznak el az egyöntetűséget díjazó keletiek, mint őszi ludak a lepkek mellett.

Végül azt ecseteltem Jorgosznak, hogy milyen lelkesen készülünk a knósszoszi s a phaisztoszi palotafeltáráshoz tervezett másnapi kirándulásunkra.

– Arrafelé születtem – derült fel Jorgosz; időközben kölcsönösen bemutatkoztunk. – Tudjátok, mit? Volna egy kérésem hozzátok.

– Tessék – bólintottunk készséggel.

– Nagyon örülnék, ha együtt ebédelnétek velem és apámmal. Éppen ma látogat be hozzám a falunkból. Mindig is szerettem volna, ha megismeri a magyarokat, akik között éveket töltöttem.

Feleségemmel tétován néztünk egymásra, mire Jorgosz barátságosan megszorította a karom, s már terelt is a kijárat felé:

– Van a közelben egy kis taverna. Ott találkozunk apámmal az ebédszünetben. Tudjátok, az Görögországban hosszabb, mint nálatok. Itt szieszta van. Alkonyatig én sem folytatom a rendelést. Ti természetesen csak addig maradtok velünk, ameddig jólesik.

Engedtünk a meghívásnak, annál is inkább, mert már több napja ínségesen, hátizsákból étkeztünk, a szűkösen mért valutát az otthoniak, a gyerekeink ajándékára tartogattuk. Nem szerettük volna megbántani újdonsült barátunkat, elballagtunk hát vele a vendéglőbe. Szerencsére az utca árnyékos oldalán volt a kis terasz, két-három rozoga asztallal, kékre festett székekkel. A déli melegben a belső helyiségbe húzódtak még a helyi nyugdíjasok is, pedig ők egyébként hozzátartoznak a városképhez.

Szotirisz – mert így hívták Jorgosz édesapját – már ott várta fiát a sarokban; hunyorított, hogy jobban lássa, vajon kik jönnek vele. Jorgosz tolmácsolt, de az öreg tekintete anélkül is elárulta volna, hogy rokonszenvébe fogadott bennünket. Azért még némi gyanakvással a hangjában megkérdezte:

– Maguk is orvosok? – Nemet intettünk. – Csak mert a fiam mostanában mások társaságát nem keresi, csupán a kollégáit. Másról sincs szó közöttük,

mint műszerekről, előnyös bankkölcsönökről, szakmai továbbképzésekről. Idejét sem tudom, mikor járt utoljára otthon a falunkban.

Ittunk egy-egy pohárka ouzót, azaz ánizspálinkát, s vártam az étlapot. Szotirisz huncut mosollyal intett, hogy tartsunk vele, s bekalauzolt a konyhába. Körbemutatott a sülő-fővő ételeken: válasszunk. Ő maga egy rotyogó tepsi mellett kötött ki: duzzadó, piros hústekerceket ígért a látvány, otthon sertésmadar-kák néven találkoztam ilyesmivel egy vendéglőben. Ráhagyatkoztunk Szotirisz helyismeretére, s követ-tük a választását. Szavak nélkül is jól megértettük egymást.

Az asztalnál feleségemmel a kissé giccses tájképeket nézegettük a falon, és élveztük a hangszalagról tapintatos halkán játszott görög dalokat. Nem akartuk zavarni az apát és fiát közös ügyeik megbeszélésében, igyekeztünk kimaradni a társalgásból. De az ő házigazdai udvariasságuk ezt nem engedte. Szotirisz is megkérdezte, hogy mit láttunk eddig a városban. A hangulatos régi kikötőt, a pompás mediterrán gyümölcs piacot említettük. Otthon nemigen jártam vásárcsarnokban, nem gondoltam rá, hogy nálunk is hasonlóan dús a kínálat; a derűs légkör, az árusok szívélyessége viszont csakugyan elütött a hazaitól. A legnagyobb élményként Kazantzakis emlékszobájáról számoltam be, olcsó polcokra zsúfolt, hatalmas görög tárgyú könyvgyűjteményével. Nagy tisztelője vagyok az írónak, szeretetem jeléül szívemre tettem a kezem. Az öreg krétai behunyta szemét, és fekete mellénye kidomborodott a büszkeségtől.

Elénk tették az ételt, s ekkor szokatlan dolog történt. Szotirisz kendőzetlen, méltóságteljes mozdulattal kivette műfogsorát, elhelyezte egy kistányéron, és szépen, lassan betakarta a papírszalvétával, majd kisimította bajuszát. Próbáltunk úgy tenni, mintha nem vettük volna észre, de Jorgosz eloszlatta zavarunkat:

– Ne csodálkozzatok, apámnak ez nem egyszerűen szalonképtelen szokása, hanem életfilozófiájának a része, amelyet anyám halála után módolt ki magának.

Nagy szemeket mereszthettünk, mert Jorgosz intett, hogy várjunk, máris folytatja:

– Gondolhatjátok, hogy egy fogorvos apja nem kényszerül a falusi emberek szokott takarékoságával kímélni a fogsorát. Az már inkább visszatarthatná a viselésétől, hogy a szomszédság szemében ma még urizálásnak számít.

– Hogyan tudja majd megenni a sültet? – kérdeztem.
 – Ez nem hús – nevette el magát Jorgosz. – Muszaka, vagyis padlizsán. Eszerint nem tudtad, hogy mit rendelsz.

Nagyot nyeltem, mert kissé elegendő volt már a koplalásból.

– A vegetáriánusok filozófiáját követi apád?

– Nem. Eszik olykor egy kevés húst. Egyénibb az ő gondolatmenete. – Odafordult Sztotiriszhoz: – Apa, mondd el a barátainknak, hogy miért csak a beszédhez használod a protézist!

– Nem kellek ahhoz, tudod te is.

– De én sem mint a fiad, sem mint orvos nem helyeselhetem. Kérlek, ne várd tőlem, hogy helyetted kifejtsem. Elég az, hogy tolmácsolom.

– Egye fene, fiatal vagy még, a te korodban én se értettem volna. Hát akkor csak fordítsd! Azzal, hogy kezdtek egymás után kihullani a fogaim, tudtomra adta a természet: nem kell már tömnöm magam. Végül is nem vagyok fejlődő test, vagy hogyan is mondják... szervezet. Akkor erősen megfogadtam, hogy csak azt eszem, amit magamtól képes vagyok megrágni, a maradék fogaimmal megcsócsálni. Mert azt szeretném, hogy a szerveim addig szolgáljanak, ameddig a fejem ép, ne tovább. Isten ments, hogy valaha is elbutultan a terhedre legyek. – Megint huncut mosoly jelent meg az arcán. – Ha volna egy közös nyelvünk a vendégekkel, amit csak mi ismernénk, akkor azt is elmondanám, hogy mindig a te javadat néztem. Nem kis erőfeszítéssel taníttattalak, egy tanya ment rá. Nem akartam, hogy úgy járj, mint az a szegény ördög, aki fésűt és cipőpertlit próbált eladni nekem itt az utcán. Én csizmát viselek, a városiak és a turisták meg sarut, szandált hordanak. Kire szeretne rászózni cipőfüzőt a nyomorult? De ha nem volna gyermekem, akkor sem akarnám anyád után önmagamot is túlélni. Rám már senki sem fog otthon vigyázni, mint a nagyapádra, amikor majd dologtalan öregemberként üldögélek a kispadon. Viszont csak görögül beszélek, amit te is értesz, ezért minderről hallgatok. Egy szót se szóltam!

Zavartan elmosolyodtunk, és intettünk, hogy de hogy is hallottunk bármit.

– Honnan jött a gondolat, hogy Magyarországon írassák be Jorgoszt egyetemre? – kérdezte feleségem mindkettőjüktől.

– Élnek ott rokonaink – válaszolta Sztotirisz; most ő vitte a szót. – Tőlük vettük a híret, hogy arrafelé olcsóbb a tanulás.

Próbáltam tájékozottnak mutatkozni:

– A rokonok a polgárháború után menekültek oda? Görögfalura, a későbbi Beloanniszra...

– Igen. – Sztotirisz arca gondterhelte vált. – Sokáig nem volt közöttünk semmiféle kapcsolat. A szocialistákat még úgy-ahogy megértettem, de a kommunistákat végképp nem fogadtam el. Már az első világégés után tudtuk, hogy rettegés jár a nyomukban. Oroszországban, Magyarországon. Meglehet, a rokonaim is elkövettek szörnyűségeket a polgárháborúban, nem tudhatom; de ők szintén megszenvedték a múltat. Mire megöregedtünk, s az unokatestvéreim hazalátogattak a gyerekeikkel, meggondoltam magam: ne haljunk meg haragban. Addig sem akartam egy húron pendülni a partizánellenességben a vérengző nációkkal és a fasisztákkal, akik ellen férfimód harcoltak. – Elgondolkodott. – A fene se érzi jól magát, ha egy követ fúj Sztálinnal, aki a háború végén görög elvtársait kiszolgáltatta az angoloknak, mert ő a lengyelek fölött akart szabad kezet; és azokkal a britekkel, akik Krétára érve a földalatti mozgalom komcsijai ellen fordultak. A korábbi szövetségeseik ellen.

Gyanús lett nekem, hogy az igen összeszedett fogalmazás valójában a tolmácsolás eredménye. Rákérdeztem az utolsó mondatra, s Jorgosz így válaszolt:

– Apám szó szerint azt mondta, hogy az angol ejtőernyősök az első napon csak kerültek a harcot a németekkel; másnap már kvaterkázta velük a tavernek teraszán; harmadnap meg az addigi megszállókat kiszolgáló rendőrökkel elindultak összeszedni a kommunistákat. Régi dolgok...

Kíváncsi lettem volna, hogy a két végső szó melyiküktől származik, de Sztotirisz ismét megszólalt:

– Magyarországon ma milyen a politika?

– Az ördög tudja – tártam szét a karom. – Az egyetlen párt szocialistának nevezi magát, kommunista tanokat hirdetnek, a gyakorlat meg egyre inkább hasonlít egy félszeg kapitalizmusra.

– Senkinek sem lehet hinni – zárta le a kérdést Sztotirisz.

Belevágtam a muszakába; a sült zöldség kiábrándító puhasággal engedett. Igyekeztem leplezni csalódottságomat, és Sztotirisszal egyetértő pillantásokat váltottunk a csemege kiváló zamatát illetően. Végül is jólesően elfogyasztottam. Nem tudom, hogy valódi okkal-e, de Jorgosz, végezvén a főfogással, kimentette magát: egy telefonhívást kell lebonyolítania, folszalad a rendelőbe. Hármában maradtunk, s mert

az ételnék a végére jártunk, valahogyan mégis szót kellett értenünk egymással. Próbáltam egy-két görög szót taglejtések kíséretében mondatszerűvé formálni. Szerettem volna kifejezni hízelgő véleményemet Szotirisznek a népéről, a hazájáról:

– Viosz – mondtam, s az általánosságot kifejezendő a határozatlan magasba tártam karomat –: organo. – Ekkor lefelé böktém ujjammal –: Sztin Eladha szkoposz. – Vagyis hogy míg az élet másutt általában csak eszköze valami másnak, addig a görögöknél, Görögországban cél.

Erőlködésem nem volt egészen fölösleges, mert Szotirisz belement a jelbeszédbe. Bólintott, de máris ingatta kétkedően a fejét. A villára bökött, s elnevezte organónak; a késre mutatott, s azt mondta: szkoposz. Eszköz és cél. Végül fölébük tárta bal tenyerét, s jobbjaival meg-megemelte, mondván: viosz. Vagyis az élet fölött van cél és eszköz ellentétének. Elismerően hajtottam fejet a bölcsessége előtt. Megadó mozdulatot tettem, annál is inkább őszintén, mert nem tudtam elképzelni, hogyan folytathatnánk az eszmecegerét. Szerencsémre ekkor Jorgosz visszaérkezett.

Elénk tettek valamiféle keletien édes tésztát, s egy üveg retszinát. Nem éreztük volna illőnek, hogy rákérdezzünk a megszokott ebéd utáni kávéra – a görög kávéra! –, beértük a gyantás borral. Szotirisz gyakorlott mozdulattal helyére illesztette fogsorát, megigazította bajuszát. Széles jókedvvel vettem magam a társalgásba.

– Láthatjátok, hogy nem válik be apám stratégiája – tért vissza Jorgosz a félbehagyott témára –, mert amióta nem eszik húst, egyre ruganyosabbak az izmai, egyre frissebb a mozgása.

Csakugyan: fogai birtokában Szotirisz kifejezetten fiatalos, mokány ember benyomását keltette, és láthatóan szívesebben beszélt, mint hallgatott.

– Jorgosz nem hiszi el – vetette közbe –, hogy úgy kell nekem még sok év, mint púp a hátamra. Az élet értékét nem a hossza, hanem a széle mutatja. – Kérdő tekintetünket látva hozzátette: – Az, hogy mi fér el benne. – Ölelő karmozdulattal tette szemléletessé elmélete saroktételét.

– Apám, mi jól ismerjük egymást – Jorgosz elnézést kérő pillantása bármelyikünknek szólhatott –, de most a magyarokról volna jó többet megtudnod.

– Tudok én róluk eleget, már ne is vegyék rossz néven.

– Ugyan, honnan?

– Rajtad látom, fiam, hogy milyen az életük. Náluk olyan lett a tiéd is. Mint a többi északié.

– Más népek délinek tartanak bennünket – szól-tam közbe. – A skandinávok szemében a mi napsütötte országunk is úgyszólván mediterrán.

– Nem a földrajzról beszélek – tiltakozott Szotirisz –, hanem arról, hogy mi szépen, kényelmesen megkeressük a napi időhöz mért elfoglaltságot, ti pedig fordítva: zsúfoljátok a teendőket, és kapkodva keressétek hozzájuk a kevés időt. Hajszoljátok magatokat. Ebbe csak belebetegedni lehet.

Jorgosz elcsodálkozott:

– Ez ragadt volna rám Budapesten? Én nem vettem észre, hogy rohanásban telnének a napjaim.

– Még talán nem tűnt föl neked, és ez a baj. Szünet nélkül a praxisod fejlesztésén, bővítésén ügyködsz, egyébre sincs gondod.

– Minden kezdet nehéz.

– Azt hiszed, te balga, hogy ha majd egyszer meg-nősz, könnyebb lesz? Inkább jut majd időd a feleségedre, a gyerekeidre, és marad még neked is? – Szotirisz felénk fordult, úgy mondta: – Amikor gimnazista volt, fél délutánokat a kikötőben töltött, tanult, olvasott, festegetett. Vagy csak bámulta a hullámokat. – Most Jorgoszra nézett: – Hányszor voltál az idén a kikötőben?

Jorgosz nem válaszolt, csak lehajtotta fejét.

– Pedig néha kimehetnél oda Elenivel. Ugye, így hívják a kis asszisztensnődet? Ha őt vennéd el, akkor legalább nem szakítana el a munkád a családodtól. Az unokáimtól...

Ekkor megértettem, hogy Szotirisz kimondatlanul az órá fordított idővel is elégedetlen.

– Emeljük hát az utolsó poharat Jorgosz leendő boldogságára! – javasoltam, s ezzel bele is kezdtem a búcsúzkodásba. Udvariasan marasztaltak volna, de mi feszített programunkra hivatkoztunk. Jó szívvel mondtuk, hogy ha egyszer Magyarországon járnak, ne kerüljenek el bennünket, szeretnénk viszonzni a szíves vendéglátást. Megadtuk címünket, és meleg kézszorítások kíséretében útnak indultunk.

A forróság még nem enyhült, tanácsos volt a város addig meg nem ismert negyedeinek bejárása előtt a székesegyházban hűsölni. Feleségem látni szeretne volna a sziget híres szülőtte, El Greco vélhetően első mesterének, Damaszkinosznak a festményeit. Lassan-lassan elszállt az ebédhez fogyasztott bor hatása. Átmentünk még a képtárba, s végül kimerészkedtünk a napra. Vettünk egy kevés szőlőt és narancsot a pony-

vákkal árnyékolt gyümölcspiacon, fölugrottam velük oda néző olcsó szállónkba, azután taláalomra róttuk az utcákat. Enyhülni látszott a hőség, az ódon belváros spalettás ablakait itt-ott már kitárták.

Mindkettőnknek kezdett hiányozni az ebédkor elmaradt kávé. Rábukkantunk egy hamisítatlannak tűnő, régies sarki kávézóra, és betértünk. Csak a rendelés után vettük észre, hogy szinte megfagyott körülöttünk a levegő. Csupa öregúr ült a kis asztaloknál, s jelenlétünk idejére mintha megdermedtek volna, némaságba burkolódtak. Összehúzott szemükből arra következtettem, hogy ide nők nem tehetik be a lábukat; mi szentségtörők vagyunk. Amilyen forrón csak tudtuk, fölhajtottuk a kávé, és sietősen távoztunk.

Kicsi az iraklioni óváros, mert bár az őslakosok sosem emeltek a békés szigetre várat, a velencei uralom erődfalak közé szorította. A díszkutas főtér után hamar ráakadtunk az egyik hajdani városkapura. Régi országút indult innen a szépségeket sejtető ismeretlenbe, amely mára már széles, korszerű sugárúttá vált: a modern Görögországra jellemző fehér-márványos, teraszos bérházak sora kísérte kétoldalt. Megálltunk, magunkba szívtuk a felfrissülő alkonyi levegőt s a megkapó látványt. Neonfények gyúltak a háztetőkön, távolabb az egyik mintha éttermet ígért volna. Tudtuk, hogy nem föltétlenül zsebbevágó beülni egy ilyen helyre, hiszen a pincérek olykor azzal csalogatnak: „Only salad?”, vagyis csupán egy pompás görög parasztsalátára is szívesen látnak. Latolgattuk, hogy megéri-e ez a lehetőség a kiadós gyaloglást, hiszen nem éhezünk meg az ebéd óta.

– Csak egy kávéra – mondta feleségem.

– Nemrégén ittunk.

– Pontosabban tűzforrón bedobtuk. A kávéivás szertartása elmaradt. Kárpótolhatnánk magunkat a kellemetlen percekért.

Ekkor hoztam életem egyik – sokáig úgy gondoltam – legrosszabb döntését. Fafejűen azzal érveltem, hogy soron kívül nem jó serkentő italt inni, különösen nem délután, amúgy meg fölösleges kiadás lenne. Feleségem ezúttal is feladta a győzködést, és visszafordultunk.

Sok év telt el azután. Jorgosz bizonyára nem ment ki annyiszor a hullámtörő gátra, mint ahányszor én álltam lélekben a velencei városkapu alatt, és néztem sóvárogva a talán Knószosz felé vezető utat, s a láthatáron a világ leghívoztóbb vendéglői teraszát a két

csésze, ínycsiklandón gőzölgő görög kávéval. Sokszor éreztem úgy, hogy föltétlenül vissza kell térnünk Iraklionba, nem nyughatom, míg helyre nem hozom a mulasztást. Ülhettem volna merengve az alkonyi fényben, bámulhattam volna az óváros körvonalait. A pincér úgy bánt volna velünk, mint törzsvendégekkel. Érezhettem volna a helybeliek mindig barátságos, sosem tolazkodó figyelmét. A lenge szél odahozta volna a tenger illatát, a kabócák harsány ciripelését, és letűnt korok elevenedtek volna meg az időtlen hangulatban. Addig ejtőztünk volna, míg el nem telünk az élménnyel, míg végül valóban jólesik fölkerekedni, miközben nem úti programnak vagy menetrendnek engedelmesskedünk, hanem élünk. Percek alatt évezredek. És szokásunkká lesz a béke. Újabb nyarak múltak el, és az a kávé egyre értékesebb lett a szememben. Éppen annak köszönhetően, hogy nem ittuk meg. Hányszor hörpintettem föl az esedékes adagot, vendégségben kötelességszerűen, otthon vagy a munkahelyemen unottan, s egyik alkalomra sem emlékszem. Portugáliában főztek ugyan valóban finom brazil presszókávé, de az nem kísértett borús délutánokon, álmatlan éjszakáimon. Az iraklioni görög kávé ellenben örökre belém ivódott, különbül, mint a valóságban lehetséges lett volna. Eszmélkedésem részévé lett, nem válnék meg az élményétől semmi áron sem. Ha akkor megengedtem volna magamnak azt a fényűzést, hogy áldozunk rá némi drachmát, az csak pillanatnyi felfrissülésemet szolgálta volna, így viszont életkedvemet táplálja múlhatatlanul. Az életörömöt. S ez annál is jobb, mert jönnek még idők, amelyek világszerte sokunkat, akik ma még talán nem is gondolnánk, megtanítanak rá, hogy milyen hasznos a lemondás erénye.

Amikor krétai napjaink leteltével hajóra szálltunk, s búcsúpillantásokat vetettünk a városra, egy virgonc fiú állt a két emelet magas tengerjáró mellé a mólón. Nyakába akasztott tálcáról péksüteményeket kínált reggeli gyanánt az utasoknak, a ledobott pénzérmék fejében. A virág alakú kekszék ékesítette kalácskoszorúkat boszorkányos ügyességgel hajította föl a fedélzetre, hajszálpontosan a vevő kezébe. Tréfásan kérdeztem, hogy kávéja nincs-e.

– Hozok azt is – nevetett, s a part felé mutatott –, ha megvárja.

– Köszönöm, hagyja! – legyintettem vidáman. Hiszen tudtam, hogy magammal viszem az én görög kávémat.

MEZEY LÁSZLÓ MIKLÓS
A tekintet nélküli igazmondás költészete

Ha van önmagáért beszélő költészet a kortárs magyar irodalomban, akkor Sárándi József az. Líráját lehet ugyan kommentálni, lehet reflexiókat fűzni hozzá, de magyarázatra nem szorul, mert egyetlen kifejezéssel is leírható: *a tekintet nélküli igazmondás költészete*¹. Ez korántsem jelenti azt, hogy a költőnek mindenben igaza van, „csupán” azt jelenti, hogy a maga szent meggyőződése nélkül egy sort nem ír le. Eltökéltsege, ez a konokságig menő, olykor a megszállottság gyanúját keltő igazmondó indulata minden bizonytalansággal plebejus származásából is adódik. Azonban Sárándi plebejus öntudata – nyilván irodalmi elődök és példák nyomán is formálódva – a magyar költő küldetés-tudatává nemesült. Küldetést érez magában, de nem váteszi szerepet. A szűkebb-tágabb közösség megannyi baját, a sokaság gondját kiáltja világgá. Versvilágát rendre betölti hatalmas lírai szubjektuma, aki maga a megtestesült érzékenység és indulat. Eszerint, ha a költő bántódik meg – márpedig könnyen megbántódik –, akkor a nagybetűs Igazság szenved csorbát, akkor maga a Becsület, az Öntudat, a Demokrácia és a Humánus szenved sérelmet. A saját sérelmét, fájdalmát, hiányérzetét kiterjeszti azokra, akiket sors-társainak érez, a kiteszítottakra, a számon nem tartottakra, a társadalmi és irodalmi értelemben vett szalonképtelenekre, a politikai vagy irodalmi székértáborokba nem tartozókra. Sárándi konok erkölcsi lény, aki nem figyel az éppen időszerű széljárást, csak megy a maga útján. Sőt, mintha éppenséggel élvezné, hogy süvítő ellenszélben indul útnak. Magányos menetelő, aki olykor maga sincs tisztában úti céljával, de megy, megy elszántan. Olykor fejfel a falnak.

Ha Sárándi József versvilágának érzelmi univerzumát térképeznénk föl, olyan hívószavakat vehetnénk elő, mint a fölháborodás, a sértettség, a hiány-

érzet, a düh, a gúny – ezek mind negatív jelentésű szavak. De ugyanígy jellemző rá a különbözni vágyás, a plebejus dac és büszkeség, a meg nem alkuvas, a többre és másra vágyás, a magányos küzdők eltökéltsege, az ügyek melletti föltétlen kiállás, a képességtelen felsőbbség kinevetése, a nagyra nőtt igazságérzet, a művész öntudata – ezek viszont mindmind pozitív, nagy hajtóerejű lelki tulajdonságok. És ezek vannak többségben.

Költészetének forrásvidékét szemlélve fölidézhető Sinka István és Sértő Kálmán plebejus indulata, Váci Mihály közügyi elkötelezettsége, Ladányi Mihály, a nomád költő keresetlen őszintesége, de még akár Berda József testiség-ábrázolását is említhetném. Ám legközvetlenebb szellemi őse, elődje és példája a küldetéses Ady Endre. *A Hiányuniverzum* régebbi és újabb keletű verseit áttekintve szinte önként adódik az a fölismerés, amit a kötet utószavában Rideg István is megfogalmaz: Sárándi két vonatkozásban is Ady művének követője, sőt, folytatója: a politikai és a szerelmi lírában. A politikai versek dolgában nem beszélhetünk egyenes ági folytatásról, mert Sárándi politikai nézetei meglehetősen eklektikusak, ugyanakkor népi, közösségi elkötelezettsége, a hatalomból kirekesztettekkel való együttérzése, szolidaritása egy pillanatra sem vitatható. Természetesen a költőnek nem is hivatása, hogy politikai víziói legyenek. Viszont szent kötelessége, hogy fölzaklató kérdéseket tegyen föl, hogy rámutasson a bajok gyökereire. Szerelmi költészetét tekintve már egyértelműbb a folytonosság, főként férfias önimádatát illetően, ugyanakkor klasszikus elődjénél sokkal szókimondóbb. Szerelmi, erotikus verseiben is igazmondó költő, ami ebben az esetben szabadszájúságot jelent. Ady sokszor viaskodott a nővel, vagy vívódott a maga érzéseivel, olykor el is lágyult, Sárándi viszont szinte kivétel nélkül leigazza a nőt, szó szerint a magáévá teszi. (Zárójelben érdemes megjegyezni, hogy a példaadó Ady fontosságát jelzi az a nemrégiben megjelent kis füzet, amelyben tizennégy, Adyt követő, őt idéző, értelmező, továbbgondoló, a verseire reflektáló költeményét gyűjtötte össze.²)

Sárándi Józsefet bajosan nevezhetnénk hagyománykövető költőnek, de néhány vonásában föltétlenül ragaszkodik a magyar irodalom nemes tradícióihoz. Mindenekelőtt abban, hogy számlálhatatlan

1 Egy interjúban arra a kérdésre, „Mit jelent számodra az igazmondás?”, így felelt: „Emberi, költői hitvallást. Az önmagam iránt is kíméletlen igazmondást tartom az emberrel, művésszel szemben legkorszerűbb jellembeli és esztétikai követelménynek.” *Isten proletárja. Körmendi Lajos interjúja Sárándi Józseffel*. In: Sárándi József: *A rendszerdöntőgető*, Karcag, Barbaricum Könyvműhely, 2005, 385.

2 Sárándi József: *A hitetlenség mágnese viharában. Versvágások 1–14*, Budapest, Optima Téka Kiadó, 2014, 20.

elődjét követi a már említett szociális érzékenység tekintetében. De nem egyszerűen megszólaltatja, fölhangosítja az elesettek, a kiszolgáltatottak, a megnyomorítottak panaszát, hanem azonnal lázadásra szít, forradalmat kiált, bosszút esküszik, átkozódik, fenyegetőzik. Hihetetlenül éles szemmel veszi észre a közélet bajait, és ugyanilyen pontossággal fogalmazza meg bírálatát, fölhevését. E kérdéskörben épp olyan szókimondó, mint szerelmi, erotikus verseiben. Másik hagyománykövetésre utaló vonása, hogy az irodalmi műnek kollektív jelentésű hivatást tulajdonít. Az a fajta magyar költő, aki az alkotással, a verssel emberi, társadalmi értelemben lényeges üzenetet fogalmaz meg; mondandója mindig hűsbavágóan fontos, legyen az közügy vagy magánügy. A Sárándi-líra hagyományos értelemben közösségszolgáló, a népért szóló költészet. Éppen ezért elutasítja, és kíméletlen kritikával illeti a posztmodern irányzatot mint a posztindusztriális kapitalizmus, a globalizmus, az individuális liberalizmus szellemi kifejeződését. Szerinte a posztmodern éppenséggel a hivatásától, tartalmi lényegétől fosztja meg az irodalmat azzal, hogy a művet pusztán nyelvi konstrukciónak tekinti. Erről egy interjúban így beszélt: „Ha az írók bedőlnek egy ilyenféle árnyékeszmének, ha elszakadnak az élettől, ha elszakadnak az emberektől, elvagdossák a valósághoz kötő gyökereket, akkor tényleg megérdemlik, hogy ne adják ki őket, vagy esetleg csak ötszáz példányban, vagy még annyiban sem. Mert ők maguk ásták maguknak a vermet, amibe belezuhantak. Mert nem kell az olvasónak az az irodalom, amelyben nem látja a típust, amely képes valamilyen formában képviselni azt a magatartást, mely valamiféle tapogatózást, kilábalást, fogódzót jelenthetne a számára.”³

A mondottakból talán magyarázat nélkül is következik, hogy Sárándi József költészete kívül van az irodalmi kánonon. Ahogyan ő maga is kívül van az irodalmi életben. Szigeten él, szó szerint (leányvári elvonultságában) és irodalmi értelemben (kívül mindenféle irodalmi táboron, klikken). Elvonult a közélettől, kivonult az irodalmi életből, mintegy önkéntes száműzetésben él, így aztán sokan tőle is eltávolodtak. Sehol, egyetlen érzelmi rezdület, egy szó vagy sor erejéig nem érzi az olvasó, hogy a „szigeten”, elvonultan, önkéntes száműzetésben élő költő közügy

elkötelezettsége, humánuma, közösségi felelősségtudata hamis volna, hogy a magyarságért való föl szólamlásaiba egyetlen fals hang keveredne. Lehet a véleményével vitatkozni, de igazságkeresése hitelességét, őszinte hevét elvitatni lehetetlen. Sárándi kivonult a nyüzsgő világból, de nem elefántcsonttoronyban él. Hatalmas lírai egójával érzékeli a szűkebb és tágabb világ történéseit, égszakasztó rengéseit vagy apró rezdületeit, épp csak fogható jelzéseit, és ezekre azonnal és teljes hangerővel reagál. Lírája az alkotó magányosságától függetlenül közösségi ihletésű és küldetésű.

A Sárándi-költészet eredőinek és általánosítható jellemzőinek áttekintése után immár nézzük meg közelebbről a *Hiányuniverzum* régi-új anyagát.

A kötet hét ciklusból áll.⁴ Az első és a második ciklus (*Újságversek; Az „idill” utolsó pillanatai*) a közéleti és a politikai tartalmú vagy implikációjú versek foglalata. Itt, mindjárt a kötet elején az olvasó azonnal képet kap Sárándi József politikát illető indulatos, netán gunyoros vélekedéséről, ugyanakkor versformáinak roppant változatosságáról, érzelmi fölhangoltságának megannyi variációjáról. Az aforisztikus tömörségű bonmottól a hagyományos ütemhangsúlyos versen át a forradalmi kiáltványként is olvasható szabadversig számos versformában mutatja meg őszerejű indulatát. Politikáról alkotott véleményének plebejus ízű summázata röviden összefoglalható: a politika hatalmas átverés, parasztvakítás, amelynek tömegek a kárvallottjai, és a kiválasztott kevesek a haszonélvezői. Ha létezik elemi erejű megvetés, akkor a költő így érez a politika és a politikusok iránt. Véleménye indokoltságának vitatása helyett érdemesebb költői eszköztárának, beszédmódjának, intonációjának változatosságára utalni, meg arra, milyen széles érzelmi skála jelenik meg ezekben a versekben a finom iróniától (*Bonmot*) a rezignáción át (*Képpen maradni*) a dühödttá válásig (*Kiáltvány*).

Ha lehet, még változatosabb tematikát, versformákat és beszédmódokat sorol elő a harmadik és negyedik ciklus (*Régi és új kortárs vakoknak; Krisztus jelenléte*), ahol a létezés kérdéseit feszegető versei olvashatók. Fő motívumai: az önértelmezés, a maga helyzetének meghatározása, számvetése a sorssal,

3 Böröndi Lajos: *Búcsú a posztmodernről. Beszélgetés Sárándi Józseffel*. In: *A rendszerdöntő*, 261.

4 Most ne kutassuk, hogy a hetes számnak e helyütt van-e valami számmisztikával megfeythető jelentése. De az megjegyzendő, hogy a hetes szám a pesszimizmus, a középszerűség megvetésének, a visszahúzódnak, a magánynak, illetve a nagy képzelőerőnek, a függetlenség és az önállóság vágyának kifejezője.

azután a magány és a társkeresés, a társra találás élménye, no és a hit megannyi nagy kérdése. E gondolatilag kimeríthetetlen témasokaság emblematiszusságát az (Ön)Vádirat:

„Ne mérj rám több csapást Uram
Látod mily elszántan pusztítom magam
Hagyta volna munkásnak egyszerűnek
asszonyhoz gyermekhez hűnek
ki családba simulva-ágyazódva
talán csak sejtje mire lenne módja
De te valamit elrontottál bennem
kik szerettek mind elhagytam hessegettem
Az asszonyból magzatot kapartattam
Fáradt szomorú és üres vágatok – én akartam
Színes pokol az életem
mikor a bor vörös fényébe nézek
De ha a jövőre gondolok: félek félek”

Ez a vers azért is különös darab, mert miközben a költőre egyáltalán nem jellemző az önvád, a sorsa várható alakulásának előtekintő mérlegelése, és végképp nem jellemző félelmeinek, meghasonlásainak megvallása, aközben ez a vers eddigi életművének egyik legtalálóbb, legmélyebb néző önanalízise.

Külön, alaposan kifejtő passzust érdemelnének a hit nagy kérdéseivel viaskodó versek, amelyek sorában egyaránt szerepelnek Istennel perelő, „eretnek” hangú költemények (*Adventi kérdések*), ironikus sejtetésű versek (*Talány*) és bűnbánó, megadó, érzelmes vallomások (*Eljövétel*). Sárándi „istenes verseinek” többsége a kételyt fogalmazza meg, de a legtöbbnek a végső kicsengése mégiscsak az, amit a *Léleklellyomat* című darabban fogalmazott meg. Isten mindenhatóságát ezúttal is önmaga, nagyra nőtt egója felől magyarázva indokolja:

„Kiben marad meg
Istenen kívül
Léleklellyomatunk?”

Sárándi – rá egyébként nem jellemző módon – a hit kérdésében rendszerint „középuton” jár. Nem tagadja meg Istent, nem fordul szembe vele, de nem is hódol neki. Inkább vitázik vele, kérdezi, olykor számon kér tőle, de valamiképp mindig maga felett valónak ismeri el.

Az ötödik és hatodik ciklus (*Az ördög szépsége; Eljön a világ vége*) a szerelem és az erotika fejezetei

– Sárándinál utóbbi csakugyan kimeríthetetlen. E részekben újra és sokadszor bizonyosságot nyer, hogy a költő igen sok húrton tud játszani, de legjellemzőbb megszólalása a szabad szájú kibeszélés, a testiség palástolatlan ábrázolása (*Idill, avagy a csúnyaság dicsérete; Pont jókor; Halálpont*). A szerelmi, erotikus téma végtelen változatossága ezúttal is csak azt a régebbi keletű meggyőződést erősíti meg, hogy nála a párkapcsolat végső célja a nő legyőzése, legyűrése, birtokbavétele, lelki és testi alávételése. Ahogyan *A szerelem összevont hasonlata* című versben fogalmazza: a nő nem más, mint „önimádatom gyönyörű tükörképe”. Számára a vágy beteljesülése, a nő meghódoltatása „felhajtó erő” – ahogy a *Léleklellyó (sic!) idollban* írja. A Sárándi-vers ilyen értelemben a hím önzésének kifejeződése. Azzal az árnyalással, hogy ez az önző hím olykor-olykor vívódik, hiszen érzi, hogy pusztán birtoklásvágya sokszor fölébe kerekedik a meg nem élt érzelmenek, hogy az „igazi szerelem” azért más, szelidebb, odaadóbb, áldozatkészebb.

Az utolsó ciklus beszédes címe: *A kegyelem reménye* – itt a múlt idővel, az öregedéssel, az elmúlással, a sorssal, a halállal szembenező költő vallomásai olvashatók. Úgy is mondhatnám, a létösszegző, a létezés tanulságait levonó „nagy” költemények gyűjteménye ez a rész. Itt csakugyan nagyon tág ívű érzelmi és hangskálája: a kegyelem áhított elnyerésétől a dacos „visszabeszélésig” sokféle tónust megtalál az olvasó. Az utóbbira ugyancsak szemléletes példa az *Üzenet a kegyosztóknak* hetyke ellenkezése:

„Nem volt kenyerem a hízelkedés.
Dagadtra pofozták lelkem arcát,
Mégsem idomultam.

Vénségemre hasonuljak?
Be is baszna.”

A hét ciklust úgy alakította ki a költő, hogy az első hat voltaképpen három párt képez, és pedig abból a megfontolásból, hogy az adott téma első ciklusa a harsogóbb hangú, hetyke beállítású, szókimondóbb versek foglalata legyen, a hozzá tartozó második ciklus a visszafogottabb hangú, elégikusabb lejtésű darabokat tartalmazza. Ilyen módon a költő amúgy is erőteljes dinamikájú költészete sajátos hullámmást nyer. Az olvasó a hol fölerősödő hangú, fölgyorsuló ütemű, ziláltabb formájú versek izgalmi állapotát éli át, hol a hagyományosabb formák megfontoltabb,

elgondolkodóbb lejtését élvezi. Fortissimo és sordino illetően váltakozása ráadás a költőtől, illetve egyértelmű jelzés arra nézve, hogy mégsem csak érzelmek, indulatok vezérelte költő, de nagyon is tudatos szerkesztő, a versek hatásos elrendezésével kiszámítottan élő alkotó.

Novellás-, verseskötetekre is szokták mondani: úgy olvasható, mint egy életrajzi regény. Nos, a *Hiány-univerzum* csakugyan fölfogható a költő nagy életpallomának, önéletrajzi regényének. Természetesen nem kronologikus rendben és nem életrajzi, biográfiai adatok sorakoznak a kötetben, hanem – hiteles vallomások formájában – rendre megjelenik a szerző valamennyi témamotívuma és közérzeti, saját érzelmi állapotának több évtizedre terjedő lenyomata. Hiszen a pályakezdését meghatározó Váci Mihályra emlékező versétől (*Sors*) kezdve nyomon követhetjük a legutóbbi idők közéleti fejleményeire reagáló darabokig gondolkodásának, világlátásának, versbeszédének, hanghordozásának módosulásait. De leginkább figyelemmel kísérhetjük érzelmi hullámzásait, pontosabban: kedélyének romlását, indulatainak növekedését, érzelmi kitöréseinek sűrűsödését. Az igazmondás elkötelezettjeként a romló világot egyre dühödtebben, egyre indulatosabban ostromozza. Ilyen értelemben is hullámzó íve van a kötetnek, hiszen a régebbi keltezésű versek között számosabbak a tradicionális formakultúrájú versek, míg az újabbakban több a disszonáns

hang, az indulati kitörés szöveggé alakítása, amely sokszor egészen zilált versalakzat létrejöttéhez vezet. Nem egy újabb verse olyan, akár egy mozgósító plakát vagy forradalmi röplap szövege. Mert a maga sorsában, a – visszavonultsága mellett is – zilált életében ott hullámszik, tarajlik a XX. század második felének és a XXI. század első évtizedének sok-sok emberi és magyar gondja, kínja, szenvedése, botránya, hiányérzete – múlt és jelen szakadatlan válsága. A magányos lázadó, az elvonult „szigetlakó” költő kívülről szemléli ezt a világot, viszont nagyon intenzíven átéli, tudatával, érzelmeivel benne áll a sűrűjében. Rendkívüli empátiával, sorsfölrzö-képességgel és a kérlelhetetlen igazmondás belső elkötelezettségével beszél korunk emberéről, a bajok verte nemzedékek fájdalmairól, fölháborodásáról, hiányérzetéről és vágyairól. A kötet utószavában Rideg István találóan állapítja meg, hogy Sárándi József a szocializmusban is, a kapitalizmusban is önkéntes száműzetésben élve perelt másokért, az emberért, a közösségért a humánus, az igazságosság, az egyenlőség nevében. A költő ugyan fizikai értelemben kivonult ebből az általa szemlélt világból, de lélekben nagyon is benne él. Sőt, sokszor a benne élőknel mélyebben éli át a szemlélt világ összes kínját-baját, és náluk sokkal bátrabban, semmiféle körülményre nem tekintve mondja ki az igazát. Nem biztos, hogy az igazságot, de föltétlenül a maga igazát.

Türeleműveg, 2009

SÁRÁNDI JÓZSEF

Agancs

Írhatnékom is úgy múlik el
 akár a szerelem
 Először csak nem nyúlok a tollhoz –
 papírra vetett szenvedélyeim
 haszontalanságára emlékeztet
 és a Sorsra
 mely szeszélyes pénzautomataként nyelte
 apróra váltott talentumom
 Végül a közlés becsvágya
 némul belém
 nem akarva
 szarvnövesztő női hiúságok révén
 érvényesülni többé

A mester és remeke

A remekmű megtagadja mesterét,
 mert a mester változik,
 miközben a remekmű az marad: ami.
 A mester is megtagadja remekét,
 egy készülő másikért természetesen.
 Régi és új bár egymásra is...
 de a foganó jövőre
 igazán féltékenyek.
 A jövőt pedig a bosszú szüli.
 A folyamat bővítetten újratermelődik,
 mester és remeke végeztéig.

Mondatok

Mindent megírtam már
 Abba kéne hagyni
 Hallgatni szenttelen
 Porhüvelyek /ön/élethamisításait
 Milyen különös a különös
 A személyiség két dátum
 Közötti lélekvándorlása
 Ki kényszerből szavaz
 A szükséglet kapitalizmusára
 Osztodunk le s föl
 (Akár a birodalmak)
 Behódoltak akarnak hódoltatni
 Azt gondolom –:
 (Maglehet tévedek)
 Rossz az élettechnikánk
 (Van egyáltalán jó is?)
 Kétlábon járó
 Bőrkötéses „bibliája”
 Vagyunk semmiségünknek
 Aki példámat fejteni kísérli
 Hagyjon fel
 Reménnyel reménytelenséggel
 Csupán a szemembe nézzen
 Nem csalog.

TOMASO KEMÉNY

Partitúra

*A savas eső elmosza és kitörli
gondolatainkból a csillagok évezredes
ismétlődését;
a fekete hó elborítja
az Itáliai Vénusz márványkebleit
és kétségessé teszi
egy tökéletes álom időtartamát;
csípős szél pusztítja el a befejezetlen
partitúrát...*

Levélke Wolfgang Amadeus Mozartnak

*Kedves Amadeus,
ahelyett, hogy dolgomhoz látni
hazatérnék, repülésbe fogok,
hogy hallhassam Múzsám
hangjában egy tökéletes
világ kialakulását,
melyben nincsenek repedések,
egy világét, ahol
mennyei partitúrad
zengése közben kel fel a Nap.*

A múzsák éneke

*Minél jobban szeretlek,
annál telhetetlenebbül szikrázik az éj.
Szépséged, mely más emberek
és az Istenek számára egyaránt tiltott,
gyümölcsként izzik. Élettől részegen
minden mozdulatod kifütyüli a világot,
és a napok porában
visszahozza a múzsák énekét.*

Hárs Ernő fordításai

TERESA FERENC

A házban

*A házban
 mely gyakran oly üres
 hogy hallani a szélhárfa helyett felakasztott
 magvakkal teli lopótököt
 járok akár egy egér
 nyelvembe harapok nehogy újra megtörténjék
 bujkálok hogy megőrizzem nektek magam
 a vak szerelemben
 melyből muszáj emberi módon
 visszanyerni a látást
 megmérni a gyöngédséget
 elindulni kellő időben
 és visszatérni pontosan
 ismerni a hazugság ízét és bölcsességét
 a házban
 amely széthinti magát*

Amikor ideléptél

*Amikor ideléptél egy lélegzetnyi távolságra
 visszhang zendült parttól partig
 A föld illata rabul ejtett
 két örvényt – két folyót
 Fürgén felkapott minket
 egy áttetsző hullám
 a magasba emelt
 téged az óceánba
 engem a felhőkbe
 Magunkat szemlélve úszunk
 és tudjuk
 a látóhatár nem köt össze
 a hallgatás
 nem választ el
 és bennünk a határtalan úszik*

Végső zsoltár

*Telet küldtél ránk
 Ez kellett a boldogsághoz
 Talpunk alatt érezzük
 a csillagok porát
 Egyre jobban izzadunk a hóban
 Isten barátkozik velünk*

*Mindig ott volt
 a mennyben a földön
 veled és velem*

*Csak hát a mi szemünk
 Atyám
 vak mint az újszülött macskáé*

*Ha majd levetkőzzük értelmünket
 Szemügyre vesszük végre
 mi ragyog így bennünk*

Zsille Gábor fordításai

CSENDER LEVENTE

Geréb tiszteletes

Nagy az én bűnöm, mondta Geréb tiszteletes magában, miközben ünneplőbe öltözve beült a padba a hívek közé. Nagy fekete kabátot viselt a hideg templomban, ahol fűteni soha nem lehetett. Hosszú évek cigarettázásától rekedt hangján köhintett egyet. Az egész gyülekezet őt nézte. Abban a pillanatban lépett be a domonkosi kolléga, aki Geréb helyett tartotta az istentiszteletet. Ilyen még nem fordult elő lelkésszel Ópatak történetében. A hívek nem tudtak úgy nézni rá, mint maguk közül valóra, hiába ült be közéjük, mégiscsak ő volt a tiszteletes, ha gyarló is. A férfiak padjában ült, a nőekkel szemben. A leendő konfirmáló lányokra merőlegesen, ahogy ez évszázadok óta szokás. A lányok is részvétellel néztek Geréb tiszteletesre. Még maradt némi remény, hogy nem bocsátják el, de egyre inkább úgy festett, hogy a presbitérium leszavazza. Ha kis többséggel is, de leszavazza. És akkor följebb kerül az ügye, s ha ott is elítélik, új gyülekezet után kell néznie. A nehezen pedig már túl volt. Megkopaszodott, a maradék haja ősz lett, felesége is visszament hozzá. Ott ült vele szemben Kamilla néni, és őt nézte, a gyarló férjet, hogy mit kellett mellette megérnie. Geréb tiszteletes felállt, és a hívekkel együtt énekelt a *Református énekeskönyv* második énekét Károli veretes nyelvén. Mély, dohánykarcos hangja csak vezető szólam lett a férfikarban. Szelíd arccal énekelt, mondom, a nehezen már túl volt.

Pár nappal azelőtt jött ki az elvonóról, a katolikusok befogadták Magyarországon, kigyógyították. Nagy kínszenvedés volt, hiányzott nagyon a kopjafás temetőkertben termett jó batulból és jonatánból főtt pálinka, de legyőzte önmagát. Az Isten most adott neki erőt, hogy ne emelje szájához a poharat, vajon miért nem adott korábban, hogy ne járjon el azokhoz a nőkhöz, vagy legalább ne hintóval, ahogy beszéltek, és a fa árát, amit az egyház erdejéből kitermeltek a hittanterem építésére, ne másra költse, hanem arra, amire szánva volt.

Geréb fölment istentisztelet után a toronyba, nem akart a hívekkel szóba elegyedni a fallal körülvett templomkertben. Máskor a kijáratnál volt mindenkihez pár kedves szava, de most nem, nem volt abban a helyzetben. Kaptatott felfelé az évszázados vastag

lépcsőfokokon, míg föl nem ért a harangokhoz. Közben utat engedett a lefelé tartó Kaszás Bandinak, a harangozónak, aki mindig kiállt érte, de most kisebbségben maradt. Nem szóltak egymáshoz. Geréb tiszteletes fölért a harangokhoz a tornácra, ahonnan körbe ki lehetett látni. Átnézett a Bitó-hegyre, át a Káldosi tó felé is, a nagy erdőre, az egyház erdejére, amelyet kinézett magának a tanító, aki a kocsmáros is volt egyben, és aki kezdeményezte, hogy hozzanak létre egy társaságot, amely a visszakapott egyházi erdőket kezeli. Ismerte régóta Geréb tiszteletes a tanítót. A tanító nem járt templomba, a tiszteletes nem járt kocsmába, és így megvoltak egymás mellett, de tudta Geréb tiszteletes, hogy a tanító és kocsmáros kezén nem lesz jó helyen az erdő. Éppen ezért ő nem egyezett bele a társaságba, sőt hallani se akart róla, hogy a tanító alapítson társaságot. Ha valaki más akarja, talán, de a tanítóval nem egyezkedett. Akkor kezdett a tanító szervezkedni, hogy elmozdítsák a tiszteletest. Fegyelmi eljárást indítottak ellene a korábbi tetteiért, és hát találtak fogást rajta bőven.

Följebb került az ügy, összeült az egyházi bíróság, elmarasztalták Geréb tiszteletest. Mennie kellett. Helyét a püspök fia vette át. A következő vasárnap már ő vezette a liturgiát. Konfirmálás is volt, ott volt a püspök is, az új tiszteletes apja. A konfirmáló gyerekek kézzel varrott falvédőt ajándékoztak a püspök fiának, amelyre rávarrták a nevüket meg az évszámot, körben tulipánokkal díszítették, ahogy az ott szokás, de Geréb tiszteletes neve volt mindegyik varrottason. A falvédőt már nem volt, aki átvegye, mert addigra Geréb tiszteletes és Kamilla néni bepakolt a szürke Daciába, és elindultak Sárszögön át a kapaszkodón felfelé.

A domb tetején még megállt Geréb tiszteletes, kiszállt az autóból, és nézte a falut, a falu fölé magasodó ópataki zsindeyes templomot a négy fiatoronnyal. Készen voltak a fejében a tervek a templom újráfödésére, a hittanterem megépítésére, a pavilon felújítására, ahol egy híres poéta megpihent, és megírta az *Ópataki elégiát*. Az újjáépítés ideje következett volna, de Geréb tiszteletes elkésett. Nem bocsátottak meg neki, pedig milyen fájdalmas volt az újjászületés. Az érdekek. Igen. Ha egyszer bűnbe esett az ember, bűnét bármikor a fejére olvashatják.

Kellett a társaságnak a fa, és állítólag a püspök fiának a hely. Belenyugodott Geréb tiszteletes mindenbe ott a domb tetején. Ha menni kell, hát menni kell. A pásztor új nyáját keres. Aztán mondani kezdte félhangosan magának: „Én itthagynom ezt a szegény ha-

tárt, / Isten megáldjon, hajnalos falucska. / Szálljon áldás a vén parókiára / s akiből ittam, rád is, régi kút: / kinek e földet itt kell hagyni máma, / sirassátok meg a bolond fiút.” Aztán visszaült a Daciába, és tovább-

indultak Kamilla nénivel, mert várta őket egy maroknyi gyülekezet valahol a hegyeken túl, akik már régóta lelkész nélkül voltak. Várták, hogy lelkészük legyen, várták az új embert.

PAYER IMRE

A fecskék és a kőbárány

*Mint kamikazék, zúdulnak a fecskék
az utcáról az óvó kapualjba,
így fut a kőbárány, hátracsavarja
fejét, figyel, tekintetek rejtsék
az ódon templomfalon,
figyeli sebét és az üldözőit,
a mozdulatlan rohanásba von
látásokat, tekintetmorajba sző itt
és most időket visszasugározva
– zúgó csapatban űrült madarak –
újra visszaosztja
őket a térre, s ami megmarad...*

*Mi maradt még? Ugyan... Mi vár más?
A világtalan téren a kiáltás.*

A fehér sáv

*Várom villogó vonalon,
a Teremtésbe lessek, ha van Isten.
De ez nem az a keskeny sáv,
ahonnan feltárulna. Egy másik
közegben vagyok, szűk belátásban.
Feszítő-fehér fázisban,
mikor kilépek, menekülök.
Némán villog, mint adáshibás képernyő.*

TURCZI ISTVÁN

A nagy kifestőkönyv

(Eminescu-intarziák)

*Ősz van, munkában a nagy kifestőkönyv.
Leszedált színek közt xilofonoznak a fák.
Majd elsötétül, esni kezd, aztán abbahagyja.
Koldus egy évszak, megint napfényt kéreget.
Tovább sétálsz. Az elhatározás legalább szabad.
Pár lépés még, és a házakon túl ott a naplemente.
Csaknem valóságnak hiszed, amit láatsz.
De hát nem csak téboly-e minden?*

*Mint múltó rosszullét, olyanok ezek a napok.
Sokáig nem mozdulsz ki a lakásból, vársz,
mikor ront rád, amitől félsz. Semmit sem adsz,
és mindent elveszel. Lengő füst homályában forgó
gondolataid fehér botként tapogatják végig a poros
bútorokat, a csukott ajtót, az elfüggönyözött ablakot.
Angyalok panaszdalát hallgatod, és várod az éjjelt,
vigye a vétkét, és nyelje el könnyel a végtelen idő.*

*Már semmi sem mozdul. A hanyatlás általános.
Aprósüteménnyé préselt szavak olvadnak szét.
Súlyos a csend is, akár egy fenyegető példázat.
Mi megmaradt: az érzélem árnya csak. Nevek,
arcok törlődnek, mióta már, késik az eljövétel.
Többé nincs mit halogatnod. Ha már nem lehetsz
császár, sem Isten, és feszültségeid nem földeli el
az ég, legalább lásd, amit ma újra szépek láthatsz.*

*Ősz van, munkában a nagy kifestőkönyv.
A színek mind madárhangos kertekbe vágynak.
A dolgok szívéig ér a délutáni napsugár.
Panacea, mikor a kor buta férge rág.
A jót nézd ebből is. Van hová visszatérned.
Beéred boldogan a még egyszer láthatóval.
Mihály szerint a bölcsesség szárnya viaszból van.
Magunk elől is egymáshoz menekülünk.*

Infinitum

*Egymásba múlnak a holnapok.
S a monokróm ég alatt,
hol a madarak is csőre töltve,
kontúros, egybeszabott sajdulásban
már rég elkezdődött
emlékeink szétszóratása.
Egymásba múlnak a holnapok.
Idegidő-idegidő, kattogják
élő-holt madaraink
vállunkra telepedve, míg mi a múlt
számozott példányait szorongatjuk,
és tágas mondatokért fohászkodunk.*

*Talan-telen értelem: belátni, hogy
ez már csak így van, és így marad,
na, nem. Nem, amíg a test teljesít.
Egymásba múlnak a holnapok.
Félénken létezni addig is; járn-kelni,
hazai szavakat hordani, visszaborzadni,
fénybe csukódn. Két lehetséges
egyetlen közt szítani a reményt.
A dolgok szívét megérinteni.
Aztán zsugorodni, mint a zsákmány.
S elaludni végül, mint a harmat.
Egymásba múlnak a holnapok.*

FUCSKÓ MIKLÓS

In memoriam Mindenki

*A halál kiürítette testeteket,
s kiürítette ruháitokat,
csontjaitokat már
leszopogatta a föld,
én meg itt maradtam
az édenkerthelyiség asztalán
elgőzölt csészek
keser emlékével,
félbehagyott soraitokkal,
nyárfavirágnyálas söreitekkel,
növekvő hiányokkal
magamból fogyatkozva –*

*És gyűjtögetem sorra a ti neveiteket is,
mint folyton növő rózsafüzér-gyöngyöket,
mormolom össze maradékaim;
az élettől elsodortakat,
kiknek sorsa más lobogókba szövődött,
kik egykor ölelve köszöntek:
a zugfestőt és vándorfilozófust,
az eltékozolt szerelmeket,
az „átelvült” barátokat,
a megjanicsárosodott suhancokat,
a kivénhedt cimborákat,
vagy kiknek életéből kiöregedtem –*

*Zakatul, zötyög velem még e lét,
visz a vonat, távolodom a távolodóktól,
s megyek utánok, egyre elébb...
Odaát már gyűlnek a megvidámodott fiúk,
az itten rég búskomorak vagy hetyke legények,
az elporladt, szépmeltyű szeretők,
az énekes dalnokok, vigécek,
gyerekhalott testvérem, megszületett fiam,
mind örökidősen várnak az érkezőkre,
így zakatolgotok még itt dolgomvégezetlen,
rendezgetve a könyvespolcon és a szívemben
saját élőim és válogatott halottaim.*

KERTÉSZ LÁSZLÓ

Éghez ragadt művészet¹

Oláh Katalin Kinga szobrászművész portréja

Valaki – a zsámbéki Búsuló Krisztus

Zsámbékon, a Premontrei Szakközépiskola és Szakiskola nyüzsgő, kerengőszerű udvarán, a bejárati homlokzat előtt egy különös szobor ejti rabul először tekintetünket, majd belső figyelmünket. A klasszikus szépségű, kortárs öltözetben megjelenített, ülő ifjú szemét lehunyja, állát könyöklő bal kezével támasztja, jobb kezét a térdén nyugtatja. A tartás, az arckifejezés időtlen tisztasága, átszellemültsége, a befelé fordulás nyugalma és szelídsége egyaránt transzcendens indítatású. A művészettörténetben járatos néző számára a plasztika egyszerre reflektál August Rodin *Gondolkodójára* és annak formai előképére, a Búsuló (Szomorú) Krisztus ikonográfiai típusára. Utóbbi – Passióképként – a Megváltó szenvedéseinek az ájtatosságot szolgáló megjelenítése. Azonban míg Rodin – az ikonográfiai hagyomány antitézisét megalkotva – az önmagát megváltó embert állítja elénk, Zsámbékon a művész a formát reszakraizálja. Míg Rodin szobra meztelen – időn kívüliséget kívánva sugallni –, ez a fiú öltözetében, megjelenésében a kortársunk. Lehet éppen egy szakiskolás, egy diák, vagy bárki közülünk: *Valaki*. Amint évszázadokon keresztül segítették a nehéz körülmények közt élő, egyszerű embereket a Búsuló Krisztus szobrok, hogy mellettük imádkozva belső nyugalmat és szeretetet lelhessenek, úgy kíván a művész kapaszkodót nyújtani a szoborral a fiataloknak – akikben reménye szerint ott él Krisztus –, hogy keresésére induljanak és megtalálhassák. Az alkotó őszintén megélt hitének és a szobrászi kifejezés ebből következő erejének eredményeként a mű hatása a kulturális előképek ismerete nélkül is rendkívüli: a drapéria kiérlelt formálása, az összefogott felületkezelés, a finom, érzékeny maszkész. Az ábrázolás plasztikai „beszédmódja” XXI. századi, a figurális szobrászat útkeresésének egyik beteljesült kísérlete.

¹ Az *éghez ragadt* kifejezés Fabiny Tamás püspök úr ihletett lemevénye, aki a szakralitás és kortárs művészet kapcsolatát taglaló, Konok Tamással folytatott beszélgetés során alkotja meg azt, a hívőket jelölve vele, a *földhöz ragadt* szókapcsolat ellentétéként. Oláh Katalin Kinga idén nyerte el a III. Szobrász Biennálén a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének különdíját.

A mű nézeteiben egyszerre monumentális, és közvetlenségével megteremti a befogadó személyes érintettségének lehetőségét.

A művészcsalád és az iskolák – az eszmélés évei

A rendkívül magas színvonalon kivitelezett, hibátlanul faragott süttői kemény mészko plasztika alkotója egy fiatal lány, Oláh Katalin Kinga, akit filigrán termete – gondolnánk előítéleteink alapján – nem predestinálna kőfaragásra.

A szobrász 1974-ben született Budapesten, művész családban. Édesanyja, édesapja és egyik fivére is József Attila-díjas költő, míg a másik képzőművész. Mindez egyszerre jelent szellemi inspirációt és terhet, hiszen a sokféle karakteres művészi szemlélet találkozása egyaránt megtermékenyítő és lehetséges konfliktusok forrása. A szülőktől sem idegen a képzőművészet: az édesanya figyelmes rajongója a művészeti ágak, az édesapa pedig ifjú korában elvégezte a Kisképzőt is.

Ennek ellenére Oláh Katalin Kinga számára nem vezetett egyenes út a szobrászathoz. Hiperaktivitása, állandó mozgásvágya kanalizálást kívánt, így lett gyermekként tornász; a sportot a középiskola közepéig folytatta. Ugyan gyermekkorában ő is nagy kedvvel rajzolt, talán a tornász praxis folytatásaként édesanyja a balett, a művészi mozgás felé terelte. Azonban erre ő nem érzett indítást, viszont a gimnázium vége felé kerámiát készíteni, mintázni tanult. Közben – a harmadik év végétől – biológusnak készült, tyúkokat, nyulakat tartott. Biológusnak nem vették fel, a Kertészeti Egyetemre viszont igen, de ott nem érezte, hogy megfelelő mértékű kihívás érné, így inkább a belső inspirációt követte: az Illatos úti szakmunkás-képzőbe ment kerámiakészítést tanulni. Közben elkezdett járni a Ferenczy István Képzőművész Körbe is, ahol mintázni Somogyi Tamástól tanult. Mindezzel párhuzamosan a kerámia és szobrászat összeházasított gyakorlatát Kun Éva keramikus-szobrászművész műhelyében igyekezett ellesni.

Egyetemek, mesterek – mesterség, elhivatottság, stúdiók

Somogyi Tamás javaslatára 1997-ben jelentkezett Pécsre, a PTE Művészeti Karának RVN-kísérleti szobrász osztályába. Elsőre felvették, Rétfalvi Sándor szobrászművész osztályába került. Itt azonban rögtön szembe-sülnie kellett a művészeti felsőoktatás cél- és eszközrendszerével és a saját világszemléletével, valamint elvárásai közötti konfliktussal.

A kortárs művészet és a hit megéléséből táplálkozó alkotói attitűd viszonya manapság – finoman szólva – nem problémátlan. A tematikájukban szakrális munkákat is nehezen teszi magáévá a mainstream, az interpretáció ingoványos talajáról nem is beszélve. A hitét felvállaló művész még valahogy érvényesülhet, azonban a modernitás leszármazottjaként létrejött Artworld a paradigmáit és értékrendjét világméretben megkérdőjelező vallásos művészettel nem tud, és nem is nagyon akar bármit is kezdeni. Ez a látszat ellenére nemcsak magyarországi probléma, ugyanakkor a nemzetközi kritikusi-kuratori szakma is alig egy évtizede érzékeli a létezését.²

Bár a magyarországi, és ezen belül is a pécsi művészképzés különösen tradicionálisnak számít a nyugat-európaihoz képest, szellemi alapjai mégis a modernitás pilléreire nyugszanak.

Így Oláh Katalin Kinga is elsősorban csak a belső iránytűjére hagyatkozhat – a konfliktusokat is felvállalva –, minden energiáját a saját meggyőződésének megfelelő szakmai alapok elsajátítására fordítja. Három éven át éjjel-nappal igyekezett mintázni, a mesterséget megtanulni. Érzékenyen mintázott, rendkívül koncentrált megfigyelésekről árulkodó fej-, majd mellportrék követték ekkoriban egymást: *Önarckép* (1997), *Zsófi* (1997), *Géza* (1998), *Nagymama* (1998), *Tamás* (1998); ennek a sornak a megkoronázása *Zsuzsa* (1998) félalakos portréja, amelyen a finom gesztusok megjelenítése mutatja: a mintázó szobrász már teljes mesterségbeli fegyverzetében áll előttünk.

A másik hagyományos technika a faragásé. A kőszobrászat sajátos karakterét csak a kőanyaggal való párbeszédben lehet elsajátítani. A forma kibontásának a maga érzékiségében a mintázásnál mégis absztraktabb módját demonstrálja a gesztusában is az anyag zártságára rimelő *Kő nő* (1999), a közvetlenül a kemény anyagba fogalmazott stúdium.

Már a jelszerűség és tömegformálás egyformán meghatározó érvényesülését fedezhetjük fel a művész első köztéri munkáján, az 1999-es *Pajzs*³ című siklósi mészkő plasztikán, amely a kő adott formájához komponált, azaz az improvizált és előre tervezett át-

meneteként létrejött mű, és részben a kőfaragási technikák demonstrációja is. A szobor a pajzs általános szimbolikáján kívül Kinizsi Pál pajzsára is asszociál, ezért a legendából megidézett malomkő-forma. A művész a kőfaragást Pécsen Colin Fostertől tanulta, az egyetem után pedig Király Lőrinc kőszobrásztól leste el a mesterség további fogásait.

Amikor 1999-ben a pécsi képzés megkapta az akkreditációt, a korábban kezdők hátrányba kerültek, a kísérleti osztályokban tanulóknak részben előről kellett volna kezdeniük a művészképzést, vagy rajzvizuális nevelés szakosként folytathatták csak az egyetemet. Oláh Katalin Kinga ezzel szembesülve a 2000–2001-es tanévben halasztott, az időt erőgyűjtésre és a továbbiak újragondolására fordítva. Végül Tokodi Edina javaslatára – sikerrel – átjelentkezett Budapestre, a Magyar Képzőművészeti Egyetemre, ahol beszámították a korábbi éveit. 2001-től folytathatta a tanulmányait Kő Pál osztályában, ahol ekkor Gálhidy Péter volt a tanársegéd. Kő Pál – elsősorban mentalitásában – megerősítést jelentett Oláh Katalin Kingának, azonban a budapesti egyetem a modernizmust mint kizárólagos tradíciót elvető művészetszemlélettel szemben semmivel sem volt elfogadóbb a pécsi-nél. A szinte botrányba hajló elutasítás nem az ekkoriban egyébként is lenézett figurális plasztikának szólt elsősorban, hanem a művész által vallott realizmus-felfogásnak. Ugyanakkor a művészstatusznak az oktatásban megjelenő értelmezésétől is merőben eltért a szemlélete. A művész az egyetem feladatának a tradícióra építő szakmai tudás átadását, a mesterségbeli hiányok kiküszöbölésének segítségét vélte, valójában az a művészkarakter építésének elősegítésében kizárólag a hagyománytól való eltérés erősítésére szorítkozott. Oláh Katalin Kinga 2004-ben diplomázott.

Ars poetica – egy műalkotásba illesztett önportré: Pseudo Szibilla

Oláh Katalin Kinga létét a megélt hite határozza meg, művészi identitása, szobrászi tevékenysége – öndefiníciója szerint – csak ennek a leszármazása; a tehetség által determinált út. Egy 1998-as önportréján az eredeti képbe applikálva Michelangelo delphoi Szibillájaként jeleníti meg magát. A rendkívül erős képi ars poetica alapján az általa felvállalt művészszerp a nevük arameus jelentése szerint istentől ihletett, elragadtatott Szibillákéra rimel, akiket a kereszténység már a Megváltás és Utolsó Ítélet hírnökeiként értelmez. A Szibillák közül a választása elsősorban a külső hasonlóság

2 James Elkins 2004-es könyve, az *On the strange place of religion in contemporary art* az első nagylélegzetű munka, amely próbálja az analízis alá vonni a kérdést.

3 Eredetileg a Pécsi Tudományegyetem udvarára készült, először ott is került felállításra, de kilenc évvel később az egyetem öt évre kölcsönadja egy ideiglenes szoborpark kialakításához a Mecsextrém ökoparknak; jelenleg is ott található.

Szabad akarat II, 2012

miatt esett ugyan a delphoi Szibillára, azonban hitvallásának megerősítése, hogy Delphica utolsó jóslatában – állítólag – megjövendölte Jézus születését.

Az Oláh Katalin Kinga által megélt és megfogalmazott világállapot: az Istentől elfordult, az Úr felkínálta reményre vak, megváltását – tévútként – önmagában kereső emberiség.

A konkrét Michelangelo-munka érthető módon lesz a képi ars poetica alapja: Michelangelo Szibillái valójában megfestett szobrok. A tradíció felvállalása pedig továbbvezet minket a hitvalló művészet stílusra, vagy inkább formai ideakeresésének kérdése felé.

A modernizmus és következményeinek elvetése az adott kor által karakteresen meghatározott formálás elutasítását, a minden időben érvényes, a szakrális közvetítésre legjobban alkalmasnak vélt kifejezőmód keresését jelenti. A figuralitáson belül is a naturához, a teremtett világhoz való visszatérést ösztönzi ez, egy kortalan, minden időben érvényes realizmus megtalálásának és újrafogalmazásának kísérletét. Mindez szembemegy azzal az általános trenddel is, hogy a szakrális művészet többsége – mintegy semleges álláspontot elfoglalva – a művészeti nyelv kérdésében a világi művészetet követi. Oláh Katalin Kinga számára minden olyan tradíció a kifejezés

eltanulandó forrása lett, amely ebbe a realizmusképbe belefér. Természetesen kiemelt helyen a quattrocentónak és cinquecentónak a natura megjelenítésére koncentráló mestereivel Donatellótól Michelangelóig.

Oláh Katalin Kinga 1999–2000-es portréi (*Queklos, Nagymama, Simon, Zsófi, Zsófi zenész*) az érzékeny megfigyeléseken alapuló mintázáson túl a kifejezés absztrahálásba hajló erejével gazdagodnak. A plasztikai nyelv az ábrázolástól a megjelenítésnek a naturából épülő, de a transzcendensnek megfelelő kifejezésig jut.

Jól mutatja mindezt a 2001-es *Jézus fejportré* reliéfje is, amelyet a torinói lepel alapján mintázott meg. Az Isten által adott témán és a szobrászon keresztül – Oláh Katalin Kinga értelmezésében – a szobor egyfajta megismerési és megismertetési lehetőség. Az ember olyan szellemi terméke, amely a természetet, a világot fogalmazza újra.

Az ars poeticának megfelelő, megtalált plasztikai nyelv, az újraértelmezett hagyomány az idealizált és a mindennapi világ közötti távolság felszámolásának kísérlete is egyben.

Erre jó példa a diplomamunkája, a *Hermész és Aphrodité* (2004) is. Az emberábrázolás analízise evidens módon az emberi test megjeleníthetősége

plasztikai kérdéseinek vizsgálatát is jelenti. A szobor-együttes az antik örökségből ismert két szobor speciális parafrázisa. A szobrok alcímei – *Gudenus Hermész és Kiss Aphrodité* – utalnak a művész koncepciójára: a görög idea és a valóságos, kortárs személyek (Gudenus Géza, Kiss Judit) egymásra vetítésével a két jelentésréteg között diskurzust teremteni. Az idea a kompozíció hú megidőzésében és a megjelenített istenségek tulajdonságainak figyelembe vételén keresztül volt jelen a mintázás folyamatában, miközben a szobrász közvetlen figyelme a modellekre irányult. Mindez a szobrászati kérdésfelvetésen túl szakmai önbeavatási szertartásként is felfogható: a mesterművek újratemtése és az általuk megjelenített ideák deheroizálása művészi kisajátítás is, belépés a mű aurájába. Mindezt az szolgálta a legjobban, ha a modellek véletlenszerűen kerülnek kiválasztásra; ezért a művész így is járt el.

A két antik mintakép Doidalszasz *Guggoló Aphrodité*-ja, a Kr. e. III. század közepéről, illetve a Louvreből őrzött *Hermész szandállal* szobor, amely a Kr. u. II. századból való római márvány másolat.

Oláh Katalin Kinga szerint az antikvitásban az ideális istenképet töltötték fel az ideális emberképpel, majd ez idővel olyan részletezően reálissá vált, hogy az emberi szféra asszimilálta az istenit. Ő ezt a folyamatot betetőzve, a nem idealizált, hanem tökéletlen, esendő embert ülteti az isteni képmás szerepébe. Bizonyos értelemben ugyanezt a mechanizmust láthattuk a *Valaki* esetében is.

Oláh Katalin Kinga az anyagi testet a látható világ kényszereként értelmezi: a létezés szimbólumaként. Híte szerint az ember önvizsgálata vezethet csak el a saját mértéke megismeréséhez, amely nélkül a teremtés törvényének létezését nem foghatja fel. Ezért a művész is az érzékeivel felfogható megismerése által indulhat el ezen az úton.

A plasztika mint evangelizáció

A köztéri művészet – különösen a public art és az új típusú public art (a public art részvételi válfaja) – valójában mindig is közösségi művészet volt, és eltekintve a hatalmi reprezentációtól, a közösséggel való párbeszéd terepe is. Így azon kívül, hogy egy szobrásznak amúgy is az egyik legcsábítóbb kihívás a köztér, az evangelizáció egyik legjobb lehetősége is. A köztéri művészet public artnak kategorizált típusaira ez különösen igaz, hiszen ezek végképp nem a hatalmi reprezentáció befolyása alatt jönnek létre.

Oláh Katalin Kinga sikeres tervekkel és több megvalósult munkával bizonyított ezeken a területeken is. Többször is részt vett az Őszi Fesztivál, valamint a Képző- és Iparművészeti Lektorátus public art pályázatain, a szombathelyi holokauszt-emlékmű pályázatára pedig korábbi munkái alapján hívják meg.

A 2005-ben meghirdetett Pont:Itt:Most public art pályázaton nyertes munkája, a *Piéta* az életmű egyik kiemelkedő darabja. Az ötlet eredete a Barcsay- és Leonardo-stúdiók nyomán készített drapéria-tanulmányáig nyúlik vissza. A Budapesti Őszi Fesztiválon, a Ferenciek terén kiállított munka mind koncepciójában, mind ikonográfiájában, mind formálásában briliáns megoldás. A mű kiindulópontja, az azonos című kisplasztika 1999-ben készült, még Pécsen.

A művész ez esetben is erőteljesen épít a művészettörténeti-ikonográfiai hagyományra, egy mindenki által ismert típusra, a Piétára, azonban azt továbbgondolva egy teljesen új ikonográfiai típust teremt.

A klasszikus antik és reneszánsz reminiszenciákat keltő drapéria egyszerre idézi a Krisztust karjában tartva sirató Mária ruhájának redőit, illetve a halotti leplet, amelyeken a test nyugszik. Kompozíciója utalásszerűen megidézi a legismertebb Piéta-változatot is, Michelangelónak a római Szent Péter székesegyházban álló munkáját. Mária és Krisztus azonban testi valójában nincs jelen. A szobor: a hiány megjelenítése. Egyfajta háromdimenziós torinói lepel, a test térbeli lenyomata, emlékezete; az első eljövétel bizonyosságaként. A hiány jelentése ugyanaz, mint az üres Kereszten a test hiánya: az újabb eljövétel jelzésének ikonográfiája. A drapériát támasztó formák – a művész szándékának megfelelően – nem Mária testét imitálják, hanem egy ülőalkalmasságot, karfaival. Előtünk hát az üres trón, egy újabb beidézett ikonográfia, amely Krisztus eljövendő uralmát jelzi.

Ugyanakkor a mű velejéig XXI. századi. A pályázatiírásnak eleve része volt az interaktivitásra törekvés kívánalma, de a művész enélkül is – élve a köztérrel való elhelyezés lehetőségével – a mű jelentése részének tekintette a befogadói viselkedést. A járókelő felidézhetett magában egy Piétát, felismerhette az eljövétel jeleit, vagy a láthatatlan Madonna ölébe is beülhetett. A befogadónak ugyanazt a személyes megszólíttóságát látjuk e múnél is, mint a *Valaki* esetében, és ismét a „Jézus-ember, Krisztus bennünk” üzenet átélhetőségét.

Ugyanakkor maga a szobor is lehet a hittől elfordult, megtévedt emberiség képe; de a hiány, a várako-

zás, az eljövétel is egyszerre. A munka szintén tökéletesen szolgálja a szakrális és a hétköznapi közötti kapcsolat megteremtését. A laminált poliészterből megvalósult és a Ferencziek terére a fesztivál idejére (2005. 10. 10. – 12. 02.) kihelyezett fantasztikus műkőben való megvalósítás és egy méltó, végleges helyszín után kívánczok.⁴

Közösséghez tartozni – a premontreiek

A hit személyes megélése, az útkeresés a közösség keresését is feltételezi. Oláh Katalin Kinga számára ez a befogadó közeg a premontreiek Zsámbékon szolgáló női ága. Nem véletlenül került Zsámbékra a *Valaki*, az 1:1 méretarányú gipszmodell kőbe faragását is ők kezdeményezték. A mély lelki kapcsolat inspiratív szellemi háttér is, egyben feladatokat és megrendeléseket is jelent. A szobrász nem lett a rend tagja, hiszen a művész szolgálata másféle szolgálat, amelyhez az egyéniség szubjektivitására és kifejezési kényszerére is szükség van – persze mindeközben az Úr által fenntartott szabad akarat jogával vissza nem élve.

A premontreikkel kapcsolatos egy műfaji tradíció Oláh Katalin Kinga által való magas színvonalú újjáélesztése is. Miközben legjobb szobrászaink mindig is készítettek-készítenek síremlékeket – méghozzá nem egyszer rendkívül kvalitásos szobrokat –, az oeuvre-jükben igyekeznek ezeket szinte eldugni – a kortárs műkritikairás és a szakma egy része oly mértékben lenézi ezt az alkalmazott művészetnek aposztrofált műfajt. Oláh Katalin Kinga a lehető legnagyobb természetességgel vállalta fel a síremlék-szobrászatot magas művészetként, ami a műfaj szakrális gyökerei miatt érthető is.

2007-től készíti a rend megbízásából a szerzetesi síremlékeket, amelyek fontos részei az életműnek. Eddig tizenegy premontrei síremlék készült el, ebből nyolc női és három férfi, Zsámbékon, Bakonygyepesen és Bakonyoszlopon. A női sírok befoglaló formái a zsámbéki régi apácatemetőben és a községi ó-temetőben még látható hagyományos „szíves sírok” szép újrafogalmazásai. A XVII. századi eredetű motívum, a szívből kinövő kereszt Jézusnak az emberért való szeretetéből vállalt szenvedését és a megváltást jelképezi; mindez szorosan kapcsolódik a Krisztus példáját a szeretet vállalásában követő szerzetesek életének emlékeztetéséhez. A művész által alkalmazott típus,

a kelta kereszt értelmezhető glóriás keresztként vagy a szent ostya szimbólumaként is, ezért emeli be a kompozícióba. A férfisírok ugyanennek a motívumnak finom továbbvitele, szív helyett tulipán vagy kehely formával. A kelta kereszt kehely fölötti szerepeltetése még egyértelműbben az ostyára utal, és így a papi szolgálatra. Minden egyes síremlék alázattal jeleníti meg kis domborműveken az adott szerzetesnővér vagy szerzetes életét és munkáját, útját az általa választott szerzetesi név szimbolikus tartalmaitól az élettevékenységeiig. Az ismert ikonográfiai elemeket a jelenkor történeteivel kombináló ábrázolások olyan természetes módon illeszkednek a síremlék-szobrászat formai és stiláris hagyományába, mintha egyszerűen annak folytatásai lennének. Mindez nem historizálás, viszonya a tradícióhoz talán a folyamatos angliai gótikához hasonlítható, s ez nem visszanyúlás egy stílushoz, hanem a hagyomány szerves formai továbbélése. Zsámbékon az öt emlékkő együttesként már emlékhelyet alkot.

A szobrász több civil síremléket is faragott – a fentiekhez hasonló igényességgel és filozófiával. Még 2001-ben elkészítette saját nagyszülei síremlékét, majd a szerzetesi síremlékekkel párhuzamosan vallásos, a hagyományba illeszkedő művészetet kedvelő kistelepülési értelmiségiek, iparosok lettek a megbízói. Külön kiemelendő ezen munkák közül a 2007-ben Solymárra készült életfás-korpuszos családi sír: az erőteljes plasztikájú életfa-relief kompozíciója egyszerre rendkívül mozgalmas és a végletekig kiegyensúlyozott; a teljesség érzetét keltő – ellenpontozva a szűkszavúan fogalmazott, időtlenséget sugárzó Kereszttel.⁵

Oláh Katalin Kinga síremlékei a halált nem tragédiaként idézik meg, a szenvedéssel teli átváltozást oldja az Egész értelmére való figyelem; kőbe faragott zsoldárokként imádságra szólítják az arra járó – a művész szándéka szerint –, segítve lelkét felemelni az Úrhoz.

Szentek, példázatok

A művész 2001-ben készítette a *Sugallatok I–II.* gondolatilag összetartozó két relieftábláját. A példázatok a végletekig kiélezett egzisztenciális szituáció megfogalmazásai: amikor vagy meghal az ember, vagy megsegíti az Isten. Gilgames próbája az I. táblán:

4 Jelenleg a szobrász kertjében várja jobb sorsát.

5 Már nincs Solymáron, a megrendelő elköltözött, és a sír ezen részét magával vitte.

amint a halál torkába hajszolódik. Izsák és Ábrahám történetében pedig az erős intés: Ábrahám számára az Isten legyen az első, ne a gyermek. A samott domborművek a középkori ábrázolásokig visszanyúló hagyományt is idézve egyfajta fantasztikus realista nyelven közvetítik a példázatokat.

Oláh Katalin Kinga 2005-ben készítette a *Magyar Szent Család* című, lírai hangvételű bronz kisplasztikát, amely figuraegyüttes ismét egy különleges ikonográfiai találmány, a halott Imrét karjában tartó Gizellával és a Szent Koronát a végzet tudatával kezében tartó Istvánnal.

A népi vallásosság vizuális világára visszautaló, rendkívüli szépségű kisplasztika a 2003-as, Zsámbékra készített, olajjal festett, gipsz *Rózsafüzéres Szűzanya*.

Zsámbékhoz kapcsolódik, a templom freskótöredékének inspirációjára született a művész *Köpönyeges Madonna* (2007) című domborműve, amely ugyanazt a közvetlen, természetes kapcsolatot teremti meg a középkori narratív festészeti- és dombormű-hagyománnyal, mint az általa faragott szerzetessírok a maguk plasztikai tradíciójával.

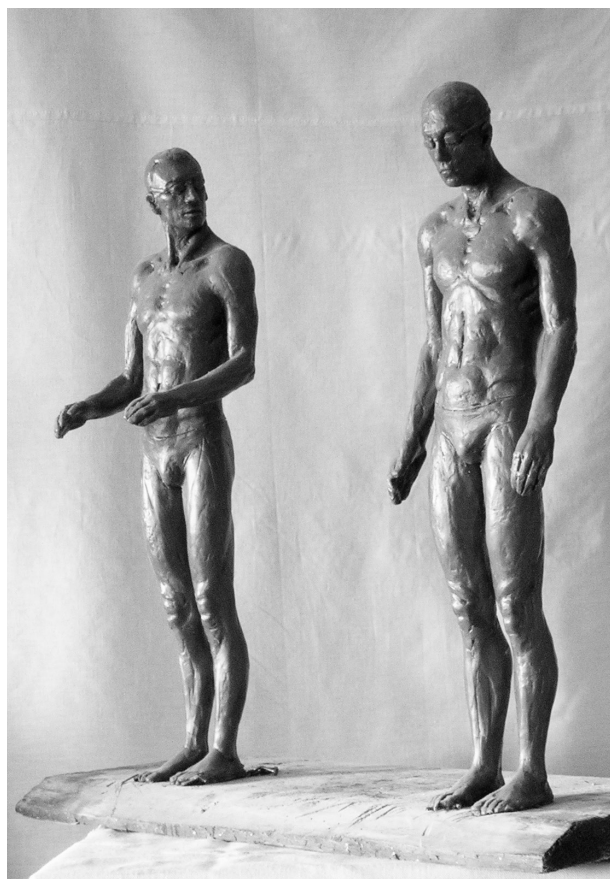
2010-ben készítette a *Türeleműveg* című munkát, amely a memento mori műfajának XXI. századi, érvényes aktualizálása. A 25-dik Amnesty International Salonra készített kisplasztika a földi hívságokat a mértéktelen és pusztító fogyasztást szimbolizáló tárgyak által jeleníti meg.

Ugyancsak izgalmas ikonográfiai és formai utalásokkal él a még a segítségkérő és hálaadó táblácskák motívumára is asszociáló *Szabad akarat I.* és *Szabad akarat II.* című (mindkettő 2012-es) munkákban – morál és isteni kegyelem kisplasztikákban elbeszélve.

A személyes és az intim:

portrék, érmek, kisplasztikák és rajzok

Az Oláh Katalin Kinga által újra- és újrafogalmazott realizmus egyik forrása a természet megfigyelése, amelynek szerves része az emberi psziché is. A lélek, amely egyszerre az érzelmek és a morál felelőse, és amely társas viszonyaiban a legmezítelenebb. Az 1999-es terrakotta torzópár párkapcsolati metaforája nyitja e kérdéskört az életműben, hogy majd a *Harc-kakasok* (1999) és *Harc-tyúkok* (1999) szerep-metaforái folytassák. Rendkívül érzékeny pszichológiai megfigyeléseket rögzít az *Úszók* (2006) című kisplasztika jelenete, a két karakter ütköztetése: a magára koncentráló és a másikat figyelő.

Úszók, 2006

Az életművet végigkövetik a portrék, amelyeken a 2000-es években egyre nagyobb hangsúlyt kap a pszichológiai megfigyelés: *Dia portréja* (2003), *Simon* (2003), *Férfi portré* (2009), *Király Lőrinc* (2010), *Imre portréja* (2009–2011).

Valószínűleg a mester, Kő Pál hatása is, hogy Oláh Katalin Kinga korán megkedvelte az érem műfaját. Részt vett a Kő Pál és tanítványai által készített 2002-es Aranycsapat-sorozat megvalósításában Zakariás emlékérmével. Több kvalitásos képzőművészeti és irodalmi témájú érmet is készített, ezek közül is kiemelkedik a festői hatásokban gazdag *Tóth Árpád emlékérem* (2002), amely ebben a műfajban első műve volt.

Az irodalomba való családi beágyazottság – természetesen – a művész témaválasztásaira is kihat: 1999-ben saját kezdeményezésre készített Tóth Árpád, majd Weöres Sándor domborművet, utóbbi később Csöngére került. Tokajra Kazinczy Ferenc (2009), majd Mikes Kelemen emléktáblát (2011), 2014-ben pedig egy új Weöres Sándor domborművet mintázott, de vésett kőbe Illyés-feliratot (2011) is.

A szellemi, lelki vívódások idején a gyermek- és ifjúkor világának megidézése mindig támaszt nyújt, Oláh Katalin Kinga is plasztikává formálja ilyenkor

a szertornának az emlékezet otthonosságából előhívható világát (*Szertornáztam* [2007], *Tornász dombormű* [2008], *Amit láttak, amit láttam*, kétoldalas bronzérem [2008], *35 tornász, avagy rovargyűjtemény* [2011]), vagy a gyermekkor kedvelt ház körüli állatait.

A rajz az életműben nem pusztá tervfázisként van jelen – mint a legtöbb szobrásznál –, hanem önálló műfajként. A nagyvonalú, de koncentrált rajzok egy természet-megfigyelő, egy „báméskodó” naplói: emberek, állatok és tájak inspiratív gyűjteménye.

Feszület mint emlékmű – a vecsési kereszt; újabb művek

A részvételi alapú köztéri művészet, a new genre public art a demokratikus társadalom és a szolgálatként felfogott művészetfelfogás terméke, de alapjai a közösségi indíttatású emlékállítás és a népi vallásosság hagyományában is megtalálhatók. Ezeknek az attitűdöknek a találkozása és organikus egybeforrása ismerhető fel Oláh Katalin Kinga vecsési *Feszületében* (2012).

A Kereszt-emlékmű állítását kezdeményező Német Nemzetiségi Önkormányzat és a Kulturverein Vecsés az emlékállítás céljaként a közösség és Vecsés első templomának, az 1800. szeptember 13-án szentelt Szent Kereszt Felmagasztalása (Kreuzerhöhung) templom emlékezetének ápolását, illetve a háborúban elpusztult épület pótlására az 1940–50-es évek fordulóján megkezdett új templom rövid ideig a helyszínen állt falai, mint a közösségi összefogás jelképe megidézését jelölték meg.

A szobor posztamentumába az 1786-os és 1945-46-os évszámok is bevésésre kerültek, amelyek továbbtágították a mű értelmezési tartományát: a kultusz és a közösségi vallásgyakorlás emlékezte mellett a közösség eredetétől annak XX. századi passiójáig kiterjesztve azt. 1786-ban telepítette be II. Grassalkovich Antal a török dúlás következtében elnéptelenedett Vecsést ötven környékbeli – főleg sváb – jobbágycsaláddal. Az 1945-46-os évszámok pedig a málenkij robotra és a kitelepítésre: a közösség legnagyobb tragédiáira emlékeztetnek.

Nemcsak az emlékállítás komplexitása, hanem a *Feszület* használatának és formai hagyományának az emlékmű funkcióval való egyesítése is nehéz feladat elé állította a művészt, amit ő nagyfokú alázattal oldott meg. A szobormű műfajában és funkciójában

részben elüt a köztéri Korpuszoktól. Egyesíti a köztéri feszületek, elsősorban az úgynevezett út menti keresztnek népi hagyományát a keresztre feszítés, illetve a megfeszített Krisztus ábrázolásainak művésztörténeti tanulságaival.

Magyarországon már a középkori évszázadokban is állítottak keresztet, elsősorban útkeresztvezdék mellett. A keresztállítás szokása különösen a XVIII. századi, barokk időkben vált igazán gyakoriá. A műcsoporton belül út menti keresztnek azokat szokták nevezni, amelyek nem az egyház liturgikus cselekményeinek színhelyein állnak, vagyis nem a templom, a temető, a kálvária a környezetük. Az út menti kereszt funkciói változatosak: a falvak bejáratának jelzése (köszöntés, búcsúztatás), „engesztelő” kereszt, hálaadó kereszt, fogadalomból, betegség, járványok idején állított kereszt. Szabadtéri keresztjeink nagy többségét nem az egyház állíttatta, hanem a hívek fizették költségüket. Az állíttatók nevét többnyire megörökítették a talapzaton. Ha az egyéni áldozatkészség kevésnek bizonyult, akkor az egész közösség adakozása teremtette meg a forrást a kereszt fölállításához. Gondozásuk az alapító család, vagy ennek kihalása, elköltözése esetén a környéken lakók feladata volt. Készítőik leginkább falusi mesterek, ügyes kezű parasztok, kőfaragók voltak.

A másik hagyomány művésztörténeti: az ókeresztény művészet a IV. századtól kezdve ábrázolta a keresztet mint a halál fölötti győzelem jelképét, de Krisztus keresztthalálát sohasem. A keresztre feszítés, a megfeszített Krisztus legkorábbi ismert ábrázolásain a halott Krisztus teste a halál legyőzőjeként szinte eleven, a korai bizánci alkotások pedig élve mutatják a megfeszített Krisztust, a halál fölötti győzelmet hangsúlyozva. A Krisztus kettős természete körüli vitával összefüggésben a képrombolás kora utáni bizánci műveken már hangsúlyozták Krisztus emberként való halálát. Ezt a típust a nyugati keresztény egyház ellenezte. A XIII–XIV. században a misztikus vallásosság egyre inkább elmélyedte Krisztus szenvedésében és halálában, az ábrázolások is ezt domborították ki. A XV. század Itáliájában uralkodóvá váltak az ideális szépségű, a halált szinte békés álomnak mutató keresztre feszített Krisztusok – ezzel szemben álltak Grünewald vagy M. S. mester borzalmas halált megjelenítő ábrázolásai. Michelangelo volt az első, aki erőteljes alkatúnak rajzolja a megfeszített Krisztust, élőként és holtként is. A köztéri ke-

resztek Korpusz-típusai kisebb változatosságot mutatnak: a két fő típus a csukott szemű, oldalt hajtott fejű, halott Krisztus, és a szembe néző, nyitott szemű, lebegő testű, élő Krisztus.

Oláh Katalin Kinga Korpusza Krisztus szenvedését is megmutatja, de nem uralja egyértelműen a dráma. A halott, de meg nem tört test ugyanarra utal, mint a kereszt hangsúlya a kompozíción belül: itt már nem a megfeszítés eszköze a kereszt, hanem a megváltás szimbóluma.

A kereszt és az architektúra kiemelt szerepet kapott a művön: formálásuk a templomnak-templomoknak való emlékéllítást szolgálja. A kereszt jellegzetes szárvégeivel a vecsési Német Nemzetiségi Önkormányzat címerében szereplő arany keresztet idézi, amely maga is emlékéllítés: formája a közösség háborúban elpusztult templomára utal, egyúttal a közösség katolikus hitvallására. A kereszt szándékolt hangsúlyát a szobron ez is indokolja.

Rendkívül egyéni, de egyben a hagyományt integráló megoldás a keresztet pilléreként támasztó architektónikus elemek részleteképzése is. A feszületterv első verziói közt a művész egy dominánsabb, fülkeszerű architektúrában gondolkodott. Végül azonban – részben a megrendelő kívánságát is akceptálva – méretében redukálódott az építészeti elem, viszont a jelképisége rendkívüli módon intenzív lett. A valaha volt szentély barokk oltárepítményét idézi a volutás támaszokkal, félig kitakart lantablak alakú áttörésekkel, átírt, építészeti motívumokból sűrített elemként. Az így létrejött forma pedig Mária monogramját is rejti. Az architektúra rokonságot mutat azokkal a fülkeszerű képoszlopokkal is, amelyek a templom nélküli településeken esetenként kápolna alakú épületté nőttek.

Már a XVII-XVIII. században szokás volt az összedőlt templom, kolostor helyére keresztet állítani. Ez esetben az emlékezés sokadik rétege, hogy az eredeti templom maga is a Szent Keresztnek lett szentelve. A Kereszt maga is Krisztust, a keresztthalálban Krisztusnak a bűn és a halál fölötti győzelmét jelképezi – Vecsésen emlékéllításként is, nemcsak a nembeli megváltásra utalva, hanem a helyi közösségére is, a háború, majd a diktatúra általi pusztítás feletti lelki győzelemként.

Az eddig az életműben kizárólag autonóm műfajként megjelenő rajz egy újabb alkalmazott területet is meghódított: az illusztrációét. Oláh Katalin Kinga két nagyszabású munkát készített el két év alatt, 2012-ben a török népmeséket tartalmazó *A Szarvas-szultánkisasszony*, 2014-ben pedig Erdal Öz *Korkut apó története* című kötete jelent meg az illusztrációival.

Az oeuvre-ben a tornászplasztikákból fokozatosan kibontakozott az emberi test mozgására irányuló általános plasztikai figyelem. Egymás után készültek a témában a művész kisplasztikái: *Bicskaszállópillanatfelvétel* (2010), *Forgás-műkorcsolyázó* (2010), *Hét tornász* (2011), *Szinkronúszó* (2011), *Forgás-műkorcsolyázó* (2013), *Szinkronúszó csapat* (2014), majd mindebből kutatási program is született; a cél: teljes mozdulatsorok megjelenítése fázispontokra bontva.

2012-ben a vecsési Kereszttel szinte egy időben került helyére Kolontár-Devecseren, a Szentkútnál a művész *Angyal* című szobra is. A tragédia idején a vörösiszap áradata elkerülte a búcsújáró helyet, a tiszta vízű forrást és környezetét. Hívó ember nem is értelmezheti ezt másként, mint olyan csodaként, amely vigaszt és megerősítést nyújt a bajban. A 2012. évi szentkúti búcsú alkalmából már a helyén állt a kis emlékoszlop a vörösiszapot megállító angyallal.

2013-ban elkészült plasztikai testvére is, a *Harsonás angyal*. Oláh Katalin Kinga szerint tehát a hetedik pecsét feltörése után vagyunk.

A keresztény egyházak és a hitüket ténylegesen megélt hívek értékelése az emberi társadalmak jelen állapotáról jelentősen eltér a modernitást mindmáig elsősorban fejlődéstörténetként interpretáló, nagyrészt szekularizált fogyasztói társadalométól, amely az egyházak és hívők hitelvekhez való ragaszkodását legtöbbször egyszerűen fundamentalizmusként bélyegzi meg. Oláh Katalin Kinga művei is ebben a kettős koordináta-rendszerben jönnek létre, értelmeződnek, kapnak, vagy éppen nem kapnak visszajelzést, kritikát és megerősítést.

Az ő üzenete mindenesetre továbbra is egyértelmű: „Észre kéne venni azt, Aki van, és aki minket minden bajban megsegít!” – hiszen, amint a honlapján Lukács evangéliumából idézi: „Csak az a kérdés, hogy amire az Emberfia eljön, talál-e hitet a földön.”

Magyarországon a kultúra missziós terület

Hatos Pál a történelem hasznáról, a nyelv primátusáról és a Balassi Intézet missziójáról

Hatos Pál 1971-ben született, az ELTE magyar–történelem szakán, illetve jogi karán végzett; pályáját a Budapesti Piarista Gimnáziumban tanárként kezdte, tanított az ELTE Művelődéstörténeti Tanszékén; kétszer volt vendégtanár az Indiana University magyar tanszékén. Közigazgatási pályája során dolgozott jogászként és szakmai vezetőként, öt éven keresztül irányította a Magyar Ösztöndíj Bizottság Irodáját, s ehhez kapcsolódóan a magyar felsőoktatás külföldi népszerűsítésére létrehozott Campus Hungary kezdeményezést, majd négy éven át a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem kancellárja volt.

2010 óta a Balassi Intézet főigazgatója. Eszmetörténészként elsősorban a vallás és modern világ összetett és sokfelé ágazó kapcsolata érdekli, monográfiát publikált a protestáns hagyomány szerepéről (*Reformáció és történeti hagyomány*, Budapest, 2001), legutóbbi tanulmánykötetében (*Választott népek és a vereség kultúrája*, Ráció, 2013) pedig a vallás és a nemzeti érzés összefüggéseit és a szekularizáció hatását elemzi. Novák Attilával közösen szerkesztette *Kisebbség és többség* címmel azt az idén megjelent tanulmánykötetet, amely az elmúlt századok zsidó és magyar etnikai és kulturális tapasztalatait kísérelte meg feldolgozni.

– Honnan, milyen családból érkezik egy történész?

– Apám révén a nyugati határszélről, Vas megyéből jövök, családnevem, a Hatos talán a legrégebbi magyar családnevek egyike. Az első említése a dömösi apátság alapítólevelében van az 1050-es évek legelejéről: I. Béla király egy Hatos – illetve akkor még Hotus – nevezetű jobbágyot ajándékozott a dömösi bencéseknek.

– Viszont később már törökverő vitézek is felbukkannak a Hatosok között...

– Igen, ha az ember sokat járkal nyugat-dunántúli temetőben, mohos kövek, korhadó kereszték rajzolatain nem egyszer betűzhet ki Hatosokat. A névnek nincsen világosan megállapított, tudományosan elfogadott etimológiája, de bizonyosan a honfoglalás előtről hozott örökség. Az ősi magyar név adottság, ahogyan az is, hogy molnár-családból származom: ameddig az emlékezet elér, mindenki molnár volt apai őseim között, nagyapá-

mig bezárólag. Egyszerű, névtelen magyarok voltak, annak ellenére, hogy kedves professzorom, Kósa László bizonygatta a molnár-mesterség sokszor feltételezett kismanesi jogállását. Mindenesetre a XVIII. század közepéig visszamenőleg ilyen nem akadt a családban, s valószínűleg előtte sem: a legrégebbi keresztlevelek a rumi plébánián ignobilisként, azaz nem nemesként jelölték meg első ismert ősömet, Hatos Jánost. 1950-ben államosították a malmot, elvették nagyapám megélhetését, családját osztályidegennek nyilvánították, de a szorgalmat és a törekvést nem ölhatték ki a családból. Nagybátyám, Hatos Gyula neves gyógypedagógus lett, apám pedig vegyész-mérnök. Apám, aki 1953-ban érettségizett, azért lett osztályidegen, mert 1935-ben az én „self-made-man” nagyapám földeket szerzett, és az akkori jegyző rábeszélte: írják be a ’foglalkozása’ rubrikába, hogy földbirtokos, hátha jó lesz az meg valamire...

– Mekkora volt az a földbirtok?

– Harminc-negyven hold. Nagyapám 1899-es születésű, alig tizenennyolc évesen már részt vett az Isonzó melletti csatákban; de meglehetősen kései gyermek volt, a dédapám, Hatos István 1848-as születésű lévén. A nagyapám dédapám második házasságából származott, mert első felesége a hetedik vagy nyolcadik gyerek születése után a gyermekágyban halt meg. Nagyapám tehát a dédapám második házasságából származott, s ott is a hetedik vagy nyolcadik volt a sorban. Apámnak annyi elsőfokú unokatestvére van, hogy nem is győzi számon tartani. Azt viszont tudjuk, hogy a dédapám első házasságából származó fiúk között voltak olyanok, akik kimentek Amerikába, s a fiaik már az amerikai hadsereg katonáiként 1944-ben bombázták Magyarországot, köztük Szombathelyet, amelynek közelében, a mai Gencsapátiban apám családja élt, befogadott erdélyi és lengyel menekültek társaságában.

– *S mit lehet mondani az anyai ágról?*

– Az egy egészen más, szatmári, szegényparaszti világ – bár a dédapám, Kiss László a falu bírása volt Penészleken. Ez közismert település Darvas József és Végh Antal révén is. Ott is megjelenik egy amerikai történet: egyik dédapám tíz év munka után jött vissza annyi keresettel, hogy a zsúptetős házat bádogtetősre cserélhette. Még az első világháború után ment ki, s utána tudott hazajönni. Mai fogalmaink szerint szegényparaszttok voltak, de az ottaniak szerint középparaszttok, hiszen 1950-ben kulákká nyilvánították a nagyszüleimet is, akik nem voltak hajlandóak belépni a téeszbe. Anyámék kilencen voltak, kuláknak nyilvánított nagyapámat mégis elvitték Sztálinvárosba kényszermunkára. Volt olyan, hogy az Isten háta mögötti faluban nagyanyám vasvillával fogadta a hatóságot a beszolgáltatás ellen fellépve, amikor az utolsó malacért jöttek. S bizony, egészen 1990-ig egyik nagyszülőm sem kapott nyugdíjat, mert nem léptek be a téeszbe, hanem 1951-ben kényszerűleg felajánlották az összes földet, annyi adót róttak ki rájuk büntetésből. Szóval eléggé megtaposott sorsú volt mindkét ág – de végül is ezért találkozhattak az én otthonról kényszerűségből eljött szüleim Budapesten.

– *Budapest, mint a nagy olvasztótégely...*

– Igen, én már a fővárosban születtem, sok százezer hasonló hátterű kortársammal, egy nagy társadalom-átalakító projekt sajátos következményeként, amire azonban mint az Isten különös rendelkezésére tekintek. Kelet és Nyugat találkozhatott bennem szüleim révén. Amikor a hetvenes években gye-

rek voltam, nem nyaralni, hanem dolgozni jártunk Penészlekre: uborkát, málnát szedni. Ott még ökrös-szekerek voltak vasalt abronccsal, miközben a nyugati határszélen, apám szülőfalujában, Gencsapátiban már akkor is gumikerekű lovas kocsik.

– *Vagyis emlékszel a keleti és nyugati végekre is. De pálinkás kenyeret nem kaptál Penészleken, mint Végh Antal írta?*

– Végh Antal sok mindent leírt, ami igaz volt, s olyat is, ami nem – az biztos, hogy a mi családunkban ilyesmi nem volt. Nagyanyám egy polgárit végzett el Miskolcon, de minden gyermekéből értelmiségit nevelt, azaz tanítói pályára küldte őket, mert azt tartotta tisztességes hivatásnak. Nyolcvanöt évet élt, kilenc gyereket szült, és a „demokrácia” szótól mindig sírni kezdett, mert Rákosiék szótárában ez volt a totális diktatúra álneve a reakcióval meg a fasizmussal szemben.

– *Újbeszél nyelven...*

– Igen. Nagyanyám ugyanakkor végigolvasta a teljes Gárdonyit, amikor már megtehetette. Az anyai családfá ágain vannak ruszin ősök – olyan, hogy etnikailag „tisztá” magyar, egyébként sem létezik Szent István országában. Ez a nyitottság a magyar állam hosszú távú fennmaradásának talán az egyik legszebb titka. Erdély egyes szegletein meg az Őrségen kívül alig találni olyan helyet, amelyet ne a mobilitás jellemezne.

– *Az elmondottakból azért kitetszik: volt egy határozott törekvés a családban a kiemelkedésre, az értelmiségivé válásra. Egyértelmű volt, hogy neked is szellemi pályát kell befutni?*

– Ezt láttam otthon, ez motivált.

– *De mehetnél volna műszaki pályára is.*

– Mehettem volna, annál is inkább, mert miután 1985-ben a bencés gimnáziumba iratkoztam be Győrbe, ott arra neveltek minket, hogy a bölcsészpálya úgyis zárva lesz az egyházi iskolát végzők előtt. Matematika–fizika fakultációra jártam hát, miközben persze Márait olvastam, mert az irodalomtanárom a kezembe adta stencilezett formában *A gyertyák csonkig égnek* című regényét. Sőt, már elsős gimnazistaként olvastam az *Egy polgár vallomásait* is, a csonkítatlan változatát, mert a tanárom bibliofil volt, aki megőrizte az egyébként bezúzott első kiadást.

– *Mindez kapóra jött, mert mire végeztél, küszöbön állt a rendszer-változás, megnyílt a korábban lezártnak minősülő bölcsészpálya is...*

– Pontosan. Én 1989. június 15-én érettségiztem, s június 16-án ott voltam a Hősök terén. Én akkor vidékinek számítottam – s ami abból a csodálatos naphoz rám leginkább hatott, a gyász magyar méltósága, ahogy Mensáros László és Darvas Iván a kivégzettek neveit olvassák. Ez maradt meg legjobban bennem, meg az egész bera-gyogó gyönyörű napsütés. S természetesen a felnőtté válás egyszerű és megismételhetetlen élménye, amely a szabadsággal kapcsolódott össze. Hajlamaimnak megfelelően mégis a magyar-történelem szakra adtam be a jelentkezésemet, s a széthulló rendszer annyira félt a „bölcsészeketől”, hogy nagy szerencsémre engem nem vittek be előfelvételis katonának, miközben műszakis osztálytársaimnak be kellett zsuppolniuk.

– *Mi döntötte el, hogy a bölcsészet nagy birodalmában merrefelé orientáldj?*

Az anyai nagyanya

– Olvasni nagyon szerettem – emlékszem, hogy a *Háború és békét* kétszer olvastam el; mind a kétszer három nap alatt. Nem biztos, hogy el szabad olvasni ilyen gyorsan, de hát olvastatta magát – ráadásul a sok francia részletet is élveztem, miután a legendás Nádasdy Alfonz tanatyánál tanultam franciául, aki egyébként Kodály Zoltánnak volt bizalmasa és görög stúdiumokban segítője. Engem az irodalom és a történelem egyszerre érdekelt. Volt azért bennem azért valami félszepség, amikor a fővárosba jöttem, mert Győrből nem látszottak az irodalmi divatok, vagy hogy milyen szeminári-

umra kell menni – s ott aztán nagyon sok bennfentes fiú meg lány volt. Talán ebből a félénkségből adódóan is, inkább a történelmi stúdiumaimat vettem komolyan. Ugyanakkor úgy éreztem: egy történész irodalmi véna nélkül nem lehet meg – ezt Szekfű Gyula is így gondolta, sőt a XIX. századi klasszikus történelemszövegek is így voltak vele. Egy történelmi mű csak akkor bontakozik ki igazán, ha mögötte áll az elbeszélésnek az a hagyománya és készsége, amelyből a XIX. század hajnalán kiforraltak a mai értelemben vett történelmi stúdiumok. Persze, ahogy azt a történetírás egyik legna-

gyobbja, Leopold von Ranke megfogalmazta, a valóság kutatása még Walter Scott regényeinél is izgalmasabb, s a „helyreállított” valóság még a fantázia képeinél is szebb. Rám különösen a művelődéstörténet hatott, a művelődéstörténész Kósa László, Tökéczki László, valamint a számomra történészként is nagyszerű Szegedy-Maszák Mihály. Ők protestánsok voltak, én meg katolikus, s máig emlékszem, hogy például Tisza István kapcsán, aki igen kemény kálvinista volt (vagyis inkább ariánus, mert nem hitt a Szentháromságban és az alapvető keresztény dogmákban), igen nagyokat lehetett vitatkozni velük. Engem ezekben a beszélgetésekben a múltunk, a magyar hagyomány hihetetlen sokszínűsége, pluralizmusa, s ugyanakkor a tragikus sok ágra szakadtsága vonzott – ami mára elenyészik, mert nemigen értik már, hogy mi a különbség protestáns és katolikus között: a teológiai, sőt ma már a mentalitásbeli, szokásbeli különbségei is gyorsan fogyatkoznak. A vallásosok tulajdonképpen kisebbségben vannak a közömbösökkel szemben, ahogy a hagyományt tisztelő is kisebbségben vannak azokkal szemben, akik számára ez nem kérdés, nem gond. Visszatérve a protestáns–katolikus különbségekre: engem nagyon érdekelt, hogy ez milyen helyzeteket teremtett. Ezt nagyon jól bemutatta például Kósa László az ausztriai örvidéki magyar szórványok példáján. Felsőőr református; a kicsi Órisziget evangélikus, de van egy katolikus szórvány; míg Alsóőr katolikus. Alig vannak néhány ezren az őshonos ausztriai magyarok, mégis megjelenik ez a kettészakítottság, Óriszigeten például azzal a hagyománnyal, hogy

az ellenreformáció idején a katolikusok erővel visszavették a templomot az evangélikusoktól. Szóval ezek a különbségek engem nagyon izgattak. Ezért előbb a művelődéstörténet, a művelődésnéprajz érdekelt: a történelem-szakdolgozatom a moldvai csángóság historiográfiáját vette számba. Nagy felfedezés volt, magam is sokat jártam ott: a Ceaușescu-időszak legutolsó évében négyszer voltam hátizsákos erdélyi és moldvai utakon.

– *Negyedszázad alatt ott is sokat változott a világ?*

– Rengeteget. Most, amikor elviszem a kislányaimat, el kell magyaráznom, milyen volt az, amikor nem volt semmi kivilágítva. Mivel magyarországi voltam, mindenki óva kísért, hogy az esti „kurszáról” leszállva, a milíciát kikerülve tudjak eljutni a plébániára, hátizsákomban gyógyszerrel, tartós élelmiszerekkel – de a plébános nagyon félt, ezért hajnal-

ban, még a világosság előtt kellett elmenni. Emlékszem, a kolozsvári Szent Mihály-templom plébániáján az utolsó augusztus 23-i hajnalon fordultam meg; akkor, amikor a diktátor már arról beszélt, hogy Románia volt a negyedik legerősebb antifasiszta hatalom. Láttam a sok-sok örültséget a maga végkifejletében, láttam összeomlani, láttam hősöket támadni, s ez bennem is egyfajta idealizmust szült. Az én fiatalságom kegyelme volt, hogy összekötődött azzal az élménnyel, hogy kinyílik a világ. Csak nagyon lassan eszméltem rá, hogy a szabadságnak ezt a hatalmas reményét mennyi illúzió táplálta. Emlékszem Kristóf Attilának a Magyar Nemzetben 1989 karácsonján megjelent vezércikkére: *1989, te csillag*. Akkor teljesen helyénvalónak tűnt ez a lelkes Petőfi-allúzió, de ma visszatekintve magam is átélem minden generációs élmény logikus végkifejletét, a csa-

lódást. Mert a következő évek, évtizedek mit hoztak? Tömeges munkanélküliség jött, a biztonság megroppanása, a verseny varázsszava alatt az erősek és a ravaszak igaza – igazából a szabadság élménye, kincse társadalmi méretekben elhalványodott mára. Ami veszélyes felejtés, akármennyire is erős a gond. S szűkebbre vonva a tekintetet, láttam azt is, hogy vilámgyorsan újratermelődtek azok a szellemi frontvonalak is, amelyekről persze az ember történész-ként tudja, hogy sohasem lettek betemetve. Ám 1989-ben egy vidéki gimnazistából lett szemlélőnek ez nem volt nyilvánvaló. A Hitelben még ott voltak Esterházy Péter jegyzetei, aztán jött a *Nappali hold*, az első nagy kulturkampfos egymásnak feszülés, Eörsi István kontra Csoóri Sándor. De talán azért is választottam a vallás- és eszmetörténetet: mert ami történt a protestantizmus és

A Hatos család 1900-ban

Édesapám a bezárt malom előtt

a katolicizmus között, az a tényleg nagyon véres küzdelem, hogy mindenki képes volt a maga igazáért a másikat levágni, az évszázadok során végül is feloldódott. Azt gondoltam, ez a kibékülés megtörténhet ebben a másik mai ellentétben is.

– *Azt mondd, hogy a vallásháború előképe volt az utóbbi emberöltő politikai dichotómiáinak?*

– Nem ezt mondom. Csak arra hoztam példát, hogy miért lesz az ember történész a puszta eleméntáris hajlamon túl. A közhelyek igazsága szerint a történelem mégiscsak az élet tanítómestere.

– *A történelmi hagyományból lehetséges bármilyen konklúziót levonni, bármit kivédeni?*

– Hadd legyenek egy kicsit ironikus: általában megismételjük az elődeink hibáját. Sőt azt is nehéz feltételezni, hogy létezett volna valaha egy „ideálisabb” múlt, például egy ideális középkor, egy ideális keresztény Európa – ezek mind megalapozatlan visszavetítések. Hiszen az európai gótika, a nagy katedrálisépítések idején vannak a

nagy kereszties hadjáratok, amikor a Közel-Keleten a nyugati kereszténység véglegesen eljártssza a hitelét azzal, hogy velencei zsoldban bizánci keresztényeket irtanak. Ennek tragikus következményei ma is kísértenek, amikor Irakban és másutt az ősi kereszténységnek az utolsó maradványait irtják ki. De néha azért hosszú ideig vérző sebek is tudnak gyógyulni, s a protestáns–keresztény ellentétben ez történt. A XX. század elején még nagyon hangos volt az ország a felekezeti ellentétől: ahogy Tisza István nem kedvelte a katolikusokat, őt sem tisztelték a politikai katolicizmus harcosai, Prohászka Ottokár vagy Bangha Béla. A jezsuita Bangha Béla, a katolikus sajtóügy apostola például nyíltan ágált a Tisza István-szobor felállítása ellen a két világháború között. De ugyanez a Bangha Béla Yves Congart, később a vatikáni zsinat egyik legfontosabb teológusát, a mai Ferenc pápa példaképét – aki akkor még egy szerény dominikánus volt – idézte az utolsó könyveiben, amelyekben már a ke-

resztény egységért szállt síkra, s halálos ágyán, 1940-ben kezét nyújtott ellenfelének, a kálvinista püspök Ravasz Lászlónak. Ilyen értelemben a múlt hozhat hasznosítható tanításokat, s reménykedem benne, hogy mindazt a konfliktuspotenciált, amely napjainkat jellemzi, egy későbbi nemzedék jóvá tudja írni.

– *Hogyan csapódik le egy történészben az illúziók szükségszerű felmorzsolódásának élménye? Szabad-e lelkesülni új idők, új eszmék, új kormányok büvöletében, ha a reményt rendszerint kiábrándulás követi? Vagy a történésznek illik mindig higgadtan és tárgyilagossággal maradni?*

– Azt gondolom, nincs erre kizárólagos szabály. Ha a tacitusi „Sine ira et studio” elvére utalsz, akkor a történészi hivatás nyilván egy visszafogott, az értékeléstől lehetőleg tartózkodó, leginkább szemlélődő alapállást feltételez. Ugyanakkor lelkesedésből is lehet hatalmas történelmi freskókat felvázolni, mint például a franciáknál Michelet tette.

– *Az ilyesmit manapság egyesek a történelem stilizálásának, sőt történelemhamisításnak minősítik...*

– Szerintem igaza van Nietzsche-nek a történelem hasznáról és káráról való remek értekezésében, hogy többféle használata van a történelemnek. Van az antikvárius történetírás, amely ugyanúgy működik, mintha valaki antik tárgyakat gyűjt. Van a lelkesítő történetíró, s van a kritikus történetíró, aki el akarja törölni a múltat, mert az zavarja őt egy vágyott jövő elérésében.

– *Nincs olyan veszély, hogy a történész ezáltal ideológussá váljon?*

– De bizony, megvan a veszélye. Nem tudom, mennyire lehet

ezt elkerülni. Én az ideológiákat végső soron előítéletekre vezetem vissza. Ilyen szempontból konzervatív emberképem van: ahogy nincs világnézeti semlegesség, nem létezik előítélet-mentesség sem. Lehet törekedni egyfajta pártatlanságra, felülemelkedésre, ugyanakkor be kell ismerni, hogy erre egyetlen ember, így egyetlen történész sem képes.

– *Amikor a könyvedben olyan témákkal foglalkozol, mint a vere-ség kultúrája vagy a kiválasztott népek ideológiája, mennyire illeszkedik bele ebbe a gondolkörbe a Trianontól és holokausztól sújtott magyar történelem? Kivételes ebben-abbban, vagy belesimul az egyetememes történetbe?*

– A magyar történelemnek igenis vannak olyan sajátosságai, amelyek párját másutt nehezen találni. Én ezt elsősorban a nyelvhez kötöm. A kultúránk alapja a magyar nyelv: az az ősi örökség, amelynek az eredete konszenzusos módon továbbra sem elfogadott, s ami akár a tudósokat is újra és újra vitára ingerli. A magyar nyelv olyan sajátos, hogy egy picit tényleg egyedül vagyunk. Ugyanakkor ezt a nyelvet megannyi zivataros időszakban a magyarul beszélők közössége mégis megőrizte – sőt, ez a nyelv és az ebből fakadó kultúra azok számára, akik idegenből jöttek, vagy más nyelvi kultúrát hoztak, s ki is fejezhették volna másképpen magukat (gondolok itt a szászokra, svábokra vagy a XIX. század végétől aktívan fellépő magyar zsidóságra), ezt a magyar nyelvet választotta kifejezési eszközeként. Ez a specifikum mindenképpen érték, de szükséges hangsúlyoznom, hogy az európai kultúrában nem egzotikum. Aki megismeri, szívesen elmélyül ben-

Penészleken a hetvenes években

ne – s éppen az asszimiláló ereje bizonyítja, hogy van egyfajta univerzális kapcsolódási pontja is. Vegyük Teller Ede példáját, aki feltehetőleg nem jó élményekkel hagyja el Magyarországot, német és angolszász nyelvi környezetben futja a pályáját, ám végig, egészen a halálos ágyáig Ady Endrét olvas. Azt a költőt, akit igazán nehéz lefordítani más nyelvre. Én hallottam Tellert beszélni az utolsó éveiben: akadálytalanul fejezte ki magát magyarul – olyan ízességgel, amelyet a mai magyar beszélt nyelvben nem találunk, hiszen a tömegkommunikáció sikeresen lerombolta.

– *A Balassi Intézet vezetőjeként különös lehet szembesülnöd azzal a meggyőződéssel, hogy a magyar kultúra nyelvi alapozású. Mikközben országimázst könnyebb zenével, filmmel vagy képzőművészettel külhonba sugározni, milyen sikerrel lehet mégis a magyar irodalmat megismertetni külföldön?*

– Azt gondolom, hogy van egy sajátos magyar specifikuma az egyetemesség-élménynek, ugyanakkor a magyar kultúrát nemcsak az egyedisége, hanem legalább annyira a nyitottsága tartotta életben. Az izmusokat mindig is átvette, de hál’Istennek, soha nem kritikátlanul, hanem áthasonítva.

Ma is szívesen olvassa az ember, hogyan értelmezte Babits Bergsont, a filozófust; vagy hogy miért tette meg Proustot a XX. század legfontosabb regényírójának. Ez elvezet ahhoz a gyakorlati következtetéshez, hogy a kulturális diplomáciában nem biztos, hogy az a célravezető, ha csupán az egyediséget hangsúlyozzuk, hanem azokat a hatásokat, kapcsolódási pontokat is, amelyeket a másik fél könnyen felfog és megért. Tény és való: nem lehet csupán a nyelvi kultúránkkal megjelenni a nemzetközi színpadon: a vizuális és a zenei kultúra éppolyan fontos. S nem csupán a kulturális örökséggel kell foglalkoznunk, hanem mindazzal is, ami éppen most keletkezik, s valamiféle vitában, sőt harcban áll az előtte lévővel. Tehát a kortárs kultúra is kiemelten fontos – például az animáció. Jankovics Marcell rajzfilmje, *Az ember tragédiája* a magyar nyelvi kultúra egyik legfontosabb és legegységesebb kanonikus darabját dolgozza fel, és teszi ezt olyan nyelvezettel, amely a mai kulturális trendekbe is befogadható. S azt is látni kell: annyi vizuális inger ér bennünket nap mint nap, hogy vagy elfogadjuk ezeket, vagy elmenekülünk előlük a sivatagba.

Vannak olyan oázisok, mint Jersey szigete, ahol nincs fényszennyeződés, és éjszaka valóban sötét van...

– *De térerő ott is van.*

– Igen. Ráadásul az idő telik, újabb és újabb rétegek kerülnek a kultúrára is, akkor is, ha utóvédharcokat indítunk ellenük – ezzel számot kell vetni. Ha valamit ki-nevezünk, hogy az a zsinórmérték, akkor vereségre ítéltünk. Noha nekem is vannak ilyen vonatkoztatási pontjaim: meggyőződésem, hogy a magyar irodalomban, politikában, társadalmiasodásban felül-múlhatatlan volt a reformkor. De nincs oda visszatérés: annak megszűntek a társadalmi, külpolitikai alapjai. Bizonyos értelemben ma Magyarországon a kultúra missziós terület.

– *Hogyan lesz egy történelemből kultúrdiplomata?*

– Szegedy-Maszák Mihály meghívása révén ért az a szerencse, hogy Amerikában taníthattam, s mivel már egy kinyílt világban tanulhattam, voltam Svájcban, Franciaországban is – láttam, hogy az én kicsiny magyarságomat mennyire nem értik meg, ha csupán azt a gondolati térképet rajzolom fel számukra, amely amúgy a magam számára elég tágas. S nem is kölcsönös a tudás: bár én fel tudom sorolni az amerikai államokat, ők még azt sem tudják, milyen folyó szeli ketté a fővárosunkat. Ezt az aszimmetriát fordításelméletben is felfedeztem: a magyarra fordított művek általában újabb és újabb jövevényszavakat hoznak; de ha magyarról fordítanak le egy művet, azt egyszerűsíteni kell, hogy egyáltalán elolvassák. Nincs egyenrangúság – emiatt aztán a nagy nyelvek bizonyos értelemben homogénebbek és szegényeb-

bek is. Mindeközben a vizualizáció előnti a kultúrát, s mi nem dughatjuk homokba a fejünket – azonkívül a tömegmédiá is kultúrának számít. Az Európai Unióban kultúra címszó alatt például a kreatív ipar a leginkább támogatott terület.

– *Lehet-e egyáltalán sikereket elérni egy ilyen sokrétű kultúraexportban?*

– Úgy érzem, többpólusúan sikerült megfogalmazni, hogy mi a feladata a magyar kulturális diplomáciának. Sokféle kulturális örökséget kalapáltak össze a Ballasi Intézet alá először 2002-ben, aztán 2007-ben, de nem volt egy-egyes üzenet benne. Nem függött össze a hungarológia, a külföldi magyar kulturális intézetek, az ösztöndíjazás – amit mi sikeresen csináltunk, az mindezek összekapcsolása; illetve hogy a magyar kulturális diplomáciát bevittük az európai, és most már egy kicsit a globális köztudatba is. Azzal, hogy engem júniusban EUNIC-alelnökké választottak (ez a szervezet az unió kultúrintézeteit tömöríti), elismerték ezeket az erőfeszítéseket.

– *A 2010-es esztendő ilyen szempontból is cezúra?*

– Igen. Azóta új kulturális intézet nyílt Isztambulban, Pekingben, Zágrábban és Belgrádban. Ez a terjeszkedés tervszerűnek mondható. Egyrészt a keleti nyitást követi, ami roppant fontos, hiszen a globalizált világban a Kelet, Ázsia szerepe igencsak megnőtt. A kormány elfogadta azt is, hogy Azerbajdzsán fővárosában, Bakuban is nyitunk intézetet. Végig fog épülni a Selyemút. Azt sem szabad elfelejteni, hogy az írott európai emlékezeten túl – ahogy legeurópeirebb zeneszerzőink, Bartók és Kodály a zenénket illetően megerősítették és leírták – ott van

bennünk az ázsiai mentalitás, az ázsiai örökség. Van egy többlet-affinitásunk ebben az irányban, mint más vonatkozásokban. Másrészt a terjeszkedést a közép-európai szerepvállalás határozza meg, s itt Közép-Európát tág értelemben kell venni – ebbe beletartozik a Balkán felé való nyitás is. Belgrád a Kelet-Balkán kapuja, Zágráb a Nyugat-Balkáné – ugyanakkor a szomszédságpolitikánkat is erősítik az itt nyílt intézetek. Szimbolikus, hogy a kölcsönösen véres és tragikus I. világháború kitörésének századik évfordulójáról épp így emlékezünk meg.

– *A Publishing Hungary program, a külföldi könyvvásárokon való magyar szereplés szervezése megélte harmadik évadját is. Véget ér ezzel?*

– Nem lesz vége, de hogy milyen formában folytatódik, azt most még nem tudom elmondani. De már aláírtuk azt a szerződést, amely szerint Magyarország díszvendég lesz 2015-ben a göteborgi könyvvásáron, amely Európa egyik legfontosabb ilyen rendezvénye. Az biztos, hogy ez a megtiszteltetés a *Publishing Hungary* gyümölcse. Már két éve is, amikor Románia volt a díszvendég, elértük, hogy erdélyi magyar írókat, így Kányádi Sándort és László Noémit bevonták a programba. Negyven könyvvásáron voltunk ott három év alatt, s ebből majd' tíz díszvendégség volt. S az adott nyelvekre lefordított könyvek és szerzőik jelenlétén túl minél több helyre meghívtuk például Szentmártoni Jánost, az Írószövetség elnökét is, aki ilyen módon nemcsak a magyar írókat tudta képviselni, de az intézményes nemzetközi kapcsolatteremtésre is módja nyílhatott.

Csontos János

Idegen angyal Magyar Napló,
Kontra Ferenc: Budapest, 2013;
Idegen; Magyar Napló,
Angyalok regénye Budapest, 2014.

Kontra Ferenc *Idegen* című trilógiája valójában három kisregényszerű szöveg (*Gimnazisták*, *Farkasok órája*, *A sínen túl*) összefűzéséből jött létre. A látszólag különálló történetek szerzői, illetve elbeszélői *identitás szerkezete* azonban olyan folytonosságot és azonosságot mutat fel, amely ugyanabból a mélyen megélt idegenségérzetből táplálkozik, és amely egyszerre foglalja magában a kisebbségi lét meghasonlottságának, illetve a kozmopolita otthontalanság talajvesztettségének tapasztalatait.

„Idegenben alkotni olyan, mint akit kényszerképzetek vezetnek, invitálás helyett a gyanakvás gesztusaival találkoznak, mégis mennek és maradnak, hogy lassan utast és holdvilágot, ők ketten voltak példaképeim szóban és képben...” Valóban, mintha Kontra egész életműve az idegenben való alkotói létmód tudathasadásos foglalatja lenne, ami evidens módon köthető a Márai-féle világpolgársághoz vagy a Szerb Antal-i utazáspoétikához, de ami összetéveszthetetlen hangsúlyokkal (többek közt a vajdasági hovatarozás felhangjaival) artikulálja magát, és kísérli meg a leképezett/szóvá tett *múlt rekonstrukcióját*. A felidézett emlékek kontúrjainak, a felrémlő arcok vonásainak és az újrajátszott élethelyzetek választási lehetőségeinek felvázolása mentén pedig úgy hasonulnak egymáshoz az érzéki-, illetve az intellektuális emlékezet rétegei, mintha a két felület átkopírozása újabb és újabb árnya(lato)kat hívna elő a lapok mögül. A közösségi kirekesztettség, a gyerekkori megaláztatások, a családi elfojtások vagy a háborús rémképek visszatérésének kísértése ezért mindvégig ott lebeg a sorok felett. Az oly sokszor emlegetett *farkasok órája* – ami az éjszaka és a hajnal közti határsávot jelöli – így egy konstans átmeneti állapot szimbólumává válik, amelyben a sötétség a tudatalatti, a fény az eszmélet jelölője lesz. Ám az árnyak is csak a fénytől vannak, ahogy az árnyalatok is csak akkor mutatkoznak meg, ha az egytónusúvá fakult ábrát más fénytörésbe helyezzük. „Ebben a korai pillanatban megsejtettem, hogy a szubjektív időről vagy az időtlenségről szerzett benyomásaim egy szép napon feltörhetnek belő-

lem, és e jelenet öntőformájába ömölhetnek, hogy a benne szereplő személyek, mozdulatok és hangok pontos lenyomatává válnak, s miközben elkészülne a másolat, az eredeti a valóságos és szubjektív idő távlataiban enyészne el, és nekem talán nem marad más, mint a pusztá utáztat.” Vagyis a regény alkotáslelektani vetülete – a pszichologizáló értelmezési lehetőségeken túl – a művészi mimézis torzító hatásait is az olvasó elé tárja, aki könnyen leragadhat a sodró erejű és részletgazdag, helyenként bravúros történetvezetésnél, amelynek olvasmányossága mögött éppen az elbeszélés mód zaklatottsága, darabossága húzódik meg.

Jó példa erre a következő kitétel, amely a lírizált prózódia felfokozott ritmikájával akasztja meg a szövegszervezés szokványos menetét, de amely a megváltozott elbeszélés mód simulékonyságával bele is olvad a végül homogénnek tűnő fogalmi felületbe: „Csak a belső hangokra figyeltem: semmi ha futni, ha futni, ha szél, bennem a lélek patakba szalad, ennyi a semmi, percnyi a semmi, máris múlt a pillanat.” Ugyanez igaz arra a vissza-visszatérő esszéisztikus regiszterre, amely a Kontra-regények nyelvezetében egyfajta kovászoként serkenti az írói képzetársítások és gondolatfutamok tovább-burjánzását, ezzel együtt pedig ki is tágitja az egyébként kisajátíthatóan személyes referenciájú tartalom értelmezési tartományát. Vagyis az adott szöveghelyek formális jellegzetességei, különleges effektjei és betétjei sokszor többet árulhatnak el az olvasó számára, mint a szövegek szó szoros interpretációja. Legfőképpen ezért is lehet olyan szerzőként sokrétű elemzéseket folytatni, mint amelyet a könyv utószavaként Jakab-Köves Gyopárka is elvégez: „A tematika csupán egyik vetülete a műnek. Sajátos elbeszélői mód, a líra és az esszé keveredése, a jazzes gondolatfutamok, a klasszikus gondolatmenetek asszociációs ugrásai éppúgy meghatározói a Kontra Ferenc-i alkotásnak, mint a tudatos szerkesztés, amely látszólag laza, néhol könnyed, néhol töredékes, mögötte pedig arányérzék, izgalmas kihagyások, komoly mesterségbeli tudás adja a háttérrel.” Ez a techné-jelleg adja meg az *Angyalok regénye* című

Kontra-mű fundamentumát, amelyben az életvitel-szerű művészi tevékenység, valamint a tökéletesedő mesterségbeli tudás harmóniájának keresése lesz a regény egyik fő intenciója, irányvonala.

Az élet utánzásaként megjelenő művek, illetve a műveket utánzó élet keresztbekötött sorsvonalai (Izd. a Csáth Géza, Dürer vagy Cellini alakjából/alkotásaiból kibomló novellákat) azonban ugyanarra a problémára utalnak, amelynek a szerző a fentebb említett mimézis kapcsán már az *Idegenben* is hangot adott. Az *Angyalok regényében* csak a hangsúlyok tolnak el a „Trilógia” poétikai felfogásához képest, hiszen itt nem a személyes legendárium lesz a legkitűremkedőbb alapanyag, inkább bizonyos legendák személyessé tétele fogja megképezni azt a látásmódot, amely, miközben visszatekint egy-egy alkotói életműre, történelmi figurára vagy mitikus narratívára, azokat bele is vetíti abba a kollektívált (s már-már kozmikussá növesztett) idegenségtapasztalatba, amely olyannyira elidegeníthetetlen ezektől az írá-

soktól. A „határontúliség” vagy az „idegenbe szakadtság” élményei így pedig már csupán egy-egy árnyalatát jelenthetik az identitásvesztés kiterjeszhető fogalomkörének, mert ily módon egyszerre lesznek az ember elidegenedő életének, illetve életidegenségének folytonos átváltozásban lévő (térben és időben egymástól távol eső) alakváltozatai is. „Ne csatangolj az időben összevissza, csak akkor válts sávot, ha komoly okod van rá, máskülönben zagyvaság lesz belőle. Te a jelen írója vagy, ezt használd ki, menj elébe a múltnak! (...) Ne hagyj, hogy folyton elragadjanak az indulataid, az egésznek végül egységesnek kell lennie! Nincs más mérce, mint hogy az irodalmat az irodalommal kell mérni, nincs más viszonyítási alap.” Ha az irodalmat irodalommal kell mérni, Kontra Ferenc művei bátran megmérhetőek, méltó egyensúlyba fognak kerülni a művészi minőség magas mércéjével, s nem találatnak könnyűnek a mindvégig fölöttük lebegő *idegen angyal* iszonyú terhet cipelő nehézkedésével szemben sem.

Papp Máté

Szeretet és rezignált önirónia: az ismerős túlélőrecept

Csender Levente:
Murokszedők,
Magyar Napló, 2013.

Valami egészen szokatlan, dög nagy, robusztus szeretet, írja egy helyütt Ferdinandy György Csenger Leventéről, a csengeri hangütésről és az így ábrázolt világról a szerző 2010-ben napvilágot látott harmadik novelláskötete, a *Fordított zuhanás* kapcsán, s a lassan a középgenerációba érő, Székelyföldről induló író előéletét ismerve nehéz is vitatkozni a megállapítással: munkásságában – mind a szülőföldjét demitizáló debütáló könyve (*Zsírnak való*), mind az utána következő alkotásai, a *Szűnőföldem* és a már említett *Fordított zuhanás* lapjain – folyamatosan ugyanazzal a figyelemmel és alapállással fordul a nyomor, a megaláztatás és az ezekből fakadó abszurd drámák felé, megtartva az otthonról hozott erdélyi ízeket, még ha utóbb már túlnyomórészt anyaországi kulisszák előtt is.

A gyakorlott olvasók ilyesfajta előismeretek birtokában vehetik kezükbe a *Murokszedők* című, tíz novellát tartalmazó legújabb Csenger-opuszt, ám előjáróban szögezzük le, hogy azoknak sincs mitől félniük, akik a szerzővel még csupán most ismerkedve in medias res ugranak fejést a friss mű sorai közé;

mint ahogy a recenzens sem véletlenül utal vissza az író előző kettő, de főleg a legutóbbi könyvére és a benne található írásokra, melyeknek ezúttal több esetben is – helyszínei, helyzetei és téma-választása által – voltaképpen a párdarabjait hozza létre az egyébként önálló, a korábbiaktól független szövegekkel.

Alakjai persze senki előtt nem ismeretlenek, sorsaikat, példáikat a nekünk szabta térben és időben járva mi magunk is látjuk, érzékeljük, felületesen ismerni is véljük, mindezekkel személyesen találkozással viszont leginkább szegénylősen vagy vállrándítva elfordulunk, s többnyire beérjük, hogy a bulvármédia párperces szenzációiként és hasonló célzattal előszedett „segítségkampányok” elemeiként hatoljanak be életünkbe, mindössze gyorsan múló, célt és eredményt még csak véletlenül sem elérő felhorgadásokat kiváltva.

Csender ellenben – azon túl, hogy természetesen gyökeresen más műfajokról beszélünk – egészen más, különleges alapokról indul: messziről interpretál, távolságtartásával kíváncsivá teszi olvasóját, mígnem a kívülről mindinkább a történet részesévé avatja, holott – ahogy eddig is – ezúttal is „csak” ábrázol és

bemutat, ítélet és bölcselkedő konzekvenciák nélkül, együttérzését szenvtelen, rezignált hanggal, míg sejt-hető és nyilvánvalónak tűnő keserűségét iróniával-öníroniával fedve el – hiszen másképp talán nem is lehetne érvényesen elmesélhető a sokadik próbálkozásra végül „sikeresen” az öngyilkosságba menekülő, egyedülálló hatgyermekes anya és céltalan sor-sának ismétlésébe kezdő kezelhetetlen nagylánya története (*Egyszer majd el kell mondani*), vagy a *Tennisz* fő karakterének, a pályáit ide-oda (és vissza) váltó, önmagával, egykori reményeivel és azok roncsaival viaskodó – közben szomszédjával a kerítésük fölött konyakos poharakat „ütögető” – óvónő egyéni és családi drámája. Másutt komikus alapszituációval indulunk (*A folt*), ahol az idősödő hősnő dauertől egy kis részen kiegészített haja és annak rögeszméssé váló takargatása tárja fel tulajdonképpen mindennapi, csak éppen csendben mindent elemésztő családi minidramáját, miközben a főszereplő élőbeszédszerű, a panaszokkal magukra maradó meg nem értettekkel jellemzően áradó – kilenc oldalon keresztül mindössze öt mondatba tördelt – szövege teszi emlékezetessé az írást.

A személytelen külvilág és a belső én ütközik az itt és most további darabjaiban: az *Előzetes* témája is a szép új világból – a kifizetetlen, ezért munkaadóján a meddő alkudozást követően végül fizikai elégtételt vevő, s emiatt a rendőrségi fogdát megjáró nyári diák munkás jussából – táplálkozik, illetve a *Kőbánya blüüüz* húszéves bankhitelt nyögő lakójának élete, az embertelen és végletekig elidegenedett panelkaptárvilág is a jól megszokott megszokhatatlannal szembe-tesít. A fényevés divathóbortja ugyancsak aktuálissá teszi a *Prána* elbeszélését, amelyben emberi kapcsok és szemléletek ütköznek, a testre, felszínre fókuszáló, lélek és mélység nélküli korunkat megvilágítva, melynek drámája e novellában konkrétan gyilkosságban és az anyai önfeláldozás magányában csúcsosodik ki.

Erdély mint téma és helyszín ezúttal is a paletta része: Csenger (a korábbi kötetben olvasható *A forradalom hőse* mintájára) a romániai államszocialista félmúlt egy epizódjának riportszerű oknyomozással állít emléket, egyúttal az elbeszélő nagyapja – s amennyiben nem önéletrajzi írásként tekintünk a textusra, úgy konkrét személy helyett az erdélyi „nagyapák” nemzedéke – előtt tisztelve az idejekorán elfojtott és súlyos retorziókkal járó székely antikommunista összeesküvés-csira történetével, ezúttal is a végső tanulság levonása nélkül (*Ülni hiába*), míg a címadó *Murokszedők* fiatalasszony figurája már a ma Romá-

niája (tágabban értelmezve: posztoszocialista Euró-pája) kilátástalan nyomorának lenyomata a bábelien multikulturális németországi közegben – egyéb közép-európai vendégmunkások között, török bevándorló főnök keze alatt – végzett, soha véget nem érő napszámmal, a jobb élet reményében átmeneti megoldásból véglegessé váló hajlongással a földeken, a család és a gyerekek hátrahagyásával, totális kiüresedéssel és a kitörés minimálisnál is kevesebb esélyével – tudomásul véve, egyetértés nélkül is megértve a fogyasztói zombivilág szinte bizonyosságig bizonytalan álomkergetését és annak mozgatórugóit. A *Dekresszió* pedig ismételt, de megunhatatlanul a mítoszaitól megfosztott vidéki Erdély jelenébe kalauzol, az egyszerű tisztaságba belevegyülő, azt fokozatosan felváltó uniformizált konzump primitívtségbe, a divatos, gagy műsorok világából vett, ismeretlenségükben is használt modern kifejezésekkel illusztrált tartalmatlanságba.

A kötetet záró *Hendrix* az a szöveg végül, ahol kiszakadunk a valóságból, a realiztikusból látomás-szerűvé váló utazás egyértelműen a *Fordított zuhanás* emlékezetes *London* című novellájára utal az elérhetetlenségében is elérhetőként üldözött boldogság keresésével, amelynek revelációját és katarzist éppen a reveláció- és katarzisz nélküli ség adja.

S talán ez az utolsó megállapítás képezi eszenciáját mind a jelen könyvnek, mind a Csenger-életműnek, amely terápiát nem ajánl, azonban újra és újra láttele-tet ad sérüléseinkről, beteljesületlenségeinkről, azokra ítékezés helyett épp csak rámutatva, s azokat pátoztalanul, méltósággal vagy anélkül, de minden esetben szívbe markolóan elfogadva. A *Murokszedők* így válik szerves részévé a csengeri sorozatnak, amelyből éppúgy megismerhető a szerző, mint bármely más művéből: ebből következően önmagához képest az író e kötetében újat már nem ad, bár az vélhetően nem is szándéka (s meglehet, egy radikálisan változtató-újító Csenger Levente már nem is önmaga lenne a továbbiakban) – jól ismert megértése pedig így is, vagy talán csakis így tud hiteles maradni a mindennapok felsőbb szintjeiről már-már parancsként utasításba kapott tolerancia véleményterrorjával szemben. A permanens megrázkódtatásokat rutinnal, a bevezetőben említett szokatlan, dög nagy, robusztus szeretettel és a reménytelenségen átütő életkedv immunitásával kezelve pedig meglehet, mégiscsak eljutunk egyfajta indirekt terápiáig – a túlélésre ajánlott receptig.

Luzsiczka István

Ferenczes István: Magyar Napló,
Székely apokalipszis; Budapest, 2002;
Ordasok tépte tájon Magyar Napló,
 Budapest, 2013.

Ferenczes István *Székely apokalipszis* és *Ordasok tépte tájon* című könyvei nehéz sorsú emberekről szólnak. Nehéz sorsú emberekről, akiknek háborúk, nemzetek közti ellenségeskedés, embertelenség, igazságtalan törvények és gonosz politikai ambíciók változtatták meg, döntötték romba egyik pillanatról a másikra életüket. Akik magyarul lakta földeken éltek mindennapjaikat, mégsem tarthatták meg magyar kultúrájukat, nem beszélhettek magyarul, és nem rendelkeztek önállóan közösségükről. Olyan tanítókat, családanyákat, testvéreket ismerünk meg, akiknek egész életükben harcolniuk kellett azért, ami alapvető emberi igény: anyanyelvük használatáért, állásukért, szellemi függetlenségükért, szabadságukért, családjukért.

A szövegek az irodalom és újságírás határán mozognak. A hivatalos műfaj-meghatározás a riportnovella, mégis inkább mélyinterjú-szituációk jelennek meg. Ezzel együtt a nyelvi megformáltság kifogásolhatatlan és élvezhető. A gördülékeny, stílusosan is remek fogalmazásnak köszönhetően azt érezzük, hogy a beszélgetés tanúi, részvevői vagyunk mi is, a szövegeknekünk mesélnek, hozzánk szólnak. Bár a két kötet közt jelentős átfedés és megegyező történetek is vannak, a *Székely apokalipszis* néhány története különbözik abban, hogy megteremti az elbeszélői szituációt: egyes szám harmadik személyben egészíti ki, foglalja keretbe a szövegeket. A könyvek szociográfiaiaként, történelmi elbeszélésként is megállják a helyüket, az *Ordasok tépte tájon* Istók János *Morzsa-revolúciója* és Jánó Ilona *pokolra száll* című darabjai pedig igazi nyelvészeti különlegességekkel okoznak külön örömet olvasóinknak: „Akkor az angyal megint elétűnt s aszonta, na, az imáccságod meg lett hallgatva, Cseuseszku leesett! Én akkor megin elkésztem imájdokozni s énekelni. Az egyik éneket most es fúhatom. Ezek az énekek mind tölem vannak kötve, melyiket most mondok, az magyarul van, csak a dallamát válaszstottam románból. Így tejesíttyé bé az Isten az akarattyát. Na, fúvom es!” (Az elbeszélések nem magányos tapasztalatokat visznek színre, sokkal inkább korrajzként funkcionálnak, sőt, párbeszédbe

is lépnek egymással. Jó példa erre Iamandi Ádám és Bíró Albin személyes története: „Azért kerestem meg, István, mert olvastam az Igaz Szóban *Iamandi Ádám boldog életét*. És én érintett vagyok. Mint a magyar hadsereg tartalékos zászlósa, tanúja voltam az általa elmondott történetnek, csakhogy az emlékezet véges, s ő sem emlékszik pontosan az akkori eseményekre. Lehet, hogy én sem. Így, ahogy ő elmesélte magának, én bűnösnek kellene érezzem magamat, vagy legalábbis opportunistának, aki nemzetisége megtagadására biztatta. Szó sem volt erről. Az egész történetnek sokkal komplikáltabb a lényege.”

A könyvek alapját a valóság sötét, erőszakos és érzelmentes oldala adja. A szétszakított családok és a testi-lelki fenyegetettség. Mindezzel szemben viszont ott áll az emberi kitartás és az erdélyi magyarokra oly jellemző erő. A megszólalók legfőbb hasonlóságai éppen abban rejlenek, hogy minden nehézség ellenére egész életükben harcoltak, küzdöttek a jogaikért, dacolva azzal a fenyegető ténnyel, hogy bármelyik pillanatban életükre törhettek ellenállásuk miatt. Emberi nagyságuk abban (is) mérhető, hogy mindennek ellenére sosem adták fel, és éppen ahhoz maradtak hűek, ami miatt ellenségnek voltak kikiáltva. Életük során egyszer sem tagadták meg hazájukat, anyanyelvüket, kultúrájukat, vallásukat.

A rengeteg tragédia ellenére a könyv bravúrja az, hogy végkicsengése mégsem teljesen negatív. Nem is lehet az, hiszen a szereplők nem kudarcként fogják fel életüket. Emlékezésüket és életfilozófiájukat hit és reménykedés járja át. Hiszik, hogy nem hiába hozták meg döntéseiket, álltak ellen hosszú évtizedeken keresztül, és nem haszontalanul folytatták útjukat minden nehézség ellenére. És remélik, hogy a jövő egy szebb, boldogabb, szabadabb életet hoz családtagjaiknak, utódaiknak, honfitársaiknak. Az ő életük minden egyes könnycseppje, vércseppje, jajszava és kiáltása azért volt, hogy ez megvalósuljon. Hogy azokban a falvakban, városokban, ahol valaha magyarok éltek, a jövőben is magyarok éljenek. Az egyik tanító például a következőképpen vélekedik szülőföldjéről: „Nekem ez a hely mindenem, ez a szülőföld, írhatod nagybetűvel is, én nem szégyellem bevallani ezt a szerelmet, én nem tudnék máshol élni.

Nekünk itt kell élni, itt kell maradni, még ha százszor ki is akarnak nyírni.”

Ferenczes István könyvei azért meghökkentőek, mert igaz történeteken alapulnak. Minden egyes szavuk a valóságból, megtörtént eseményekből táplálkozik. Az olvasó küzd a fikció csábító kísértésével, de újra és újra szembesülnie kell azzal, hogy a XX. század kegyetlen valóságát tartja a kezében. Az élet írja a legkegyetlenebb, de a legsodálatosabb forgatókönyveket is. Ez utóbbi bizonyítéka, hogy még ilyen kö-

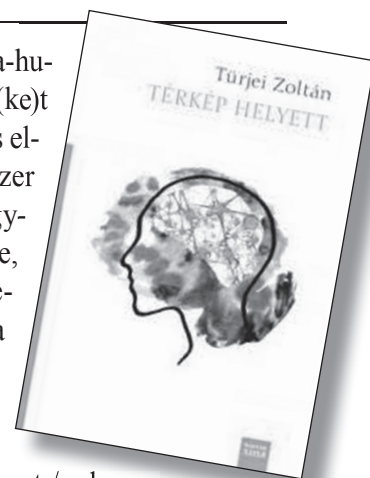
rülmények között, ennyi veszteséget elszenvedve is megmaradhatunk embernek, bízhatunk és reménykedhetünk egy jobb jövőben. Így tett Kovács Anna, Iamandi Ádám, Bíró Albin, Árva Kató Margit, Jánó Ilona is, de ennek az életfelfogásnak köszönhetően maradt meg a magyar nyelvű oktatás, a mise vagy a kulturális program a romániai magyarok településeken a XX. században. És ennek a mentalitásnak köszönhetően van ma is magyar szó minden határon túli magyar vidéken.

Barna Péter

Türjei Zoltán: Magyar Napló Kiadó,
Térkép helyett 2014.

Az 1976-os születésű költő, Türjei Zoltán (ezen) második verseskötete és az első (*Az Óceán kifeszített tükrében*) úgyszólván – egész egyszerűen nem tudok előhúzni jobb, érvényesebb közhelyet – „ég és föld”. S itt nem feltétlenül a két kötetet elválasztó hat esztendőre gondolok. Meggyőződésem, hogy valójában ezzel a második verseskötetével kezdődik Türjei költői pályája. Bár mintha a szerző nem szeretné ezt előre tudni (ezt az igényét egy igen szellemes haikujában ekképp fogalmazta meg): „Azt jósold kérlek, / hogy jövőm sosem fogom / előre látni” (*Delphoi varázslat*). Hagyjuk hát meg a költőnek, hadd legyen meg az ő akarata, és ne kíváncsiskodjunk jövőjét illetően. Nem jó *dolog* hamar megöregedni, tudja ezt Türjei is. És tud még (sok) egyebet is. Például ezt: „Hallomásból tudom csak, hogy a / hallomásból tudott dolgok / megbízhatatlanok” (*Szóbeszéd*). Tegyük hozzá, tanult filozófus (is), akit a – művészi jellegű – kötéltánc(ok)ban sem lehet holmi bizonyosságokkal megingatni. Mintha egyfajta (a látogat ellenére komoly) alternatívát kínálna fel, ebben a játékos-mély versszakaszában: „... rágyújtok egy pipára... // hogy mindenre füst boruljon” (*Rágyújtók*). A szerző mestere a paradoxonoknak. Mintha hangsebességgel zúgnának el felettünk (bennünk) a verssorok, és csak pár másodpercre rá *kapcsolunk*, csodálkozunk rá, hogy (bár „nem hallottuk meg”) míg tovaszállt a vers, a „hangrobbanás” révén, a látzólagos egyértelműség több értelemre válik szét

bennünk, és hogy a csalóka-humoros sor milyen mélysége(ke)t hordoz. Agyafűrt, ám mégis elbűvölő komponálási módszer az övé. Schumann megjegyzése jut hirtelen eszembe, ahogy Chopin műveit jellemezte találóan: „Rózsákba rejtett ágyúk.” Nos, Türjei verseire *fordítva* ez így hangozna: „Banalításokba rejtett mélység”. „Ez az üzenet / a benne lévő szavak / súlyától fontos” (*Levél Newtonnak*). A *felismerés* itt is kitör belőlünk, és nem állhatjuk meg, hogy legalább egy mosoly fel ne íveljen arcunkon. Valóságos *szatori* ez! De azért ível itt más is: „a gerincemen kérdések ívelnek a csúcs felé / a völgyekben higgadt kijelentések”; „elvéve egy-egy lemaradt / vessző / pont / erre gondoltam” (*Poétikus arc III.*). És itt jegyzem meg, e vers kapcsán, hogy nem feltétlenül „elvéve” fordulnak elő az efajta „elmaradások”, hanem a kötetnek majdhogynem a felére érvényes a központosítás elhagyása. Többnyire azonban a sorok egymásba-átjárhatósága, többdimenziójúsága miatt eme hiányosság éppen hogy evidenciaként hat ránk, és inkább kell gondolnunk a tudatos (meg)szerkesztés produktumára, mint pusztán nyelvi hányavetiségre. Mint például egy másik versében is: „a konyhában leejtem tegnapi álmom / felmosás után még ragad / rám valami belőle” (*Egyre kevesebb*). És, hogy az alkotás, az írás mennyire nem problémamentes, sőt, mi több, *veszélyes* aktus, arra a költő így figyelmeztet(i magát): „Mindig csak megkezdett szavakat fess a falra!”; „Siess! // Már hallom a kutyákat!” (*Poétikus arc I.*); vagy így:

„Távol tartom magamtól a madarakat. / Hegyes csőrükkel kikaparják az 'a' betűimet”; „... bal kezemet önkéntelenül/ a szöveg fölé tartom” (*Poétikus arc II.*). Tűrjei dicséretes könnyedséggel bánik a *súlyokkal*. Már érett a hangja, már költői az ereje. Ő képes, és mer is szerelmes verseket írni. Méghozzá ilyeneket: „figyelem hogy verődik vissza arcodon / éppen kilépő versorom” (*Gondolatjel*); vagy: „reggeli imám elakad / fésületlen hajadban” (*Hajadban száraz ágak*); hogy nekünk is elakad – nem, nem a figyelmünk – a szavunk. Költészetében a filozófia és a teológia nemhogy megfér egymás mellett, hanem teljes egyetértésben *működnek*, mint két jó barát, mondhatni, egymással véd- és dacsövetségben. Hívó ember – valóban. Ha nem is *kétség*telenül. Nézzünk rá egy érdekes példát: „... a negatív teológiát lefitymálva / dobtad a levegőbe a tönkölybúzából / és vajból készült tésztát”; „a sok filozófia megárt még a házi / lekvárnak is” (*Emánuel*). Mintha folyton mérlegelne, de tán nem azért, hogy a dolgokat (súlyuk szerint) megmérje, melyik nyom többet a latban, amelyik kevesebbet (nem latolgat hát), hanem, hogy magában egyensúlyba hozza őket, s így vele magát is. A lélek mozgása, tudjuk, folyamatos, meg nem álló, és az úgynevezett nyugalmi állapot is a nyugtalanságok egyensúlya csupán. A szélsőségeket, melyeket ilyen vagy olyan mértékben, de mindannyian hordozunk, ő – úgy tűnik – uralja (magában). Ezek alapján gondolom (gyanítom), hogy Tűrjei a kiegyensúlyozott(abb), egészséges(ebb) alkatú költők közé tartozik. Ennek – látszólag – ellentmond a kötet végén lévő, *Függelék* címszó alatt futó, majdhogynem egybefüggő *tudatfolyam* óriáskígyó-verse. Már csak amiatt is, mert – bár az imént tudatfolyamot írtam, tudatosan – itt valósággal elszabadul, szinte megbokrosodik a költő tudattalanja. József Attila *Szabad ötletek jegyzéke* című írása ötlik eszembe elsőként, ám, hozzáteszem, kevésbé a csapongása(i), mint inkább az összetorlódott, te-

mérdek ötlet-vízió kapcsán. Ízelítőül álljon itt egy-egy részlet: „csukjatos vissza / minden ajtót mellkast”; írja, majd kicsivel odébb: „nem engedem hogy kioperáljanak saját magamból”. Elgondolkodtató (amellett *vicces* is), ahogy más helyütt ezt írja: „mondtam is nekik múltkor, hogy 'gondolkodom tehát vagytok’”. Lám, egyetlen betű betoldásával megszélesül és *elcsavarodik* a híres Descartes-i kijelentés. De azért ne ítéljük elsöre: nem pusztán (szó) játék ez. Tűrjei sokarcúsága, magasfokú álcázási technikája megtéveszt(het) ugyan bennünket, ám mégsem érezzük *becsapottnak* magunkat. Az ő mósolya és a mi nevetésünk valódi. Egy láncreakció részesei lehetünk. Ő továbbgondolta Descartes-ot, mi továbbgondoljuk Tűrjeit, és így tovább... a végtelenségig. Van, hogy gondolkodásának tárgya ő maga. Önnön létezésének megkérdőjelezésekor ez a furmányos csavarú válasz merül fel, mondhatni adja magát: „még a létezésemben is kételkedem / bár annak valószínűsége exponenciálisan nő / ami egyenesen arányos az én létezésemmel”. A három ciklusba rendezett kötetet Szentmártoni János kiváló érzékkel szerkesztette meg, kidomborítva Tűrjei lírájának minden *izomzatát*. Meg kell jegyezni: Tűrjei gyúrt is rá rendesen, azóta, hogy az első verseskötetét *elkövette*. Ígéret-mivoltát a (még mindig) fiatal szerző immáron túlírta. Egy pálya elindult, ahogy szokták mondani: „rögös útján”, és a *Térkép helyett* már semmilyen módon nem lehet meg nem történtté tenni. E verseskötet ezt mondja nekünk: itt vagyok; és ezt sugallja (minden blaszfémiai él nélkül): egy vagyok közületek. „Stílszerűen”, a költő szavaival zárom le írásomat, mégpedig magából a címadó verséből idézve, melyet a felelősség tudatával írt, és amely önmagáért beszél, ugyanakkor mindannyiunkért: „... az egymásba ugráló / kráterek kirajzolódó / mintáiból / egyszer csak összeáll a térkép” (*Térkép helyett*).

Jahoda Sándor

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába,
ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok
Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák ► www.magyarnaplo.hu

Wehner Tibor: Napkút Kiadó,
Ki akar itt éjszakai portás lenni? 2012.

A válasz megelőzheti-e a kérdést? Ebben a környezetben igen. Vagyis, minden szemérmességemet levetve, én akarok *itt*, meg ha lehet, *ott* is éjszakai portás lenni. Miért? Mert az éjszakai portás fülkéje, főképp, ha nem vigalmi negyed örömházáról vagy lánykollégiumról van szó, a *csönd* lakóhelye. A beszédes csöndé. Ez az az ideális állapot, amikor az ember nyugodtan el tud gondolkodni az olvasottakról, s ha olyan szerencséje van, hogy kiküzdheti magának – jó pénz reményében, mert a vigyázókat mindig jól megfizetik – az *éjszakai portás* címet (valójában rang az!), elméjét tornásztatva nyugodtan olvashatja a *Ki akar itt éjszakai portás lenni?* című könyvet.

A magyar irodalom nem nagyon bővelkedik – a kortárs literatúra pedig Páskándi Gézátt leszámítva egyáltalán nem – abszurd drámákban. Déry Tibor *Az óriás-csecsemőjéről* Palasovszky Ödön *Punalua* versjátékán át Weöres Sándor „*panyigai ú*”-jéig kevés az olyan színpadra, égi kifutóra vagy a börtön-mély pódiumára termelt mű, amely a világot történéseivel együtt olyan kalodába zárja, mint a filozofikus burokbán különösképp fullánkös abszurd. Páskándi ilyesfajta nagy műveit (*A bosszúálló kapus, avagy: kérjük a lábukat letörölni; Akik nincsenek a Brehmben; Az eb olykor emeli lábát*, stb.) abszurdoidoknak nevezte, egyéniség lévén megkülönböztetve írásait a klasszikusok jegyezte abszurdtól.

Wehner Tibornak nincs szüksége ilyesféle megnevezés-változtatásokra. Ő *derűs borúval* abszurdokat ír. Színházi környezetben – pisla vagy szemet égető fényben – tudja csak elképzelni hőseinek vagy anti-hőseinek életét. Beszéd, pörgő beszéd és hallgatás (*beszédes hallgatás*) közben derül ki, hogy van-e mondókájuk a világban tapasztalt eseményekről és a saját testükben(?), gondolkodásukban(?) meglévő, valójában az *értelmes blabla* csontozatát kitevő, világmozgató furcsaságokról.

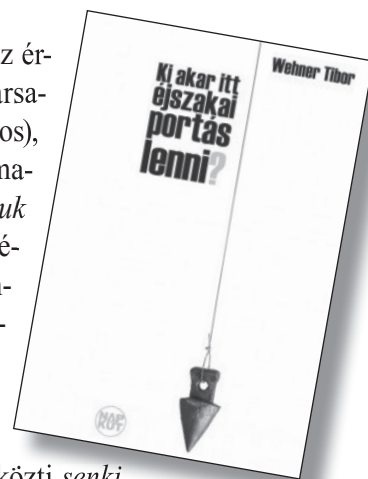
Az abszurd drámák szereplői, ahogyan illik, mindig tíz számmal nagyobb ruhát (malaclopót, imögöt, *vasalt* gatyát) és cipőt viselnek, s nem véletlen, hogy minden pózukon – szövegelésükön – átfú valaminő *hiány*. Az így testrészé váló levegő – akár a kor valósága (diktatúra stb.) kezeli a *fújtatót*, akár az ön-maga előtt fontossá váló személy – szétfeszíti a nor-

ma, a normalitás kereteit. S az értelmes (töbnyire csupán társadalmi helyzetükben fogyatékos), a sűgőlyuk mélységéből a Himalája magasságáig nőző *bábuk* egyfajta, sok szempontból veszélyes s a hatalom által mindenképp irtandó világgépet mutatnak.

Wehner a nyelvre, a logikára, a *formál* logikára és a *normál logikára*, s a kettő közti *senki földjére* bíz mindent. Nála az okozat – dicső személy! – az ok előtt jár, kacskaringósan, a *nyelvi fantázia* vargabetűit (a jó *suszter* tüvel varrja a nyelvet) normális észjárássá emelve. Avval, hogy szereplőit, színpadi bohócait – akár az önigazoló gesztus fényében *csatornabeszéddel* a kanálist is csaknem szentéllé avató harlekinjeit – különleges, a drámai alakoknak szinte fizimiskát kölcsönző nevekké ruházza föl, megteremt a későbbi bukfenc, a lajtorján való gurulás első lépcsőjét.

Íme jó pár szereplő neve, hogy lássuk, mi mindent hordoz – a semmit föltpúirozva? – a visszafogott nyelv mint hangulatképző elem. **ÁÜGY, BÉÜGY** (*Ki akar itt éjszakai portás lenni?*); **MÁSİK I., MÁSİK II.** (*Micsoda*); **KWMAWL, ÉS TSA** (*És tsa*); **A TÁRSA, B TÁRSA** (*Bedolgozók*); **FÉLMEZTELEN KLOTTGATYÁS, ATLÉTATRIKÓS KLOTTGATYÁS** (*A második széncsata*); **X/1 magas, rozoga, X/2 alacsony, vézna, Y/1 középtermetű, erős, Y/2 nagy testű** (*Nap nap után*); **KEMÉNYKALAPOS SÉTAPÁLCÁS, SZEMÜVEGES TÖMZSI, HÓRIHORGAS HAJLOTTHÁTÚ, FÚJTATÓS BEHEMÓT, CSÍKOS TRIKÓS CSAVARGÓFORMA** (*Tévedések, tévelygések*). S ha ez utóbbiban a néma *bábuk* mozgással teli eseményét követjük – a negyedik emeletig járó (le-föl) *örökmozgó* liftet és a be- és kiszállás ceremóniáját –, különösen elszédülünk a mozgás-„dialógusokban” csak KS-ként, SZT-ként, HH-ként, FB-ként jelzett szereplők ringlispil-kavalkádjában.

A több mint negyven évvel ezelőtt írott címadó dráma – a könyv legjobb darabja – remekmű. Szinte meghatározhatatlan, hogy mitől. Az aktatologató társadalom – a papírízű kommunizmus – visszáságaitól? A minden ízében megfélemlített ember iszonytató félelmétől? A valódi rabkötrecben, az egyetemes vízióvá váló *irodában* zajló eseményektől? A gödörbe való beleesés – az író tudatosítja bennünk, hogy sok

gödör van – iszonyatától? Ettől is, attól is. De még inkább attól, hogy a mindannyiunkat érintő *létadó* – a befizető is és a vele tartozó is boldogtalan – „az emberi fejlődés legmagasabb fokán” (ki nem mondjuk, hogy mi volt az!) olyan gyötrető, fenyegető valóság lesz, hogy még a jobbak szájában is megkeseredik a nyál.

„Ügyfél I. belép. Béügy felkap az asztaláról egy papírt és Ügyfél I-hez lép. Áügy unottan visszaül az íróasztalához.)

BÉÜGY Igaza van, nem tarthat kacsákat az erkélyen.

ÜGYFÉL I. Éjszakai portás szeretnék lenni.

ÁÜGY (fölnéz) Jöjjön este. Akkor jöjjön este.

BÉÜGY Igaza van, nem tarthat kacsákat az erkélyen.

ÜGYFÉL I: Én éjszakai portás szeretnék lenni.

BÉÜGY Igaza van, nem tarthat kacsákat az erkélyen.

ÜGYFÉL I. (érzi, hogy bele kell mennie a játékba)

Nincs igazam.

BÉÜGY (meglepetten) Nincs igaza? Akkor meg nincs igaza. Akkor valaki másnak van igaza. De azt most nem tudom, hogy kinek is van...

ÜGYFÉL I: Nincs igazam. Tarthatok kacsákat az erkélyen. (Csönd.) Nem vesznek föl éjszakai portást? Éjszakai portás szeretnék lenni. Én.

ÜNŐ Én meg filmszínésznő. Világéletemben filmszínésznő szerettem volna lenni. Van egy barátom...

ÁÜGY (fölnéz) Én nem veszem föl magát. Nem tetszik a pofája. Álmos.

BÉÜGY Próbálkozzon az első ajtónál.

ÜGYFÉL I: (elindul a vécé felé, benyit. Ellenségesen visszanez.)

ÁÜGY (fölnéz) Mit akar itt? Nem ez az első ajtó. Ez a vécé. Angolvécé. Vízöblítéses. Tiszta összkomfort. Nem látja? Maga akar éjszakai portás lenni?

ÜGYFÉL I: (becsukja a vécéajtót, hátrál) Most már nem is tudom. Valahogy, lehet, kezd elmenni a kedvem...”

A *Micsoda* szereplői, Másik I. és Másik II. egy irratlan lépcsőhegyen mászva felejtik el – győzik le – saját bizonytalanságukat, látszat és lényeg, „ott van, és nincs ott” tárgyvalóságának a szorításában. Másik I. okoskodó, az egész wehneri észjárásra jellemző „filozófiája” végighúzódik az egész könyvön. Mert a legfőbb tudás az, hogy nem lehet tudni semmit. „Nagyon nehéz megérteni, hogy ami hiányzik, az nincs. És ezért nem hiányozhat. Érted? És ha ez így van, akkor nem hiányzik az, ami nincs. De minden elveszti értelmét, ami van. A hiány is.”

Az *És tsa* című drámának (valójában monológnek) szexualitással, köznépi jópofasággal és hatalmas én-

tudattal megvert főszereplője – társa mindvégig hallgat – egy csatorna aknájában bogozza az élet dolgait. Minthogy 1981-ből való az írás, az írói bátorság – abszurd ide, abszurd oda – itt jellemformáló tulajdonság. Mert a veszélyes okoskodás nemcsak a hatalmat borzolta föl, ám igazságot szolgáltatni látszott (talán egy kissé igazságot szolgáltatott is) a megannyi szenvedőnek. „Emlékszel még a forradalmi időszakunkra? Emlékszünk még? (Szünet.) Meg a terroristára, igen. Egybeesett. Vagy ugyanaz volt? Sohasem tudom megkülönböztetni.” Ez a darab tüntet a filozofikus blabla-verssel is, mint józanságra ingerlő kacajjal. „Nagykabátban ne ülj be a kádba, / Nagykabátba nem ülj be a kádba, / De ha nagykabátba beülnél a kádba, / Ne nyisd meg a csapot. // Kiskabátba beleülhetsz a kádba, / De ha kiskabátba beleültél a kádba, / Még akkor se, még akkor se, / Még akkor se nyiss csapot.”

A huszonegy (!) abszurd drámát tartalmazó kötet írásai – az első alatt 1971 a dátum, az utolsó alatt 2008 – fokozatosan *elnémulnak*. A párbeszéd és a monológ formáját átveszi a csönd, mikor is az író színpadi, helyzetgyakorló, néző(hallgató)teret borzoló szöveggel van jelen. Olykor Richard Wagner-i (vagy arra utaló) színházi mítoszt teremtve (fény – sötétség), másszor szürrealis mozzanatokkal élénkítve az amúgy sem szürke leírásokat. A *látatott* és szinte minden zenekari árokba odaképzelt *láva* egyszer csak előnti a nézőteret, mintha jelezni akarná: a felhőtlen játéknak és a világnak is vége! Ez a Wehner Tibor-i fénnel kísért *csöndrobbanásnak* az üzenete.

Wehner, az író, a gondolkodó, a színpad, a maszk, a jelmez, a díszlet a képzőművészeti is fontos hátter tudósa érti a csíziót. Nemcsak művészettörténészként, hanem drámaíróként is jelentős. Ha a *Ki akar itt éjszakai portás lenni?* című abszurd dráma-kötete angol vagy francia nyelven jelent volna meg, világszenzáció lenne. (Gyalázat, hogy itthon két évtizedet kellett várni, hogy olvasó elé kerülhessen.) Így csupán – az álmos színházi szakma jobban figyelhetne a különleges értékekre – magyar szenzáció. Egy olyan, a már említett klasszikusoktól máig tartó hitást tölt be, amely fájó seb a magyar irodalom térképén.

Ezért is büszkeséggel tölt el, hogy a *sötétet* is föl-villanyozó kérdésre – *Ki akar itt éjszakai portás lenni?* – bátran rávághatom, hogy én. Én – minden bizonynyal.

Szokolczay Lajos

Gyurác Ferenc: Magyar Nyugat
Alsószilvágyi égbolt Könyvkiadó, 2013.

2013 év végén vehették kezükbe az olvasók a 390 lelket számláló Vas megyei településen élő és alkotó Gyurác Ferenc hatodik könyvét. Az ízléses kivitelű esszékötet borítóján Vasszilvágy távlati képe látható, a fotót a szerző készítette. A kötetben megjelent írások mindegyike rangos irodalmi lapokban látott napvilágot, amelyekben az író évtizedek óta rendszeresen publikál. A Vasi Szemle főszerkesztőjének eddig megjelent műveit olvasva meggyőződhattünk már róla, hogy érdeklődési köre mind horizontálisan, mind vertikálisan széles távlatokba tör – az 1988-ban a Magvetőnél megjelent első könyvében doktori disszertációját tette közkinccsé, *Jelen lenni a történelemben – Veres Péter magyarságtudata* címmel, 2000-ben megírta Bük monográfiáját, a *Két szűk évtized* című könyvében pedig irodalomkritikai írásaival jelentkezett. Gyurác Ferenc a rendszerváltás éveiben érkezett az „érett férfikorba”, magától értetődő, hogy gondolkodó, a nemzet sorsáért aggódó és jobbító szándékkal tenni akaró értelmiségiként magával ragadta az akkori idők politikai forrongása. Bár életútja később nem a politikus pálya felé vitte, a népi írók szellemi örökösének vallja magát, s ez megalapozza a társadalmi-nemzeti problémák iránti érzékenységet. Az *Alsószilvágyi égbolt* írásai is erről tesznek tanúságot. A „szabadrablást”, egy napjainkban aggasztóan teret hódító jelenséget helyez középpontjába, mégpedig a keresztény ember szemszögéből: a szexualitást, jobban mondva annak pornográfiává züllését, gazdasági-politikai érdekcsoportok által üzletileg jól megfontolt szándékkal, tudatosan végrehajtott degradálását és szabadpiaci értékesítését. Az író nem kizárólag valláserkölcsei aggályait fogalmazza meg (de megteszi, mert keresztény emberként meg is kell tennie), hanem a józan észre és az oly szívesen sutba dobott pszichológiai érvekre is apellál, mint az érzelmi élet sivatagosodása, a lelki fásultság, amelyek a társadalomban gyökeret eresztve okoznak károkat a „fogyasztás” eredményeként. A helyzetet nem egyszerűsíti le azzal, hogy a mai viszonyokat teszi felelőssé: rávilágít, hogy az elmúlt öt-hat évtized gazdasági, szellemi, morális vákuumába miként tört be, és töltötte fel bűzös lötytyével az alattvalókra cinkosan kacsintó hatalom, elfogadtatva az istentagadást és az érzékiség-

get, amely napjainkra emelkedett igazán kultusszá. Ennek mond elene a könyv szerzője, a szeretetet vallva az igazi esztétikumnak. Átsüt ezeken az írásokon az erkölcs fénye, mert a társadalom alapértékének az erős és szeretetteljes családi köteleket vallja, ellentétben a hasznossági elv alapján piedesztálra emelt szingli-léttel, amely végső soron mindig az önzésben (és az elmagányosodásban) éri el célját. Vészharangot kongat? Lehet, de felelősséggel teszi, Istent szólító hajnalain. Megállíthatatlannak látszó folyamat, amiről ír; az ember Teremtőjét félreállítva magát akarja megtenni élete kizárólagos irányítójának. Ha tehetségével, szorgalmával a hazai földön akarná megkeresni mindennapi betevőjét, és nem a reklámokban folyton tudatába szórt pazar életről álmodna, melyre persze csak „nyugaton” nyílik lehetőség... Ha a gazdag néprajzi hagyományokat örökül hagyó régi falusi életforma alapján kivirágozna egy önellátó, erős gazdaság – nem volna „tűz a faluban”, ahogy a Kormorán énekelte 1984-ben. Gyurác Ferenc nem bús nosztalgiával réved a múltba, esszéinek sorait meggyőződés vezeti, mondatai pontos nyílvezzőként csapódnak a tudatunkba. Ezért is fájnak ennyire. A kereszténységet, a megváltottság tudatát és az eljövendő boldogságba vetett hitet, amely örömmel tölti el napjainkat, évszázadok óta lankadatlan próbálják az ész és a ráció nevében aláásni, egykor kormányzati szintről is, ma már „csak” pénzügyi-gazdasági érdekcsoportok szintjén. Mert a konkoly igyekszik megfojtani az értékes gabonát, s ez érzékelhető Párizs, Urikány és Alsószilvágy ege alatt is.

Both Balázs

**Iratkozzon fel a Magyar Napló
 levelezőlistájára!**

Küldje el nevét és e-mail címét
 az info@magyarnaplo.hu
 e-mail címre, vagy iratkozzon
 fel honlapunk
 Hírlevél rovatában:
www.magyarnaplo.hu

Bak Rita (1974, Budapest) költő a Szegedi Tudományegyetem magyar–német–színháztudomány szakán végzett. A Hochroth Budapest műfordítója. Pszichológusként is dolgozik, a Magyar Pszichológiai Társaság klinikai pszichológia szekciójának tagja. Legutóbbi kötete: Bíró József: *Minamosogno* (műfordítás, 2014).

Bárány László (1948, Budapest) főiskolai oktatóként és kiadói szerkesztőként dolgozott. Publikált kritikákat, filozófiai, lélektani és irodalmi tanulmányt, esszét, valamint könyvdrámát és elbeszélést. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Korkép és transzcendencia. Kosztolányi és Camus monodialogusa* (tanulmány, 1997).

Barna Péter (1988) Sárospatakon nőtt fel, a Debreceni Egyetemen végzett magyar szakon. Újságírói pályafutását 2008-ban kezdte, azóta rendszeresen publikál különböző internetes felületeken, újságokban, folyóiratokban. Tagja volt az Alföld Stúdióknak, a KULter.hu alapítója, 2012 végéig főszerkesztő-helyettese, 2011-től 2013-ig a Szkhonline szerkesztője. Jelenleg kommunikációs területen dolgozik.

Beke Mihály András (1956, Bukarest) író, újságíró, műfordító, kultúrdiplomata. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar–oroszlakán végzett. A Pázmány Péter KTE-n szerzett Európa-szakértő diplomát. 2003–2012 között a Magyar Televízió munkatársa. 2003–2008 között a bukaresti Magyar Kulturális Intézet igazgatója. Legutóbbi kötetei: *Hunok Európában, Gondolatok a magyar kulturális diplomáciáról* (2010), Alain Minc: *Új középkor* (fordítás franciából).

Bíró Gergely (1979, Budapest) szerkesztő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar–kommunikáció szakán végzett 2003-ban. Azóta a Magyar Naplónál dolgozik, próza és olvasószerkesztő. Egy évtizedig szerkesztette Az év novellái antológiá sorozatot. Móricz Zsigmond (2009) és „Budapest Főváros XVI. kerület Ifjú Tehetsége” ösztöndíjas (2012). Első kötete: *Oroszlánkeringő* (novellák és kisregény, 2010).

Both Balázs (1976, Sopron) költő. A Benedek Elek Pedagógiai Főiskola szociálpedagógia szakán végzett 2002-ben. 1996 óta rendőrként teljesít szolgálatot a Soproni Rendőrkapitányságon. 1999 óta publikál verset és műfordítást országos folyóiratokban. Verseskötetei: *Árnyéktalan pillanat* (2005), *Látogatód jön* (2010). 2013-ban jelent meg legújabb kötete *Ha nem marad kimondatlan* címmel kiadónk gondozásában.

Csender Levente (1977, Székelyudvarhely) író. 1991 óta él Magyarországon. A PPKE magyar–kommunikáció szakán végzett 2005-ben. 2012-ben a Tokaji Írótabor díjában részesült. Legutóbbi kötete: *Murokszedők* (2013).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. A Magyar Nemzet publicistája, a Nagyítás főszerkesztője volt. Legutóbbi kötetei: *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011), *Volt egyszer egy VÁTI – Egy tervezőiroda története 1950–2000* (Aczél Gáborral és Lukovich Tamással, 2013), *Karnevál* (2014), *Egy mondat a hazugságról* (2014).

Darányi Sándor (1951, Budapest) mérnök, tanár, kutató, író, költő. 1986 óta publikál esszék, verseket. Verseskötetei: *Aszterión háza* (2008), *Könyörtelen utazó* (2010). *Végleg most; Narvál és Mákvirág* (2012).

Deák-Sárosi László (1969, Székelyudvarhely) költő. 1990 óta Budapesten él, jelenleg a Magyar Nemzeti Filmarchívum munkatársa. Az ELTE magyar–filmelmélet szakán végzett, jelenleg az ELTE nyelvtudományi doktori iskolájának hallgatója. Munkatársa a Hazanéző című irodalmi folyóiratnak. Legutóbbi kötetei: *Libás Matyi* (2013), *Keresztút* (2013).

Dobozi Eszter (1956, Cegléd) költő, a Kecskeméti Művészetoktatási Intézmények igazgatója. 1989 óta a Forrás szerkesztőségi tagja. Kecskeméten él. Többek közt Pilinszky (1992), Kőlcsey (2000), Arany János (2004) és József Attila-díjas (2010) és a Magyar Érdemrend Lovagkereszt (2012) kitüntetettje. Legutóbbi kötetei: *Másolhatatlan* (versek, 2005), *Túl a rákbarakkon – Angelika naplójából* (regény, 2008), *Sánta Kata* (regény, 2011), *Kísért a lehetetlen* (2014).

Falusi Márton (1983, Budapest) költő, az ELTE jogi karán végzett 2007-ben. A Hírel folyóirat szerkesztője. 2009-től a Könyves Szövetség elnöke. Gérecz Attila- (2004) és Junior Prima-díjas (2008). Kötetei: *Hazáig látni* (2004), *Rádnitva ablak, ajtó* (2007), *Fagytak poklaid* (2010), *Virágvasárnapi zsákbanfútas* (esszék, 2012), *Albérleti fordulónap* (2013).

Teresa Ferenc (1934, Zamość) lengyel költő. 1943. június 1-jén a náci megszállók lakóhelyét, Sochy falut felégették, a lakosságot lemészárolták. Az akkor kilencéves Teresa csodás körülmények között megmenekült. Magyar családnévnek pontos eredete feléledésbe került, felmerülhet Mária Terézia uralkodása idején költöztek lengyel földre. Huszonnégy verseskötet szerzője. Férje, Zbigniew Jankowski szintén ismert költő – akárcsak két lányuk, Anna Janko és Milena Wiczorek. A Balti-tenger partján, Sopotban él.

Fücsök Miklós (1961, Penészlek) költő, szerkesztő. 1991-ben végzett a Pázmány Péter Hittudományi Akadémián. Alapítója volt a debreceni Csomópont Alkotó stúdióknak, versrovatvezetője volt a Folyam folyóiratnak. Budakalász lapjának alapító főszerkesztője. Verseskötete: *Próbazuhanás* (1989).

Jahoda Sándor (1976, Budapest) költő. 2004-től publikál különböző lapokban. Legutóbbi verseskötete: *Tizenhét szótag* (2010).

Tomaso Kemeny (1938, Budapest) költő, író, fordító, az angol nyelv és irodalom professzora. Jelenleg Milánóban él. Magyarul megjelent kőtetői: *Erdély aranypora* (2005), *A vízözön mondja* (2011).

Kertész László (1960, Budapest) az ELTE művészettörténet szakán végzett. A Praesens közép-európai kortárs képzőművészeti folyóirat alapító szerkesztője, 2002-től a Képző- és Iparművészeti Lektorátus művészeti főtanácsadója, 2008-tól 2012-ig szakmai igazgatója. A Lektorátus 2008-tól működő public art programjának kezdeményezője és vezető kurátora. 2013 óta független szakértő, kritikus és kutató. A 2014-es Art Market szobrászati szekciójának kurátora. Utolsó munkái: *Korpusz mint emlékmű* (2012), *Samu Géza autonómiája* (2013), *Térzene. Turcsány Villő Ingahangolása* (2013), *Vidéki, világpolgár, brit és magyar (Colin Foster szobrászművész portréja)* (2013), *Ugyanabba a folyóba* (2013), *Festeni öröm* (2014), *Memento Budapest* (2014).

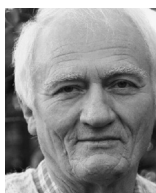
Kodolányi Gyula (1942, Budapest) író, műfordító, amerikanista, 1969 és 2009 között az ELTE-n és amerikai egyetemeken tanított irodalmat. 1992 óta a Magyar Szemle, 2010 óta a Hungarian Review főszerkesztője. Legutóbbi kőtetői: *Szóló hangra* (2012), *Járj, merre tetszik* (2012). 2012-ben a Magyar Érdemrend középkeresztje a csillaggal polgári tagozata kitüntetésben részesült.

Luzsiczka István (1975, Budapest) költő, újságíró, kritikus. A FótCafé újság szerkesztője, bírósági tisztviselő. Első kőtetete: *Az artista estére hazamegy* (versek, 2006).

Mezey László Miklós (Budapest, 1953) irodalomtörténész, kritikus, író. Magyar-történelem szakon végzett a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán 1977-ben, majd magyar nyelv és irodalom szakon az ELTE Bölcsészkarán. Könyvtárakban dolgozott, de nem könyvtárosként, hanem könyvtári szaklapok (Könyvtári Híradó, Eseménynaptár, Új Könyvek, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros) szerkesztőjeként. Tanulmányt, esszét, kritikát, recenziót, cikket és novellát ír, főként a határon túli magyar irodalom kérdéseit foglalkoztatják. Legutóbbi könyve a *Vissza* című novelláskötet volt (2012). Fényképét a fia, Mezey Zoltán készítette.

Oláh János (1942, Nagyberki) költő, író. A Kilencek költőcsoport tagja. 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. Greve- (1992), József Attila- (1994), Március 15-e (2007), Bethlen Gábor- (2009), Márai Sándor- (2012) és Partiumi Írótabor díjas (2012). Legutóbbi kőtetői: *Kenyérpaszták* (hang- és színjátékok, 1993), *Vérszerződés* (novellák, 2001), *Por és hamu* (versek, 2002), *Száműzött történetek* (novellafüzér, 2011), *Közel* (regény, 2014).

Payer Imre (1961, Budapest) költő, irodalomtörténész, szerkesztő, egyetemi tanár. Az ELTE-n végzett, majd ugyanott szerzett PhD fokozatot a kortárs magyar líra nyelvezetét elemző doktori disszertációjáért. Többek között *Artisjus* (1998) és Nagy Lajos-díjas (2000). Legutóbbi kőtetete: *Patanni, hullni* (2009). 2012-ben József Attila-díjjal tüntették ki.

Papp Máté (1987, Kecskemét) a Szegedi Tudományegyetemen, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, valamint a Pannon Egyetemen tanult esztétikát és magyar irodalmat. 2010-től 2013-ig a Kultúra és Kritika portál szerzője, illetve a Zene rovat szerkesztője volt. 2013-tól az Új forrás folyóirat állandó munkatársa.

Sárándi József (1945, Cserepesmajor) költő, író, újságíró. Az ELTE BTK magyar-történelem szakán szerzett diplomát 1972-ben. Volt a Rádió irodalmi szerkesztője, az Új Forrás főmunkatársa. József Attila-díjas (1977). Legutóbbi kőtetete: *Hiány-univerzum* (versek, 2013).

Serfőző Simon (1942, Zagyvarékas) költő, író. A Hetek költőinek tagja. 1968-tól a miskolci Napjaink munkatársa, jelenleg a Felsőmagyarország Kiadó vezetője. József Attila-díjas (1991) és Balassi Bálint-emlékkardos (2008). Legutóbbi kőtetete: *Égig érő nyár* (gyermekversek, 2013). Magyar Érdemrend középkeresztje (polgári tagozata, 2012) kitüntetésben részesült.

Szakolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Kölcsény- (1995), József Attila- (1996), Arany János- (2012) és Tamási Áron-díjas (2012). Legutóbbi kőtetői: *Nekünk ilyen sors adatott* (Csoóri Sándor – interjú, versek, fotók, 2006), *Ameddig temetetlen holtak lesznek* (Nagy Gáspár – interjú, versek, fotók, 2008), *Párbeszédék és perbeszédék* (interjúkötet, 2010), *Határtalan* (2011), *Sorszerűség, álmok, etika* (2012), *Valóságglóbusz* (2014).

Szentmártoni János (1975, Budapest) költő, író, a Magyar Írószövetség elnöke. 1989 és 1996 között a Stádium Fiatal Írók Körének alapító tagja, 2000 és 2010 között a Magyar Napló szerkesztője. 2006 és 2009 között a Könyves Szövetség elnöke és az Új Átlók Művészeti Társaság titkára. Gérecz Attila- (1995), Édes Anyanyelvünk- (2004) és József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kőtetői: *El perro (A kutya)*, versek spanyolul, 2010, Miami), *Calul lacurilor (Ló a tapon)*, versek románul és magyarul, 2011, Nagybánya), *Miféle földet* (válogatott és új versek, 2014).

Turczai István (1957, Tata) költő, író, műfordító. A Parnasszus folyóirat és Könyvkiadó alapító főszerkesztője, a Magyar Írószövetség Költői szakosztályának elnöke és a Magyar P.E.N. Club elnöke. József Attila- (2006) és Babérkoszorú-díjas (2010). Legutóbbi kőtetete: *Turczai István legszebb versei* (2014).

